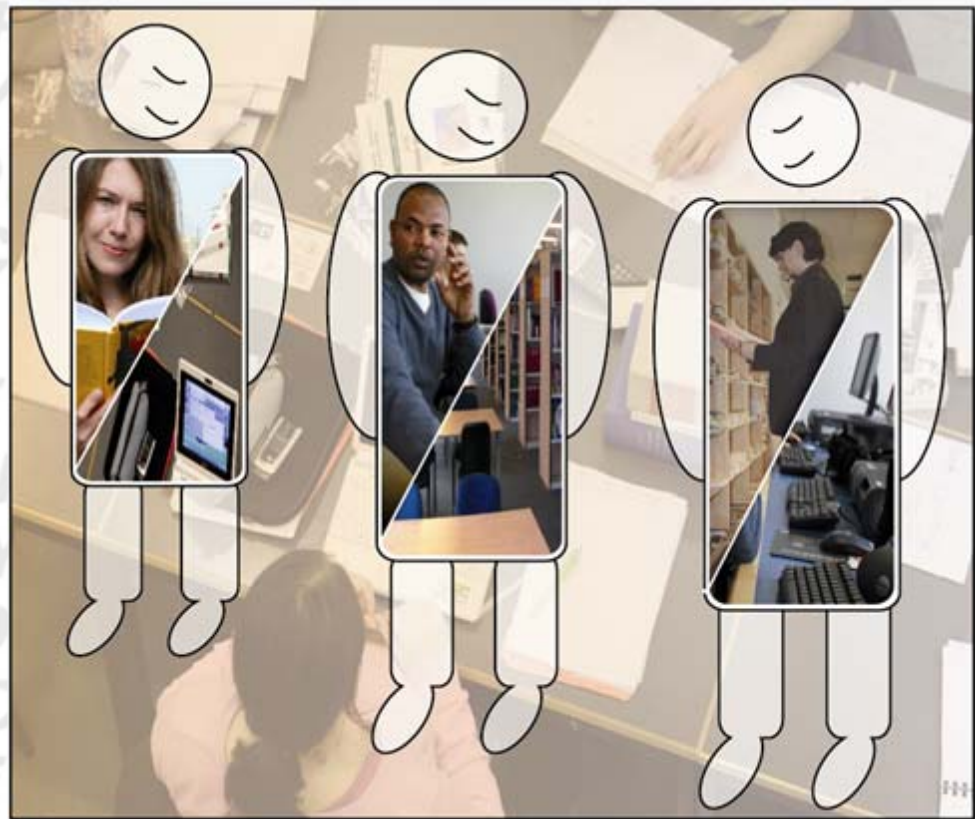

Dorośli w systemie edukacji formalnej: polityka i praktyka w Europie

**Dorośli w systemie edukacji
formalnej:
polityka i praktyka w Europie**

Niniejsze opracowanie zostało po raz pierwszy opublikowane w języku angielskim w 2011 roku (tytuł oryginału **Adults in Formal Education: Policies and Practices in Europe**) przez EACEA, P9 – Eurydice
Avenue du Bourget 1 (BOU2)
B-1140 Brussels

© **Agencja Wykonawcza ds. Edukacji, Kultury i Sektora Audiowizualnego (EACEA)**

ISBN dla angielskiej wersji językowej 978-92-9201-147-5

DOI dla angielskiej wersji językowej 10.2797/50570

ISBN dla polskiej wersji językowej 978-92-9201-226-7

DOI dla polskiej wersji językowej 10.2797/73998

Przetłumaczono i opublikowano za zgodą EACEA.
Pełną odpowiedzialność za polską wersję ponosi:
Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji

Z języka angielskiego przetłumaczył
Jakub Czernik – *Atomium* Biuro Tłumaczeń Specjalistycznych

© **Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji**

00-551 Warszawa
ul. Mokotowska 43

Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji

Warszawa 2011

ISBN 978-83-62634-55-2

Z wyjątkiem celów komercyjnych, przedruk fragmentów dokumentu dozwolony pod warunkiem podania źródła.

Tłumaczenie publikacji sfinansowano ze środków Komisji Europejskiej.
Druk publikacji sfinansowano ze środków Ministerstwa Edukacji Narodowej oraz Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

PRZEDMOWA

W ostatnim dziesięcioleciu proces uczenia się przez całe życie zajął kluczowe miejsce w europejskiej polityce współpracy na polu edukacji i szkoleń. Za istotny jego element uznano kształcenie dorosłych.

Umożliwienie dorosłym uczenia się jest kluczowym czynnikiem rozwoju społecznego i ekonomicznego oraz samorealizacji poszczególnych jednostek. Edukacja dorosłych przynosi korzyści w postaci większego zaangażowania obywatelskiego, lepszego zdrowia i dobrobytu. Do jego pozytywnych skutków należą także większe szanse zatrudnienia i wyższe kompetencje zawodowe.

Prawie dziesięć lat temu państwa członkowskie Unii Europejskiej wyznaczyły pięć celów (lub punktów odniesienia) w dziedzinie edukacji i szkoleń. Jeden z nich zakładał, że do roku 2010 średnio przynajmniej 12,5% dorosłych będzie uczestniczyło w procesie uczenia się przez całe życie. W 2009 roku państwa członkowskie postanowiły podnieść ten poziom do 15% w roku 2020, w ramach strategicznej współpracy w zakresie edukacji i szkoleń (ET 2020) ⁽¹⁾. Przy wsparciu Komisji Europejskiej państwa członkowskie współpracują nad osiągnięciem tego wspólnie wyznaczonego celu.

Komunikat Komisji Europejskiej *Nigdy nie jest za późno na naukę* (Komisja Europejska, 2006) podkreślił znaczenie kształcenia i szkoleń osób dorosłych dla zwiększenia konkurencyjności, zatrudnialności i procesów integracji społecznej. Po komunikacie tym opublikowano plan działań na rzecz kształcenia dorosłych *Na naukę zawsze jest odpowiednia pora* (Komisja Europejska, 2007), który określił pięć kluczowych obszarów działań na tym polu:

- analiza wpływu reform we wszystkich sektorach edukacji i szkoleń na kształcenie dorosłych;
- poprawa jakości sektora edukacyjnego dla dorosłych;
- zwiększenie możliwości uzyskiwania przez dorosłych kwalifikacji przynajmniej o jeden poziom wyższych niż dotychczas (przejście na „wyższy poziom”);
- przyspieszenie procesu oceny umiejętności i kompetencji społecznych oraz poświadczania i uznawania wyników kształcenia;
- poprawa nadzoru sektora edukacji dorosłych.

⁽¹⁾ Rada Unii Europejskiej, 2009. Konkluzje Rady dotyczące strategicznych ram europejskiej współpracy w zakresie edukacji i szkoleń (ET 2020), OJ C 119/2, 28.5.2009.

Plan działań na rzecz kształcenia dorosłych obejmował okres do końca 2010 roku, a Komisja Europejska zamierza zaproponować przyjęcie nowego planu w roku 2011. Dlatego nadszedł odpowiedni moment na spojrzenie wstecz na plan działań i wyznaczone w nim priorytety oraz przeanalizowanie odpowiedzi poszczególnych państw europejskich na te wyzwania.

W tym kontekście z radością przedstawiam niniejszy raport Eurydice na temat edukacji i szkoleń osób dorosłych, który powstał w bezpośrednim związku z planem działań na rzecz kształcenia dorosłych, a zwłaszcza wyznaczonego w nim celu dotyczącego umożliwienia dorosłym „przejścia na wyższy poziom kwalifikacji” i poprawy osiągnięć w zakresie edukacji. W raporcie analizowane są możliwości zdobycia formalnych kwalifikacji przez niedysponujące nimi osoby dorosłe, uwzględniono także środki i działania mające zwiększać odsetek dorosłych kończących studia wyższe. Wszystkie te aspekty zilustrowano wieloma konkretnymi przykładami.

Jestem przekonana, że niniejszy raport zawiera cenny katalog inicjatyw i podejmowanych działań związanych z edukacją dorosłych oraz że zainteresuje on decydentów, praktyków i wszystkie osoby zainteresowane skutecznym i sprawnym podejściem do kształcenia dorosłych.

Androulla Vassiliou
Komisarz ds. Edukacji, Kultury, Wielojęzyczności
i Młodzieży

SPIS TREŚCI

Przedmowa	3
Spis treści	5
Wstęp	7
Rozdział 1: Podstawowe wskaźniki edukacji dorosłych	9
1.1. Osiągnięcia edukacyjne dorosłych mieszkańców Europy	9
1.2. Udział dorosłych w programach uczenia się przez całe życie	10
1.3. Uczestnictwo dorosłych w formalnym systemie edukacji i szkoleń	12
Rozdział 2: Definicja koncepcji formalnej edukacji dorosłych	17
2.1. Definicje kształcenia formalnego, pozaformalnego i nieformalnego	17
2.2. Edukacja formalna w ramach Badania Edukacji Dorosłych	19
Rozdział 3: Uczący się dorośli i kwalifikacje do poziomu szkoły średniej II stopnia	23
3.1. Schematy organizacyjne i główne modele zajęć	23
3.1.1. Programy do poziomu szkoły średniej I stopnia	23
3.1.2. Programy na poziomie szkoły średniej II stopnia	27
3.1.3. Ramy obejmujące różne poziomy i rodzaje kształcenia	29
3.1.4. Rozwiązania instytucjonalne	30
3.2. Dostosowanie edukacji formalnej do potrzeb dorosłych	34
3.2.1. Modularyzacja programów i zwiększenie elastyczności ścieżek kształcenia	34
3.2.2. Uznawanie i poświadczanie wcześniejszego kształcenia pozaformalnego i nieformalnego	37
3.2.3. Nauczanie otwarte i na odległość	40
3.2.4. Nauczyciele i instruktorzy	42
Rozdział 4: Dorośli w szkolnictwie wyższym	43
4.1. Kierunki działań, strategie i środki zwiększające udział dorosłych w studiach wyższych	43
4.2. Uznawanie i poświadczanie wcześniejszego kształcenia pozaformalnego i nieformalnego	45
4.2.1. Ramy prawne a poświadczanie kształcenia pozaformalnego i nieformalnego przez sektor szkolnictwa wyższego	46
4.2.2. Dostęp do studiów na podstawie uznawania i poświadczania wcześniejszego kształcenia	48
4.2.3. Progresja w studiach związana z uznawaniem i poświadczaniem wcześniejszego kształcenia	50
4.3. Programy przygotowawcze dla niestandardowych kandydatów na studia	51
4.4. Alternatywne modele studiów wyższych	52
4.4.1. Rozumienie terminologii	52
4.4.2. Udział w studiach wyższych w niepełnym wymiarze godzin	53
4.4.3. Krajowe inicjatywy zachęcające do podejmowania alternatywnych ścieżek studiów	55

Rozdział 5: Finansowanie formalnej edukacji dorosłych i wsparcie dla jej uczestników	59
5.1. Źródła finansowania systemu formalnej edukacji dorosłych	59
5.1.1. Finansowanie ze źródeł publicznych	59
5.1.2. Opłaty wnoszone przez osoby uczące się	60
5.1.3. Finansowanie przez pracodawców	63
5.2. Wsparcie finansowe dla osób uczących się i urlop na naukę	63
5.2.1. Bezpośrednie wsparcie finansowe	63
5.2.2. Ulgi podatkowe	66
5.2.3. Urlop na naukę	67
5.2.4. Szczególne formy wsparcia dla uczących się bezrobotnych	68
Wnioski	71
Bibliografia	75
Glosariusz	79
Spis rysunków	81
Podziękowania	83

WSTĘP

Niniejszy raport powstał w odpowiedzi na plan działań na rzecz kształcenia dorosłych *Na naukę zawsze jest odpowiednia pora* (Komisja Europejska, 2007), a dokładniej – na wyłożony w nim cel dotyczący zwiększania możliwości zdobywania przez dorosłych kwalifikacji przynajmniej o jeden poziom wyższych niż dotychczasowe. W dokumencie tym skupiamy się na możliwości ukończenia przez niewykwalifikowane osoby dorosłe kształcenia w zakresie podstawowym lub na poziomie szkoły średniej II stopnia oraz działaniach, jakie mogą przyczynić się do poszerzenia dostępu do szkolnictwa wyższego dla dorosłych powracających do systemu edukacji formalnej.

Zakres raportu

Dokument zawiera analizę danych statystycznych związanych z osiągnięciami edukacyjnymi mieszkańców Europy oraz udziałem dorosłych w edukacji i szkoleniach. Wyjaśnione zostaje też pojęcie formalnego kształcenia i szkolenia osób dorosłych. Główną część raportu stanowi porównawczy przegląd strategii i działań podejmowanych w państwach europejskich w odniesieniu do możliwości poprawy kwalifikacji przez osoby dorosłe.

Dla celów porównawczych raport nie obejmuje wszystkich rodzajów edukacji formalnej oraz programów kształcenia i/lub kwalifikacji oferowanych dorosłym w różnych państwach europejskich. Skupiamy się w nim na programach przygotowujących do głównych kwalifikacji krajowych, zwłaszcza tych tradycyjnie uznawanych za związane z kształceniem w systemie edukacji szkolnej (kształceniem początkowym, ang. *initial education*) a także sprawdzamy, w jaki sposób można uzyskać takie kwalifikacje na późniejszym etapie życia. Jeśli jest to konieczne i istotne, dokument odnosi się także do innych kwalifikacji uznawanych w danym kraju.

Oprócz formalnych programów edukacji jako takich w raporcie opisujemy stopień, w jakim wyniki kształcenia uzyskane w sposób formalny i pozaformalny mogą być uznawane i akredytowane na rzecz ukończenia kształcenia formalnego.

Struktura

Raport jest podzielony na pięć rozdziałów.

Rozdział 1 zawiera szereg wskaźników edukacji dorosłych, umieszczających dalszą analizę formalnych możliwości kształcenia dorosłych w Europie w odpowiednim kontekście. Uwzględniono w nim dane dotyczące rozwoju zasobów ludzkich w Europie, a także uczestnictwa dorosłych w programach uczenia się przez całe życie, ze szczególnym uwzględnieniem edukacji formalnej.

Rozdział 2 przybliży teoretyczne podejścia do koncepcji formalnej edukacji dorosłych. Analizujemy i porównujemy w nim różne definicje kształcenia formalnego, nieformalnego i pozaformalnego stosowane w dokumentach dotyczących edukacji i szkoleń w Europie, a szczególny nacisk kładziemy na koncepcję formalnego kształcenia dorosłych w ramach Badania Edukacji Dorosłych (Adult Education Survey – AES).

W **Rozdziale 3** nakreślono programy dla dorosłych uczniów kończące się uzyskaniem kwalifikacji, które pod względem przyszłej kariery osób w nich uczestniczących można traktować jako odpowiadające ogólnym kwalifikacjom do poziomu szkoły średniej II stopnia. Sprawdzamy w nim, jak organizowane są te programy „drugiej szansy” i jak dostosowuje się je do potrzeb uczących się dorosłych.

W **Rozdziale 4** opisano działania, które mogą zwiększyć udział dorosłych w studiach wyższych. Prezentujemy tam regulacje dotyczące bezpośrednio dorosłych studentów oraz działania mające poprawiać dostęp do sektora szkolnictwa wyższego studentom „niestandardowym”, w tym uczącym się dorosłym.

Wreszcie **Rozdział 5** zawiera informacje dotyczące finansowania formalnych struktur kształcenia dorosłych, a także wymienia różne rodzaje wsparcia, które mogą ułatwiać włączanie tych osób w struktury edukacji formalnej.

Rozdziały 3, 4 i 5 zawierają wiele konkretnych przykładów ilustrujących ogólne założenia przedstawione w tekście oraz dostarczających bardziej szczegółowych informacji na temat różnych programów, działań i regulacji, które funkcjonują obecnie na terenie Europy. Przykłady te wyróżniono z tekstu głównego za pomocą innej czcionki.

Metodologia

Niniejszy dokument opiera się przede wszystkim na informacjach zgromadzonych przez sieć Eurydice i zaczerpniętych z jej opisowej bazy danych Eurybase⁽²⁾. Odnosi się to zwłaszcza do Rozdziałów 3, 4 i 5. W niektórych szczególnych przypadkach informacje dostępne w bazie Eurybase uzupełniono o dane pochodzące z innych źródeł. Należą do nich przede wszystkim badania przeprowadzane w ramach projektów Eurydice: *Szkolnictwo wyższe w Europie 2009: Postępy w rozwoju procesu bolońskiego* (Eurydice, 2009) oraz *Modernizacja szkolnictwa wyższego* (Eurydice, publikacja w przygotowaniu), a także opisów krajowych systemów kształcenia zawodowego i szkoleń przygotowanych przez sieć CEDEFOP ReferNet⁽³⁾. Rozdział 1 niniejszego raportu opiera się na danych Eurostatu z Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności Unii Europejskiej (EU Labour Force Survey) oraz Badania Edukacji Dorosłych (Adult Education Survey – AES).

Główny punkt odniesienia tej analizy porównawczej stanowi klasyfikacja poziomów wykształcenia ISCED 97, ale w niniejszym dokumencie odnosimy się też do Europejskich Ram Kwalifikacji oraz krajowych ram kwalifikacji. Do tych ostatnich odwołujemy się zwłaszcza w przypadku państw, które oficjalnie zatwierdziły swoje krajowe ramy kwalifikacji⁽⁴⁾.

Proces przygotowywania i sporządzania niniejszego raportu koordynował zespół Eurydice w Agencji Wykonawczej ds. Edukacji, Kultury i Sektora Audiowizualnego (EACEA). Roboczą wersję raportu przekazano krajowym biurom Eurydice celem opatrzenia komentarzami i zatwierdzenia. Raport oddaje sytuację na listopad 2010 roku. Wszystkie osoby, które przyczyniły się do powstania raportu, zostały wymienione na końcu dokumentu.

⁽²⁾ http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/eurybase_en.php

⁽³⁾ <http://www.cedefop.europa.eu/EN/Information-services/browse-national-vet-systems.aspx>

⁽⁴⁾ Do maja 2010 roku krajowe ramy kwalifikacji istniały we Wspólnocie Flamandzkiej Belgii, Estonii, Francji, Irlandii, na Malcie, w Portugalii i Zjednoczonym Królestwie (CEDEFOP i Komisja Europejska, 2010).

ROZDZIAŁ 1: PODSTAWOWE WSKAŹNIKI EDUKACJI DOROSŁYCH

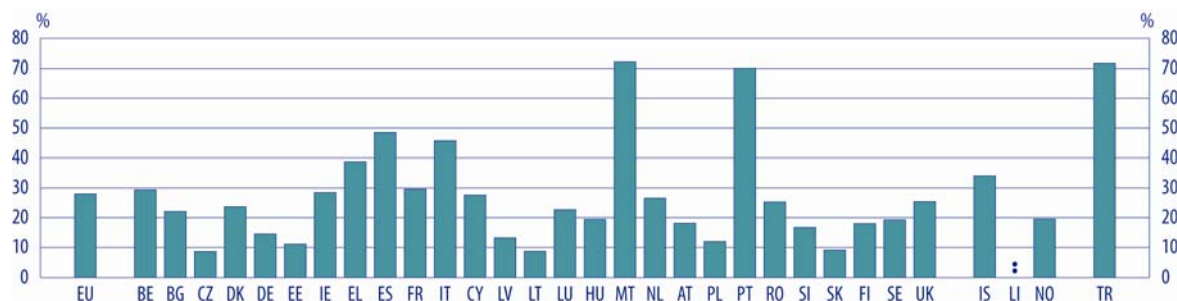
Niniejszy rozdział zawiera szereg wskaźników, które umieszczają analizę formalnych możliwości kształcenia dorosłych w Europie w odpowiednim kontekście. Pierwsza część tego rozdziału skupia się na danych dotyczących rozwoju zasobów ludzkich w Europie. Druga część zawiera ogólne dane dotyczące udziału dorosłych w programach uczenia się przez całe życie, a w ostatniej części znajduje się przegląd informacji dotyczących systemu formalnej edukacji dorosłych. Głównymi źródłami danych są: Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności UE (EU LFS) oraz Badanie Edukacji Dorosłych (AES).

1.1. Osiągnięcia edukacyjne dorosłych mieszkańców Europy

Osiągnięcia edukacyjne dorosłej populacji często traktowane są jako wskaźnik wiedzy i umiejętności dostępnych w gospodarce. Wskaźnik ten da się uchwycić poprzez formalny poziom wykształcenia zdobywanego przez osoby dorosłe.

Według Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności UE około 70% dorosłych (w wieku 25-64 lat) w Europie ukończyło przynajmniej szkołę średnią II stopnia. Oznacza to, że dorośli o słabych osiągnięciach edukacyjnych (tzn. niższych niż szkoła średnia II stopnia) stanowią mniej niż jedną trzecią dorosłych mieszkańców Europy. Jednakże wielkość ta odpowiada **około 76 mln osób dorosłych w Unii Europejskiej**.

Rys. 1.1: Osoby dorosłe w Europie z wykształceniem poniżej poziomu szkoły średniej II stopnia (ISCED 3), wiek 25-64 lata (%), 2009

UE		BE	BG	CZ	DK	DE	EE	IE	EL	ES	FR	IT	CY	LV	LT	LU
28,0		29,4	22,1	8,6	23,7	14,5	11,1	28,5	38,8	48,5	29,6	45,7	27,6	13,2	8,7	22,7
HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK		IS	LI	NO	TR
19,4	72,3	26,6	18,1	12,0	70,1	25,3	16,7	9,1	18,0	19,3	25,4		34,1	:	19,5	71,8

Źródło: Eurostat, Labour Force Survey UE (dane uzyskane w styczniu 2011 roku).

Jeśli chodzi o poszczególne państwa europejskie, widoczne są znaczne różnice: w Republice Czeskiej, Niemczech, Estonii, na Łotwie, Litwie, w Polsce i na Słowacji odsetek dorosłych, którzy nie ukończyli szkoły średniej II stopnia, jest stosunkowo niski i wynosi od 9 do 15%. Na Węgrzech, w Austrii, Słowenii, Finlandii, Szwecji i Norwegii nie przekracza on 20%. Z drugiej strony osoby bez wykształcenia na poziomie szkoły średniej II stopnia stanowią w Hiszpanii i Włoszech niemal 50% populacji w wieku 25-64 lat, a na Malcie, w Portugalii i Turcji – około 70%.

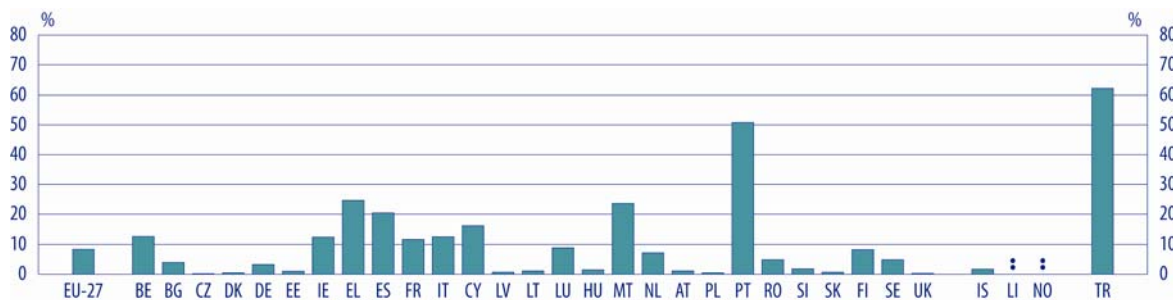
Dostępne dane EU LFS pokazują też, że młode osoby dorosłe znacznie częściej posiadają kwalifikacje szkoły średniej II stopnia niż osoby starsze: odsetek osób, które ukończyły przynajmniej

szkołę średnią II stopnia, jest o prawie 20 punktów procentowych wyższy w grupie wiekowej 25-34 lata niż w grupie 55-64 lata.

Należy ponadto zauważyć, że do kategorii dorosłych o niskich osiągnięciach edukacyjnych należą również osoby, które przerwały kształcenie przed ukończeniem szkoły średniej I stopnia. Tak niskim poziomem osiągnięć charakteryzuje się około 8% dorosłych w Unii Europejskiej, co stanowi około 23 mln osób.

W Republice Czeskiej, Danii, Estonii, na Łotwie, Litwie, Węgrzech, w Austrii, Polsce, Słowenii, Słowacji, Zjednoczonym Królestwie i Islandii odsetek osób dorosłych, które nie ukończyły szkoły średniej I stopnia, nie przekracza 2%. W Bułgarii, Niemczech, Rumunii i Szwecji również jest on stosunkowo niski – wynosi od 3 do 5%. Grecja, Hiszpania, Malta, Portugalia i Turcja znajdują się na drugiej stronie skali. W pierwszych trzech spośród tych państw osoby, które nie ukończyły szkoły średniej I stopnia, stanowią od 20 do 25% dorosłej populacji, w Portugalii ponad 50% populacji, a w Turcji około 62% osób w wieku 25-64 lat.

Rys. 1.2: Osoby dorosłe w Europie z wykształceniem poniżej poziomu szkoły średniej I stopnia (ISCED 2), wiek 25-64 lata (%), 2009

EU-27	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	IE	EL	ES	FR	IT	CY	LV	LT	LU
8,4	12,7	4,0	0,2	0,5	3,3	1,0	12,5	24,6	20,4	11,7	12,6	16,1	0,7	1,1	8,9
HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	IS	LI	NO	TR
1,5	23,6	7,2	1,1	0,5	50,8	4,9	1,8	0,7	8,3	4,9	0,3	1,7	:	:	62,3

Źródło: Eurostat, Labour Force Survey UE (dane uzyskane w październiku 2010 roku).

1.2. Udział dorosłych w programach uczenia się przez całe życie

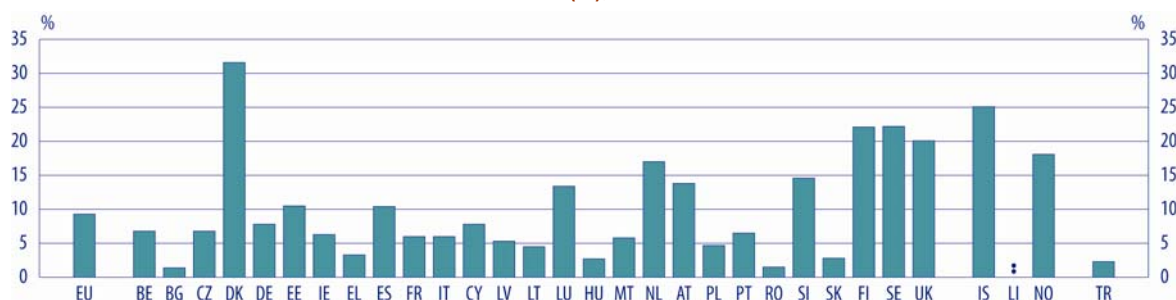
Na szczeblu europejskim dostępne są trzy badania dostarczające danych umożliwiających dokonanie oceny udziału dorosłych w kształceniu i szkoleniach: Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności UE (EU LFS), Badanie Edukacji Dorosłych (AES) oraz Badanie Zawodowego Kształcenia Ustawicznego (CVTS). To ostatnie skupia się na kształceniu i szkoleniach zawodowych, natomiast dwa pierwsze zawierają bardziej ogólne dane dotyczące uczestnictwa dorosłych w programach uczenia się przez całe życie.

Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności UE to źródło unijnych wskaźników uczestnictwa dorosłych w programach uczenia się przez całe życie. Ustalony na poziomie 15% wskaźnik ma zostać osiągnięty w roku 2020⁽⁵⁾. Zgodnie z wynikami tego badania w roku 2009 niemal 10% dorosłych Europejczyków uczestniczyło w kształceniu formalnym lub pozaformalnym w okresie czterech tygodni poprzedzających jego przeprowadzenie.

⁽⁵⁾ Rada Unii Europejskiej, 2009. Konkluzje Rady dotyczące strategicznych ram europejskiej współpracy w zakresie edukacji i szkoleń (ET 2020), OJ C 119/2, 28.5.2009.

Sytuacja na szczeblu krajowym pokazuje, że w państwach nordyckich, Holandii i Zjednoczonym Królestwie już osiągnięto uzgodniony na 2020 rok cel europejski, podczas gdy Austria i Słowenia są bliskie jego realizacji. Jednakże w takich krajach, jak Bułgaria i Rumunia (gdzie w edukacji uczestniczy mniej niż 2% dorosłych), a także w Grecji, na Węgrzech, Słowacji i w Turcji (gdzie wskaźnik ten nie przekracza 4%) poziom udziału dorosłych w kształceniu i szkoleniach jest odległy od celu unijnego.

Rys. 1.3: Udział dorosłych w kształceniu w okresie czterech tygodni poprzedzających badanie (EU LFS), wiek 25-64 lata (%), 2009

EU		BE	BG	CZ	DK	DE	EE	IE	EL	ES	FR	IT	CY	LV	LT	LU
9,3		6,8	1,4	6,8	31,6	7,8	10,5	6,3	3,3	10,4	6,0	6,0	7,8	5,3	4,5	13,4
HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK		IS	LI	NO	TR
2,7	5,8	17,0	13,8	4,7	6,5	1,5	14,6	2,8	22,1	22,2	20,1		25,1	:	18,1	2,3

Źródło: Eurostat, Labour Force Survey UE (dane uzyskane w styczniu 2011 roku).

Objaśnienia

Wskaźniki pokazują udział w kształceniu formalnym i pozaformalnym.

Badanie edukacji dorosłych to nowy element unijnych statystyk dotyczących edukacji i uczenia się przez całe życie, które zostaną zebrane na terenie całej Europy po raz pierwszy w latach 2011-2012. W latach 2005-2008 przeprowadzono dobrowolne pilotażowe badanie AES z udziałem 29 państw UE, EFTA i państw kandydujących⁽⁶⁾. W przeciwieństwie do Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności UE Badanie Edukacji Dorosłych zostało przygotowane specjalnie z myślą o ocenie udziału dorosłych w kształceniu i szkoleniach. Dostarcza ono także bardziej szczegółowych informacji dotyczących działań i programów edukacyjnych, w których biorą udział osoby dorosłe.

Jeśli porównać wyniki Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności UE z wynikami Badania Edukacji Dorosłych, różnice ujawniające się na pierwszy rzut oka mogą okazać się dość zaskakujące. Zgodnie z danymi z Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności mniej niż 10% dorosłych uczestniczy w programach uczenia się przez całe życie, podczas gdy wyniki Badania Edukacji Dorosłych wskazują, że około 35% dorosłych mieszkańców Europy jest objęte edukacją formalną i pozaformalną.

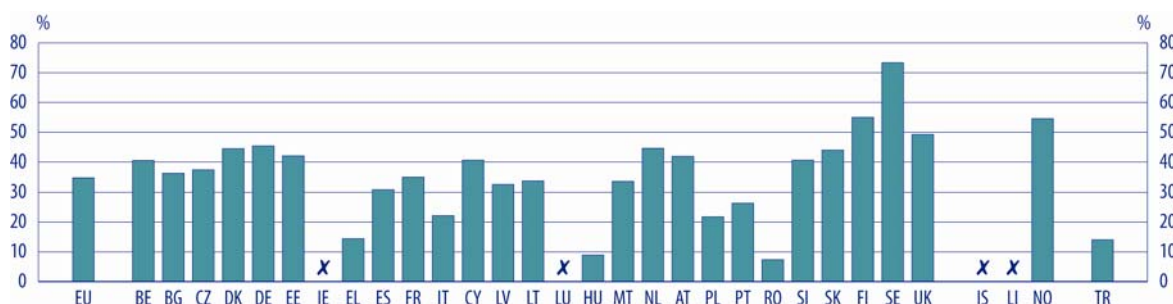
Ta znacząca różnica między wynikami obu badań częściowo ma związek z faktem, że punkt odniesienia w badaniu EU LFS to zaledwie cztery tygodnie przed przeprowadzeniem badania, podczas gdy w przypadku AES okres ten wynosi 12 miesięcy. Oznacza to, że osoby dorosłe, które nie uczestniczyły w edukacji w okresie ostatnich czterech tygodni poprzedzających badanie EU LFS (a zatem uznawane za osoby nieuczące się), mogły brać udział w kształceniu w dłuższym przedziale czasowym (np. 12 miesięcy). Jak wskazał Rosenblatt (2009), długość okresu odniesienia odgrywa

⁽⁶⁾ Państwa uczestniczące: Austria, Belgia, Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Republika Czeska, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Niemcy, Grecja, Węgry, Włochy, Łotwa, Litwa, Malta, Holandia, Norwegia, Polska, Portugalia, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Hiszpania, Szwecja, Szwajcaria, Turcja i Zjednoczone Królestwo.

istotną rolę, zwłaszcza jeśli chodzi o udział dorosłych w kształceniu pozaformalnym, ponieważ takie formy edukacji charakteryzują się raczej krótkim czasem trwania i często są rozłożone w czasie.

Zgodnie z wynikami Badania edukacji dorosłych państwa o najwyższych współczynnikach udziału dorosłych w edukacji to: Szwecja (73%), Finlandia (55%), Norwegia (55%) i Zjednoczone Królestwo (49%). We wszystkich tych krajach wskaźnik uczestnictwa jest też wysoki w kontekście Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności UE. Dla kontrastu Badanie Edukacji Dorosłych wskazuje na stosunkowo niski poziom udziału w Rumunii (7%), na Węgrzech (9%), w Turcji (14%) i Grecji (15%), co potwierdzają podobne wyniki EU LFS.

Rys. 1.4: Udział dorosłych w kształceniu w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie (AES), wiek 25-64 lata (%), 2007

x Kraj nie brał udziału w badaniu pilotażowym

EU	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	EL	ES	FR	IT	CY	LV	LT
34,9	40,5	36,4	37,6	44,5	45,4	42,1	14,5	30,9	35,1	22,2	40,6	32,7	33,9
HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	NO	TR
9,0	33,7	44,6	41,9	21,8	26,4	7,4	40,6	44,0	55,0	73,4	49,3	54,6	14,1

Źródło: Eurostat, Badanie Edukacji Dorosłych (dane uzyskane w styczniu 2011 roku).

Objaśnienia

Wskaźniki pokazują udział w kształceniu formalnym i pozaformalnym.

Choć w większości państw w przypadku obu badań (tzn. EU LFS oraz AES) ogólne schematy udziału są dość zbliżone, w niektórych przypadkach otrzymano rozbieżne wyniki. Rozbieżność ta jest najbardziej widoczna w przypadku Bułgarii i Słowacji, gdzie według Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności UE poziom udziału dorosłych w edukacji jest dość niski, podczas gdy według Badania Edukacji Dorosłych plasuje się on powyżej średniej unijnej. Takie różnice między wynikami badań EU LFS oraz AES nie zostały jeszcze w pełni wyjaśnione.

1.3. Uczestnictwo dorosłych w formalnym systemie edukacji i szkoleń

Wyniki Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności oraz Badania Edukacji Dorosłych pokazują, że odsetek dorosłych uczestniczących w formalnym systemie edukacji i szkoleń (tzn. edukacji prowadzonej w obrębie systemu szkolnego, uniwersytetów i innych instytucji prowadzących kształcenie formalne; więcej szczegółów – zob. Rozdział 2) jest znacząco niższy niż odsetek osób uczestniczących w pozaformalnych zajęciach edukacyjnych (tzn. niespełniających wszystkich kryteriów edukacji formalnej; więcej szczegółów – zob. Rozdział 2).

Zgodnie z danymi Badania Edukacji Dorosłych średni poziom udziału dorosłych w formalnym systemie edukacji i szkoleń wynosi w Unii Europejskiej 6%.

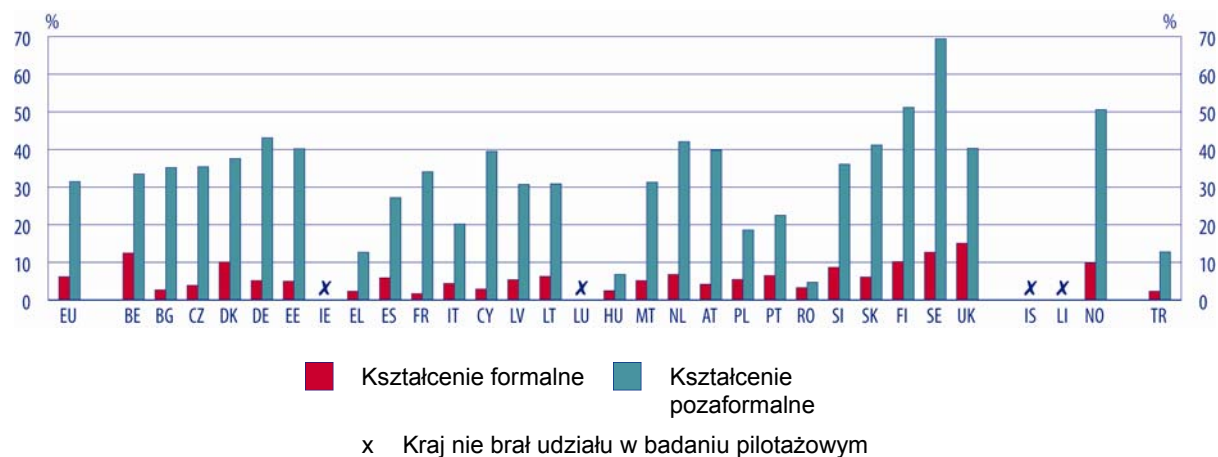
Sytuacja w poszczególnych państwach europejskich waha się od poniżej 3% w Bułgarii, Grecji, Francji, na Cyprze, Węgrzech i w Turcji do ponad 10% w Belgii, Danii, Finlandii, Szwecji

i Zjednoczonym Królestwie. Wskaźnik uczestnictwa na poziomie około 15% w Zjednoczonym Królestwie to najwyższy wynik kraju w Europie.

W państwach, w których odsetek dorosłych o niskich kwalifikacjach jest stosunkowo wysoki (więcej szczegółów – zob. Sekcja 1.1), wskaźnik uczestnictwa dorosłych w formalnej edukacji i szkoleniach wynosi: 7% w Portugalii, 6% w Hiszpanii, 5% na Malcie, 4% we Włoszech oraz 2% w Grecji i Turcji.

Rys. 1.5: Udział dorosłych w kształceniu formalnym i pozaformalnym w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie (AES), wiek 25-64 lata (%), 2007

	EU	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	EL	ES	FR	IT	CY	LV	LT
■ Kształcenie formalne	6,2	12,5	2,7	3,9	10,1	5,2	5,0	2,3	5,9	1,7	4,4	2,9	5,4	6,3
■ Kształcenie pozaformalne	31,5	33,5	35,2	35,4	37,6	43,1	40,2	12,7	27,2	34,1	20,2	39,5	30,7	30,9

	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	NO	TR
■ Kształcenie formalne	2,5	5,2	6,8	4,2	5,5	6,5	3,3	8,7	6,1	10,2	12,7	15,1	9,9	2,3
■ Kształcenie pozaformalne	6,8	31,3	42,1	39,8	18,6	22,5	4,7	36,1	41,2	51,2	69,4	40,3	50,6	12,8

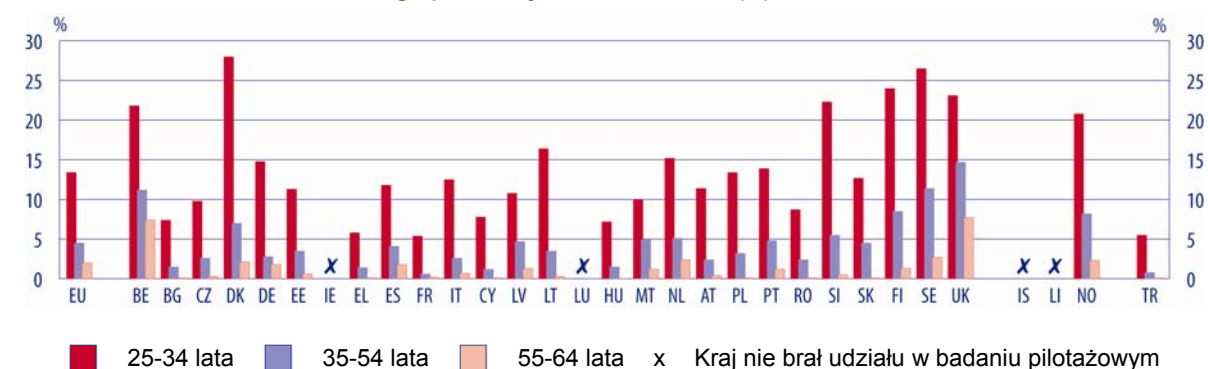
Źródło: Eurostat, Badanie Edukacji Dorosłych (dane uzyskane w styczniu 2011 roku).

Na uwagę zasługuje również fakt, że choć w większości państw poziom udziału w kształceniu pozaformalnym jest przynajmniej pięć razy wyższy niż w kształceniu formalnym, istnieją kraje, w których różnica ta uwidacznia się w mniejszym stopniu. Dotyczy to zwłaszcza Belgii, Węgier, Rumunii i Zjednoczonego Królestwa.

Struktura wiekowa dorosłych uczestniczących w systemie edukacji formalnej pokazuje, że młode osoby dorosłe (w wieku 25-34 lat) znacznie częściej uczestniczą w programach formalnych niż osoby ze starszych grup wiekowych. Średnio w całej Unii Europejskiej 13% osób w wieku 25-34 lat bierze udział w kształceniu formalnym, podczas gdy w grupach wiekowych 35-54 oraz 55-64 lat jest to odpowiednio zaledwie 5% i 2%.

Jednakże po przeanalizowaniu sytuacji w poszczególnych państwach dają się zauważyć pewne istotne różnice między poziomami udziału w kształceniu w różnych grupach wiekowych. Na przykład w Finlandii poziom udziału osób w wieku 25-34 lata jest stosunkowo wysoki (24%), ale w przypadku grup wiekowych 35-54 lata i 55-64 lata wynosi on odpowiednio zaledwie 9% i 1%. Nieco inna sytuacja panuje w takich państwach, jak Zjednoczone Królestwo i Belgia. W Zjednoczonym Królestwie poziom udziału dla grupy wiekowej 25-34 lata wynosi 23% i jest dość wysoki także dla grup wiekowych 35-54 i 55-64 lata: odpowiednio 15% i 8%. Podobnie rzecz się ma w Belgii (dla poszczególnych grup wiekowych odpowiednio 22%, 11% i 7%). Jak sugeruje Rosenblatt (2009), analiza grup wiekowych może być uznawana za środek służący do identyfikacji krajów, w których formalne struktury kształcenia ograniczają się do dzieciństwa i wczesnej dorosłości, oraz tych, gdzie dają one możliwość uczenia się przez całe życie.

Rys. 1.6: Udział dorosłych w kształceniu formalnym w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie (AES) według grup wiekowych, wiek 25-64 lata (%), 2007

	EU	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	EL	ES	FR	IT	CY	LV	LT
■ 25-34 lata	13,4	21,8	7,4	9,8	28,0	14,8	11,3	5,8	11,8	5,4	12,5	7,8	10,8	16,4
■ 35-54 lata	4,5	11,2	1,5	2,6	7,0	2,8	3,5	1,4	4,1	0,6	2,6	1,2	4,7	3,5
■ 55-64 lata	2,0	7,4	0,1	0,3	2,1	1,8	0,6	0,1	1,8	0,2	0,7	0,1	1,3	0,3

	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	NO	TR
■ 25-34 lata	7,2	10,0	15,2	11,4	13,4	13,9	8,7	22,3	12,7	24,0	26,5	23,1	20,8	5,5
■ 35-54 lata	1,5	4,9	5,1	2,4	3,2	4,8	2,4	5,5	4,5	8,5	11,4	14,7	8,2	0,8
■ 55-64 lata	0,0	1,2	2,4	0,4	0,1	1,2	0,1	0,5	0,1	1,3	2,7	7,7	2,3	0,1

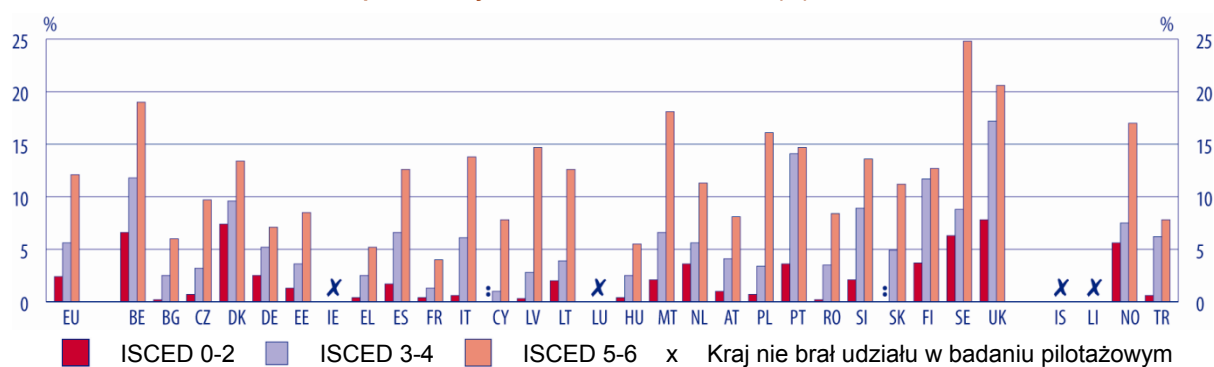
Źródło: Eurostat, Badanie Edukacji Dorosłych (dane uzyskane w styczniu 2011 roku).

W niektórych państwach o wyższym wskaźniku udziału młodych osób dorosłych (25-34 lata) w formalnych strukturach kształcenia dane mogą być zniekształcone przez to, że programy edukacji początkowej⁽⁷⁾ trwają w tych państwach dłużej niż w innych. Dlatego wykazywane w badaniach młode osoby dorosłe uczestniczące w strukturach edukacji formalnej mogą w rzeczywistości być studentami, którzy jeszcze nie ukończyli rozpoczętego kształcenia, a nie osobami dorosłymi, które powróciły do systemu edukacji formalnej. Może tak być w państwach, w których najczęstszy wiek rozpoczynania pierwszego cyklu kształcenia na poziomie wyższym wynosi 20 lat (np. Dania, Litwa, Finlandia i Szwecja (Eurydice, 2010)), a także w których najwyższy poziom udziału w studiach wyższych przypada na wiek 22 lata (Finlandia, Szwecja, Islandia i Norwegia (Eurydice 2007a)) lub 24 lata (Dania i Liechtenstein (Eurydice, 2007a)). Jednak Badanie Edukacji Dorosłych nie pozwala na dokonanie rozróżnienia między osobami dorosłymi, które jeszcze nie ukończyły edukacji początkowej w systemie formalnym, a osobami, które po pewnym czasie wróciły w obręb formalnego systemu kształcenia.

W odniesieniu do danych dotyczących uczestnictwa dorosłych w strukturach edukacji formalnej, z podziałem według najwyższego osiągniętego poziomu wykształcenia, można zauważyć, że we wszystkich państwach europejskich osoby o najniższym poziomie wykształcenia (tzn. takie, które ukończyły co najwyżej szkołę średnią I stopnia) charakteryzuje najniższy poziom uczestnictwa. W Unii Europejskiej średnio tylko około 2% dorosłych bez kwalifikacji uczestniczy w edukacji formalnej, podczas gdy wśród osób, które ukończyły szkołę średnią II stopnia, wskaźnik ten wynosi 6%, a wśród absolwentów studiów wyższych – 12%.

(7) Kształcenie i szkolenie początkowe jest definiowane jako „ogólne lub zawodowe kształcenie i szkolenie prowadzone w ramach początkowego systemu edukacji, zazwyczaj przed rozpoczęciem pracy zawodowej” (CEDEFOP, 2008).

Rys. 1.7: Udział dorosłych w kształceniu formalnym w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie (AES) według poziomu wykształcenia, wiek 25-64 lata (%), 2007

	EU	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	EL	ES	FR	IT	CY	LV	LT
ISCED 0-2	2,4	6,6	0,2	0,7	7,4	2,5	1,3	0,4	1,7	0,4	0,6	:	0,3	2,0
ISCED 3-4	5,6	11,8	2,5	3,2	9,6	5,2	3,6	2,5	6,6	1,3	6,1	1,0	2,8	3,9
ISCED 5-6	12,1	19,0	6,0	9,7	13,4	7,1	8,5	5,2	12,6	4,0	13,8	7,8	14,7	12,6

	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	NO	TR
ISCED 0-2	0,4	2,1	3,6	1,0	0,7	3,6	0,2	2,1	:	3,7	6,3	7,8	5,6	0,6
ISCED 3-4	2,5	6,6	5,6	4,1	3,4	14,1	3,5	8,9	4,9	11,7	8,8	17,2	7,5	6,2
ISCED 5-6	5,5	18,1	11,3	8,1	16,1	14,7	8,4	13,6	11,2	12,7	24,8	20,6	17,0	7,8

Źródło: Eurostat, Badanie Edukacji Dorosłych (dane uzyskane w styczniu 2011 roku).

Analiza na szczeblu krajowym pokazuje, że w niektórych państwach europejskich poziom udziału w edukacji formalnej osób bez kwalifikacji jest zdecydowanie wyższy niż średnia unijna. Na przykład w Norwegii wynosi on prawie 6%, a w Belgii, Danii, Szwecji i Zjednoczonym Królestwie plasuje się między 6 a 8%. Dlatego wydaje się, że wspomniane państwa nieco skuteczniej przyciągają osoby bez kwalifikacji do programów kształcenia formalnego. W Danii da się zauważyć najbardziej zrównoważony poziom udziału osób o trzech poziomach wykształcenia.

Badanie Edukacji Dorosłych zawiera także interesujące informacje dotyczące cech charakterystycznych zajęć edukacyjnych, w których uczestniczą dorośli. Jedną nich jest liczba godzin zajęć deklarowana przez uczestników kształcenia i szkolenia. Zgodnie z dostępnymi danymi programy formalne są zazwyczaj znacząco dłuższe niż pozaformalne zajęcia edukacyjne: średnia liczba godzin zajęć na uczestnika w przypadku edukacji formalnej wynosi 383 godziny, podczas gdy w przypadku pozaformalnego kształcenia i szkoleń jest to tylko 71 godzin.

Jednakże pomiędzy poszczególnymi krajami można zaobserwować istotne różnice. Liczba godzin zajęć w systemie edukacji formalnej jest najwyższa w Niemczech (905 godzin), a znacząco wyższa w stosunku do średniej unijnej w Bułgarii (609 godzin), na Łotwie (572 godziny), w Portugalii (543 godziny), Austrii (532 godziny) i Szwecji (515 godzin). Natomiast formalne zajęcia edukacyjne w Zjednoczonym Królestwie charakteryzują się stosunkowo krótkim okresem trwania: średnio 121 godzin. Oznacza to, że średni czas trwania zajęć w systemie edukacji formalnej w Zjednoczonym Królestwie ma mniej więcej tę samą długość, co średni czas trwania zajęć pozaformalnych w Danii, Belgii, Hiszpanii lub na Węgrzech, gdzie wynosi on od 111 do 121 godzin. Może to być związane z pewnymi różnicami konceptualnymi omówionymi w Rozdziale 2 (Sekcja 2.2) niniejszego raportu.

Na koniec warto również odnotować, iż Badanie Edukacji Dorosłych dostarcza pewnych szczegółów dotyczących kwot wydawanych przez dorosłych uczestniczących w formalnym systemie edukacji i szkoleń. Do kosztów należą opłaty za uczestnictwo i wpisowe, a także wydatki na materiały dydaktyczne. Według dostępnych danych we wszystkich państwach europejskich formalne kształcenie osób dorosłych wymaga zainwestowania większych środków prywatnych niż edukacyjne

zajęcia pozaformalne: osoby uczestniczące w formalnym systemie edukacji wydały średnio 603 EUR, podczas gdy przeciętny poziom prywatnych inwestycji w kształcenie i szkolenie pozaformalne wyniósł zaledwie 145 EUR.

Średni poziom wydatków na uczestnika kształcenia formalnego różni się w poszczególnych państwach. Dorośli, którzy uczestniczyli w edukacji formalnej w Belgii, Republice Czeskiej, na Łotwie, w Holandii, Rumunii, Finlandii, Szwecji i Turcji, wydali średnio do 400 EUR, natomiast osoby uczące się w kilku innych państwach europejskich informowały o dużo wyższym wkładzie finansowym (zob. Rysunek 1.8).

Rys. 1.8: Średnie wydatki uczestników kształcenia formalnego w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie (AES), wiek 25-64 lata (%), 2007

EU	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	EL	ES	FR	IT	CY	LV	LT
603	226	462	368	739	1 025	565	1 308	703	:	:	3 336	397	531
HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	NO	TR
431	1 061	336	1 454	681	1 120	294	1 015	407	153	393	438	1 136	359

Źródło: Eurostat, Badanie Edukacji Dorosłych (dane uzyskane w styczniu 2011 roku).

Należy jednakże również odnotować, że w państwach, w których średni poziom wydatków prywatnych na uczestnika jest stosunkowo wysoki, pewne rodzaje programów formalnych są finansowane przez państwo i/lub określone grupy docelowe uzyskują konkretne wsparcie finansowe. Więcej szczegółów dotyczących finansowania formalnej edukacji dorosłych zawiera Rozdział 5 niniejszego raportu.

ROZDZIAŁ 2: DEFINICJA KONCEPCJI FORMALNEJ EDUKACJI DOROSŁYCH

„Formalna edukacja dorosłych” bywa często rozumiana jako zajęcia edukacyjne prowadzące do uzyskania dyplomów i certyfikatów równoważnych tym, które można uzyskać w systemie szkolnym lub szkolnictwa wyższego. Choć właśnie na nich skupiają się Rozdziały 3 i 4 niniejszego raportu, należy zauważyć, że termin ten może obejmować dużo więcej rodzajów zajęć.

Celem niniejszego rozdziału jest wskazanie teoretycznych założeń leżących u podstaw koncepcji formalnego kształcenia dorosłych. Został on podzielony na dwa podrozdziały. W pierwszym przedstawiamy najważniejsze definicje odnoszące się do kształcenia formalnego, pozaformalnego i nieformalnego używane w regulacjach dotyczących edukacji i szkoleń w Europie. W drugim skupiamy się na koncepcji edukacji formalnej w obrębie Badania Edukacji Dorosłych (AES).

2.1. Definicje kształcenia formalnego, pozaformalnego i nieformalnego

Na szczeblu europejskim obowiązują obecnie dwa główne terminologiczne źródła odniesienia obejmujące kształcenie formalne, pozaformalne i nieformalne: dwa wydania glosariusza przygotowanego przez CEDEFOP (CEDEFOP, 2004 i 2008) oraz podręcznik *Klasyfikacja zajęć edukacyjnych*, opracowany przez Eurostat (Eurostat, 2006). Definicje zawarte w tym drugim dokumencie opierają się na glosariuszu z *Międzynarodowej Standardowej Klasyfikacji Wykształcenia – ISCED 1997* (UNESCO, 1997). Oprócz tego istnieje glosariusz przygotowany w ramach inicjatywy Komisji Europejskiej *Badanie europejskiej terminologii dotyczącej kształcenia dorosłych w celu powszechniejszego zrozumienia i monitorowania tego sektora* (NRDC, 2010). Stosowane w niniejszym dokumencie definicje kształcenia formalnego, pozaformalnego i nieformalnego opierają się na wspomnianych glosariuszach CEDEFOP.

Glosariusz opracowany przed CEDEFOP w 2008 roku zawiera około 100 terminów używanych w regulacjach dotyczących edukacji i szkoleń w Europie. Zgodnie z nim kształcenie formalne definiowane jest jako:

nauka, która odbywa się w zorganizowanym i ustrukturyzowanym środowisku (tj. w instytucji edukacyjnej, szkoleniowej lub w formie praktyki) i jest z założenia działaniem edukacyjnym (pod względem wyznaczonych celów, przeznaczonego czasu i zasobów). Nauka formalna jest ze strony osoby uczącej się zajęciem intencjonalnym. Zazwyczaj prowadzi do poświadczenia kompetencji i wydania świadectwa (CEDEFOP 2008, s. 85).

Kształcenie pozaformalne definiowane jest jako:

nauka odbywająca się w ramach zaplanowanych zajęć niemających charakteru edukacyjnego (pod względem wyznaczanych celów dydaktycznych, czasu nauki lub wsparcia dydaktycznego). Nauka pozaformalna jest ze strony osoby uczącej się zajęciem intencjonalnym (*ibidem*, s. 93).

Nauka nieformalna to:

nauka wynikająca z codziennych zajęć związanych z pracą zawodową, życiem rodzinnym lub rozrywką. Nie jest ona zorganizowana ani ustrukturyzowana pod względem wyznaczonych celów, przeznaczonego czasu lub wsparcia dydaktycznego. Nauka nieformalna w większości wypadków stanowi dla osoby uczącej się zajęcie niezamierzone (*ibidem*, s. 133).

Podręcznik Eurostatu *Klasyfikacja zajęć edukacyjnych* określa edukację formalną jako:

kształcenie prowadzone w ramach systemu szkół, kolegiów, uniwersytetów i innych formalnych instytucji edukacyjnych, które normalnie składa się z tzw. „drabiny” edukacyjnej w pełnym wymiarze godzin dla dzieci i młodzieży, zaczynające się zazwyczaj w wieku 5-7 lat i trwające do 20. lub 25. roku życia. W niektórych państwach wyższe partie tej „drabiny” stanowią zorganizowane programy łączące niepełny wymiar zatrudnienia z niepełnym wymiarem godzinowym udziału w zwykłym systemie szkolnym i uniwersyteckim: takie programy określa się jako „system dualny” lub za pomocą podobnych terminów (Eurostat 2006, s. 13).

Kształcenie pozaformalne definiowane jest jako:

każda zorganizowana i ciągła działalność edukacyjna, które nie odpowiada całkowicie powyższej definicji kształcenia formalnego. Kształcenie pozaformalne może zatem odbywać się zarówno w obrębie instytucji edukacyjnych, jak i poza nimi, mogą w nim także uczestniczyć osoby z wszystkich grup wiekowych. W zależności od kontekstu krajowego może ono obejmować programy edukacyjne zwalczające niepiśmienność dorosłych, kształcenie podstawowe dzieci nieuczęszczających do szkoły oraz kształtowanie umiejętności życiowych, zawodowych i kultury ogólnej. Programy kształcenia pozaformalnego nie muszą tworzyć systemu „drabinowego” i mogą mieć różny czas trwania (*ibidem*, s. 13).

Nauka nieformalna jest:

intencjonalna, ale w znacznie mniejszym stopniu zorganizowana i ustrukturyzowana [...] może obejmować na przykład zdarzenia (działania) edukacyjne odbywające się w rodzinie, w miejscu pracy i w życiu codziennym każdej osoby, na zasadzie samodzielnej, ukierunkowanej przez rodzinę lub przez otoczenie (*ibidem*, s. 13).

Podręcznik wprowadza również termin uzupełniający: kształcenie incydentalne, określane jako niezamierzone. Kształcenie incydentalne nie jest objęte obserwacją statystyczną.

Poniższe tabele zawierają podsumowanie przywołanych definicji.

Rys. 2.1: Koncepcja kształcenia formalnego, pozaformalnego i nieformalnego zgodnie z glosariuszem Terminologia polityki europejskiej w dziedzinie edukacji i szkoleń (CEDEFOP, 2008)

Kształcenie formalne	Kształcenie pozaformalne	Kształcenie nieformalne	
<p>Prowadzone w zorganizowanym, ustrukturyzowanym środowisku</p> <p>Przygotowane wyraźnie jako działania dydaktyczne</p> <p>Zazwyczaj prowadzi do poświadczenia kompetencji i wydania świadectwa</p> <p>Zamierzone</p>	<p>Odbywające się w ramach zaplanowanych działań nieplanowanych jako działania dydaktyczne</p> <p>Zamierzone</p>	<p>Nie jest organizowane ani ustrukturyzowane</p> <p>Wynikające z codziennych zajęć</p> <p>Zazwyczaj niezamierzone</p>	

Rys. 2.2: Koncepcja kształcenia formalnego i pozaformalnego, a także kształcenia nieformalnego i incydentalnego, zgodnie z podręcznikiem Klasyfikacja zajęć edukacyjnych (Eurostat, 2006)

Kształcenie formalne	Kształcenie pozaformalne	Kształcenie nieformalne	Kształcenie incydentalne
<p>Prowadzone w ramach formalnego systemu instytucji edukacyjnych (w tym „systemu dualnego”)</p> <p>Składa się z tzw. „drabiny” edukacyjnej</p> <p>Zamierzone</p>	<p>W ramach instytucji edukacyjnych i poza nimi</p> <p>Zajęcia zorganizowane i ustrukturyzowane</p> <p>Nie musi opierać się na systemie „drabiny”</p> <p>Czas trwania może być zróżnicowany</p> <p>Zamierzone</p>	<p>Mniej zorganizowane i ustrukturyzowane niż edukacja pozaformalna</p> <p>Zamierzone</p>	<p>Niezamierzone</p> <p>Wyłączone z obserwacji statystycznej</p>

Przy porównywaniu obu zestawów definicji da się zauważyć pewne różnice koncepcyjne między kształceniem formalnym, pozaformalnym i nieformalnym.

Zgodnie z glosariuszem CEDEFOP (CEDEFOP, 2008) idea nauczania formalnego jest stosunkowo pojemna: obejmuje ono zajęcia odbywające się w „zorganizowanym, ustrukturyzowanym środowisku”, w ramach zajęć „przygotowanych wprost jako nauczanie”. Nauczanie pozaformalne jest natomiast „uwzględnione w planowanych zajęciach”, ale zajęcia te „nie są wprost planowane jako nauczanie”. Oznacza to, że w ramach tej koncepcji nauczanie formalne obejmuje nie tylko szkoły lub programy studiów wyższych kończące się uzyskaniem głównych kwalifikacji krajowych (takich jak świadectwo ukończenia szkoły średniej II stopnia, dyplom licencjata itp.), ale też różne krótkie formy kształcenia i szkolenia prowadzące do otrzymania różnego rodzaju świadectw.

Definicja kształcenia formalnego zawarta w podręczniku *Klasyfikacja zajęć edukacyjnych* (Eurostat, 2006) jest bardziej restrykcyjna. Można z niej wyprowadzić wniosek, że kształcenie formalne obejmuje programy kończące się uzyskaniem najważniejszych krajowych kwalifikacji szkolnych lub akademickich, podczas gdy termin „edukacja pozaformalna” odnosi się do krótkoterminowych kursów szkoleniowych i edukacyjnych (np. kursów czytania i pisanie dla dorosłych) przygotowujących do uzyskania różnego rodzaju świadectw. Należy jednak podkreślić, że oprócz głównych przywołanych tu definicji Eurostat wprowadza szereg kryteriów pozwalających na odróżnienie kształcenia formalnego od pozaformalnego. Kryteria te, poszerzające zakres kształcenia formalnego na inne zajęcia edukacyjne, zostały omówione w podrozdziale 2.2 niniejszego dokumentu.

Kolejna różnica między przywołanymi zestawami definicji dotyczy nauczania nieformalnego. Glosariusz CEDEFOP określa kształcenie nieformalne jako nauczanie, „które w większości wypadków nie jest zamierzone przez osobę uczącą się”, podczas gdy podręcznik Eurostatu określa ten sam tryb jako „zamierzony, ale (...) mniej zorganizowany i mniej ustrukturyzowany”. Jeśli chodzi o nauczanie niezamierzone, Eurostat wprowadza uzupełniający termin „nauczania incydentalnego” i wyklucza ten rodzaj nauki z obserwacji statystycznej.

Choć wspomniane wyżej różnice w definiowaniu kształcenia formalnego, pozaformalnego i nieformalnego mogą wydawać się dość znaczące, wynikają one przede wszystkim z faktu, że oba dokumenty powstały w innych celach. Podręcznik Eurostatu miał być narzędziem służącym do kompilowania i przedstawiania porównywalnych statystyk i wskaźników dotyczących zajęć edukacyjnych (zarówno w obrębie danego kraju, jak i między państwami), podczas gdy głównym celem glosariusza CEDEFOP była identyfikacja i zdefiniowanie kluczowych terminów potrzebnych do zrozumienia bieżących regulacji dotyczących edukacji i szkoleń w Europie.

Biorąc pod uwagę istnienie pewnych różnic koncepcyjnych w definiowaniu kształcenia formalnego, pozaformalnego i nieformalnego, w podrozdziale 2.2 skupiamy się na koncepcji edukacji formalnej w ramach Badania Edukacji Dorosłych.

2.2. Edukacja formalna w ramach Badania Edukacji Dorosłych

Jako baza koncepcyjna Badania Edukacji Dorosłych miał służyć podręcznik Eurostatu *Klasyfikacja zajęć edukacyjnych* (Eurostat, 2006). Oprócz podstawowych definicji kształcenia formalnego, pozaformalnego i nieformalnego (zob. podrozdział 2.1) zawiera on szczegółowe informacje dotyczące kryteriów operacyjnych pozwalających na rozróżnienie poszczególnych rodzajów zajęć edukacyjnych.

Jeśli chodzi o kształcenie formalne, od kształcenia pozaformalnego odróżnia je jedno kluczowe kryterium. Dotyczy ono tego, czy dane zajęcia mają prowadzić do wyniku dydaktycznego, który można odnaleźć w krajowych ramach kwalifikacji. Krajowe ramy kwalifikacji określane są jako:

jedyne narzędzie, uznawane na szczeblu krajowym i międzynarodowym, dzięki któremu wszystkie osiągnięcia edukacyjne można mierzyć i odnosić do siebie nawzajem w spójny sposób, określające też relacje między wszystkimi osiągnięciami edukacyjnymi (Eurostat 2006, s. 15).

Podręcznik Eurostatu wyjaśnia też, że:

krajowe ramy kwalifikacji mogą przybierać formę dokumentu regulacyjnego wyszczególniającego kwalifikacje i ich wzajemne pozycje w hierarchii wyników nauczania, a także określającego organy zapewniające lub uznające te kwalifikacje (organy przyznające). [...] Krajowe ramy kwalifikacji mogą być mechanizmem służącym do wiązania osiągnięć ze sobą, komunikowania ich szerszej publiczności i/lub narzędziem regulującym na przykład ogólne standardy kwalifikacji (*ibidem*, s. 15-16) ⁽⁸⁾.

Z definicji tej wyraźnie wynika, że w myśl Badania Edukacji Dorosłych kształcenie formalne obejmuje nie tylko zajęcia prowadzące do uzyskania tradycyjnych świadectw szkolnych lub kwalifikacji studiów wyższych, ale wszystkie zajęcia dydaktyczne kończące się uzyskaniem kwalifikacji/świadectw, które można umieścić w obrębie krajowych ram kwalifikacji. W czasie analizowania wyników Badania Edukacji Dorosłych należy brać tę kwestię pod uwagę, zwłaszcza w odniesieniu do poziomu uczestnictwa dorosłych w formalnym systemie kształcenia. Należy też odnotować, że krajowe ramy kwalifikacji to struktura określana na szczeblu krajowym i międzynarodowym, dlatego ich zakres może być różny w poszczególnych państwach. Sytuację tę można zilustrować na kilku konkretnych przykładach.

Na przykład za typowy element pozaformalnego kształcenia dorosłych uznaje się często kursy umiejętności podstawowych, na które składa się nauka podstawowych umiejętności czytania i pisania, liczenia i technologii informatycznych. Opracowane przez Eurydice opisy krajowych systemów edukacji zawierają kilka przykładów programów nauki różnych umiejętności podstawowych. Choć kursy umiejętności podstawowych mogą kończyć się przyznawaniem różnych świadectw, generalnie nie są one traktowane jako kwalifikacje uznawane na szczeblu ogólnokrajowym. Dlatego programy nauki umiejętności podstawowych wyczerpują definicję pozaformalnego kształcenia dorosłych.

Jednakże sytuacja w pewnych państwach może być nieco inna. Na przykład wskazówki dotyczące przeprowadzania wywiadów w czasie Krajowego Badania Edukacji Dorosłych (National Adult Learning Survey) ⁽⁹⁾ w Zjednoczonym Królestwie zawierają spis potencjalnych zajęć w ramach kształcenia formalnego, a wśród nich zajęcia kończące się uzyskaniem „kluczowych kompetencji z zakresu umiejętności podstawowych” (NatCen 2005, s. 38). Zapis ten stanowi odzwierciedlenie faktu, że w Zjednoczonym Królestwie (Anglia, Walia i Irlandia Północna) takie zajęcia dydaktyczne prowadzą do uzyskania uznawanego w całym kraju świadectwa umieszczonego w krajowych ramach kwalifikacji. Kwalifikacje takie bywają określane w różny sposób, m.in. jako umiejętności podstawowe, umiejętność czytania przez osobę dorosłą, umiejętność liczenia przez osobę dorosłą, umiejętności kluczowe, umiejętności funkcjonalne i umiejętności niezbędne. Ponadto zgodnie z podręcznikiem klasyfikowania zajęć edukacyjnych (Eurostat 2006) programy, w trakcie których doskonalone są podstawowe umiejętności czytania i liczenia, w Zjednoczonym Królestwie traktuje się jako kształcenie formalne, podczas gdy najprawdopodobniej podobne zajęcia w wielu innych państwach nie będą kończyły się uzyskaniem uznawanych powszechnie kwalifikacji i byłyby zaliczane do kształcenia pozaformalnego. Podobna sytuacja dotyczy Wspólnoty Flamandzkiej Belgii, gdzie świadectwo umiejętności czytania może znaleźć się na drugim poziomie Flamandzkiej Struktury Kwalifikacji.

⁽⁸⁾ Jest to bardzo zbliżone do koncepcji krajowych ram kwalifikacji wyłożonej w Rekomendacjach dotyczących europejskich ram kwalifikacji, gdzie określa się je jako *narzędzie klasyfikacji kwalifikacji zgodnych z zestawem kryteriów dla danego poziomu wykształcenia, które ma integrować i koordynować krajowe podsystemy kwalifikacji i poprawiać przejrzystość, dostęp, rozwój i jakość kwalifikacji w odniesieniu do rynku pracy i społeczeństwa obywatelskiego* (Rada Unii Europejskiej, Parlament Europejski, 2008. Rekomendacje Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 kwietnia 2008 roku na temat tworzenia europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie. OJ C 111/1, 6.05.2008).

⁽⁹⁾ Kwestionariusz Krajowego Badania Edukacji Dorosłych (NALS) z 2005 roku zawiera pytania z poprzednich edycji (lata 2001 i 2002) Europejskiego Badania Edukacji Dorosłych oraz Badania Siły Roboczej UE. Znajduje się tam również odrębna część dotycząca kwalifikacji w Anglii i Walii, a także odrębna część dla Szkocji. Niniejszy tekst odnosi się do części opracowanej dla Anglii i Walii.

Także w szwedzkich wskazówkach do wywiadów w ramach Badania Edukacji Dorosłych znalazły się zajęcia edukacyjne, które w innych państwach mogłyby zostać sklasyfikowane odmiennie (Lofgren i Svenning, 2009; Rosenblatt, 2009). Wśród zajęć odbywanych w ramach edukacji formalnej są na przykład programy zatytułowane „język szwedzki dla obcokrajowców”, podczas gdy jest bardzo prawdopodobne, że w wielu innych krajach kursy języka narodowego dla osób obcojęzycznych byłyby klasyfikowane jako edukacja pozaformalna. Kolejnym obszarem rozbieżności w klasyfikacji zajęć edukacyjnych w Europie mogą być programy określane jako „szkolenie na potrzeby rynku pracy poprzez biuro pracy”, zaliczane w Szwecji do edukacji formalnej (Lofgren i Svenning, 2009; Rosenblatt, 2009).

Pojawia się zatem istotna kwestia, jak traktować takie różnice. Rosenblatt (2009) uważa, że rozbieżności w klasyfikacji zajęć edukacyjnych można postrzegać na dwa sposoby. Z jednej strony można uznać je za „metodologiczne źródło nieidealnego porównania”. Z drugiej strony zachodzące między państwami różnice w klasyfikowaniu zajęć edukacyjnych mogą odzwierciedlać rzeczywiste różnice w systemach edukacji (Rosenblatt, 2009). Innymi słowy podobne zajęcia edukacyjne mogą w różnych kontekstach być postrzegane na odmiennych poziomach. W niektórych państwach przyznaje się większą rangę określonym rodzajom zajęć, na przykład poprzez umieszczenie kwalifikacji/świadectw, do uzyskania których prowadzą dane zajęcia, w krajowych ramach kwalifikacji. W innych (np. Szwecji) istnieje po prostu więcej form kształcenia formalnego (Lofgren i Svenning, 2009). Bardzo bogatym źródłem informacji na ten temat są krajowe wskazania dotyczące przeprowadzania wywiadów w ramach Badania Edukacji Dorosłych. Niestety wskazówki te są zazwyczaj dostępne wyłącznie na szczeblu krajowym i w językach narodowych.

Wskazania dotyczące wywiadów w ramach Krajowego Badania Edukacji Dorosłych w Zjednoczonym Królestwie (NatCen, 2005) zawierają jeszcze jeden element dotyczący kształcenia formalnego, nad którym należy się dokładniej zastanowić. Lista dostępnych formalnych zajęć edukacyjnych zawiera nie tylko zajęcia kończące się uzyskaniem uznawanych w danym państwie kwalifikacji, ale także rozmaite moduły związane z tymi kwalifikacjami. W tym kontekście warto przypomnieć, że formalne programy kształcenia i szkoleń w Wielkiej Brytanii charakteryzuje stosunkowo krótki czas trwania w porównaniu z programami formalnymi w innych państwach (więcej informacji – zob. podrozdział 1.3). Da się to częściowo wytłumaczyć istnieniem modułowej struktury programów. Innymi słowy można założyć, że w państwach, w których struktura modułowa jest dobrze rozwinięta (tzn. gdzie odrębne moduły są powiązane z różnymi kwalifikacjami, które można gromadzić w dłuższej perspektywie), formalne zajęcia edukacyjne mają (średnio) krótszy czas trwania niż w krajach, gdzie struktura modułowa nie została jeszcze w pełni wdrożona.

Jak wskazano w niniejszym rozdziale, formalne kształcenie osób dorosłych to skomplikowane zagadnienie i między poszczególnymi państwami mogą istnieć pewne różnice w sposobach klasyfikowania zajęć edukacyjnych (formalnych i pozaformalnych). Nie musi to być spowodowane błędną klasyfikacją zajęć edukacyjnych, ale może odzwierciedlać rzeczywiste różnice między systemami edukacji. Niemniej jednak formalne kształcenie dorosłych składa się z całej gamy zajęć edukacyjnych, które we wszystkich państwach powszechnie uznaje się za „formalne”. Do zajęć tych należą programy kształcenia i szkoleń kończące się uzyskaniem kwalifikacji/świadectw równoważnych tym przyznawanym w ramach systemu szkolnego lub akademickiego. Właśnie takie zagadnienia są głównym tematem Rozdziałów 3 i 4 niniejszego dokumentu.

ROZDZIAŁ 3: UCZĄCY SIĘ DOROŚLI I KWALIFIKACJE DO POZIOMU SZKOŁY ŚREDNIEJ II STOPNIA

Wykształcenie na poziomie szkoły średniej II stopnia jest we współczesnej Europie uznawane za minimalny poziom pozwalający na skuteczne wejście na rynek pracy i stałe zatrudnienie. Z danych Eurostatu wynika, że wśród osób, które ukończyły przynajmniej szkołę średnią II stopnia, wskaźniki zatrudnienia są wyraźnie wyższe niż wśród osób z ukończoną tylko szkołą średnią I stopnia. Poza tym praca wymagająca kwalifikacji na poziomie szkoły średniej II stopnia często wiąże się z wyższym wynagrodzeniem, lepszymi warunkami i większymi możliwościami ustawicznego rozwoju zawodowego w porównaniu z zawodami, gdzie wystarczają niższe kwalifikacje.

Jednym z celów, jakie stawia sobie Unia Europejska, jest zatrzymanie młodych ludzi w obrębie systemu kształcenia przynajmniej do momentu ukończenia przez nich szkoły średniej II stopnia. Dążenie to podkreślają konkluzje Rady z 12 maja 2009 roku dotyczące strategicznych ram współpracy europejskiej w dziedzinie edukacji i szkoleń – „ET 2020”⁽¹⁰⁾, w których wyznaczono jasny cel związany ze zjawiskiem przedwczesnego kończenia nauki: do roku 2020 odsetek osób w wieku 18-24 lat o kwalifikacjach co najwyżej szkoły średniej I stopnia, które nie kontynuują edukacji, powinien spaść poniżej 10%. Szczególna koncentracja regulacji europejskich na młodzieży i młodych osobach dorosłych wynika z faktu, że słabo wykwalifikowani młodzi ludzie są najbardziej zagrożeni długotrwałym bezrobociem lub niestabilną sytuacją zawodową. Może to mieć dalsze konsekwencje, takie jak wykluczenie społeczne.

Wprawdzie głównym przedmiotem regulacji interwencyjnych dotyczących osiągnięć na poziomie szkoły średniej II stopnia jest młodzież, ale ukończenie szkoły średniej II stopnia może w znaczący sposób przyczynić się do integracji ekonomicznej i społecznej na każdym etapie życia.

W niniejszym rozdziale skupiamy się na programach dla dorosłych kończących się uzyskaniem kwalifikacji do poziomu szkoły średniej II stopnia, które pod względem potencjalnych przyszłych postępów osób w nich uczestniczących można traktować jako odpowiadające kwalifikacjom uzyskiwanym w ramach systemu szkolnego. Jest on podzielony na dwa podrozdziały. W pierwszym przeanalizowano, jak organizowane są tego rodzaju programy „drugiej szansy”, natomiast w drugim skoncentrowano się na sposobach ich dostosowania do potrzeb uczących się dorosłych.

3.1. Schematy organizacyjne i główne modele zajęć

We wszystkich bez wyjątku państwach europejskich istnieją różne możliwości podnoszenia poziomu wykształcenia osób, które nie uzyskały kwalifikacji szkoły średniej I lub II stopnia, na późniejszym etapie ich życia. Jednakże w poszczególnych krajach te programy „drugiej szansy” przybierają różne formy organizacyjne.

3.1.1. Programy do poziomu szkoły średniej I stopnia

W chwili obecnej we wszystkich państwach Unii Europejskiej poziom szkoły podstawowej i średniej I stopnia składają się na obowiązkowy etap kształcenia. Jednakże około 23 mln dorosłych w Europie przerwało naukę przed ukończeniem szkoły średniej I stopnia (więcej szczegółów – zob. Rysunek 1.2 w Rozdziale 1). Za zjawiskiem tym stoją różne przyczyny, do których należą zmiany polityczne oraz ruchy migracyjne. W kilku państwach przerywanie nauki przed ukończeniem szkoły średniej I stopnia dotyczy przede wszystkim grup ludności, do których trudno dotrzeć, takich jak populacja Romów w Europie Środkowej i Wschodniej.

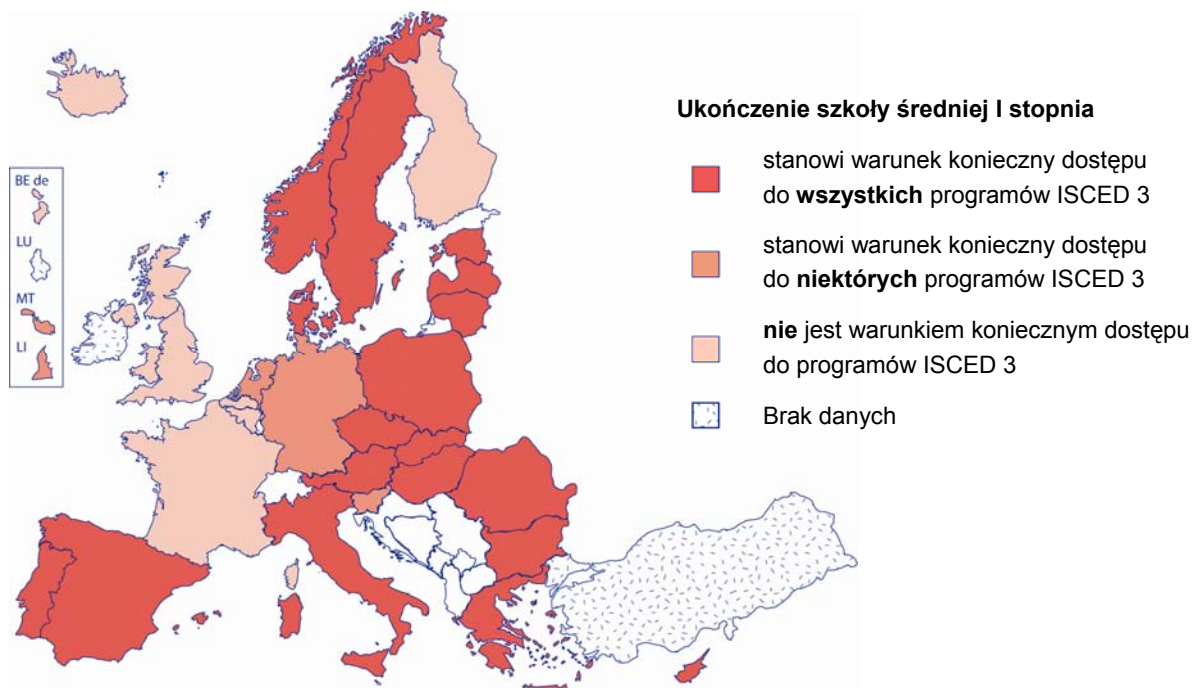

⁽¹⁰⁾ Rada Unii Europejskiej, 2009. Konkluzje Rady dotyczące strategicznych ram europejskiej współpracy w zakresie edukacji i szkoleń (ET 2020), OJ C 119/2, 28.5.2009.

W większości krajów europejskich ukończenie szkoły średniej I stopnia lub obowiązkowego kształcenia w pełnym wymiarze godzin ⁽¹¹⁾ prowadzi do wydania świadectwa. Generalnie nie uważa się go za dokument wystarczający do pomyślnego wejścia na rynek pracy, ale w wielu państwach stanowi element konieczny do przejścia na dalszy etap formalnego kształcenia. Często dotyczy to nie tylko ludzi młodych, ale także uczących się dorosłych. Innymi słowy osoby, które nie ukończyły szkoły średniej I stopnia, często nie mogą kontynuować nauki w szkole średniej II stopnia. Jak pokazano na Rysunku 3.1, jest tak w około 20 państwach europejskich.

Rys. 3.1: Ukończenie szkoły średniej I stopnia (ISCED 2) jako warunek dostępu dorosłych do kształcenia na poziomie szkoły średniej II stopnia (ISCED 3), 2009/10

Źródło: Eurydice.

Dodatkowe uwagi

Belgia (BE fr): Po ukończeniu szkoły średniej I stopnia (ISCED 2) nie otrzymuje się świadectwa. W ramach poziomu ISCED 3 istnieją dwa główne, uzupełniające się certyfikaty: certyfikat kwalifikacji (CQ) oraz certyfikat ukończenia nauki w szkole średniej II stopnia (CESS). Dorośli, którzy chcą uczestniczyć w programie CESS, nie muszą posiadać świadectwa CQ.

Zjednoczone Królestwo (ENG/WLS/NIR): Po ukończeniu szkoły średniej I stopnia (ISCED 2) nie otrzymuje się świadectwa ani certyfikatu. W ramach poziomu ISCED 3 istnieją dwa główne rodzaje kwalifikacji o różnych poziomach w obrębie krajowych ram kwalifikacji. Egzaminy GCSE, zdawane zazwyczaj na koniec kształcenia obowiązkowego w wieku 16 lat, znajdują się na poziomie 2 krajowych ram kwalifikacji (o ile uczeń zda je z odpowiednią oceną), natomiast egzaminy A Level, do których zazwyczaj przystępuje się w wieku 18 lat, znajdują się na poziomie 3 ram kwalifikacji. Dorośli, którzy chcą wziąć udział w programie przygotowującym do uzyskania kwalifikacji A Level, nie muszą zdawać egzaminów GCSE, jeśli potrafią wykazać się wiedzą i umiejętnościami niezbędnymi do uczestniczenia w danym programie.

Norwegia: Ustawodawstwo zakłada, że szkoły średnie II stopnia są otwarte dla osób, które ukończyły szkołę średnią I stopnia lub jej ekwiwalent. W przypadku osób niedysponujących formalnymi świadectwami i certyfikatami często stosuje się poświadczenie wcześniejszej nauki.

Objaśnienia

W państwach o jednolitej strukturze kształcenia [tzn. długiej szkole podstawowej] (takich jak Bułgaria, Republika Czeska, Dania, Estonia, Łotwa, Węgry, Słowenia, Słowacja, Finlandia, Szwecja, Islandia, Norwegia i Turcja) używa się niekiedy innych określeń na opisanie poziomu szkoły średniej I stopnia (np. „ostatnie lata kształcenia podstawowego”, „ostatnie lata kształcenia obowiązkowego”).

⁽¹¹⁾ Należy odnotować, iż w kilku państwach zakończenie kształcenia w szkole średniej I stopnia (ISCED 2) nie zbiega się z zakończeniem edukacji obowiązkowej w pełnym wymiarze godzin. W niektórych krajach kształcenie obowiązkowe kończy się rok lub 2 lata po zakończeniu szkoły średniej I stopnia (ISCED 2). Na Węgrzech i w Portugalii kształcenie obowiązkowe w pełnym wymiarze godzin kończy się w wieku 18 lat, a wiek ten często zbiega się z zakończeniem szkoły średniej II stopnia. W Holandii uczniowie muszą pozostać w szkole do uzyskania kwalifikacji podstawowych lub do ukończenia 18 lat.

Na przykład w Austrii ukończenie ogólnokształcącej szkoły średniej I stopnia (ISCED 2) jest warunkiem rozpoczęcia nauki w kolegium technicznym lub zawodowym średniego poziomu lub w akademickiej szkole średniej II stopnia. Ponadto bez uzyskania świadectwa ukończenia szkoły średniej I stopnia ma się stosunkowo niskie szanse na znalezienie możliwości odbycia praktyki. Podobnie jest w Polsce, gdzie bez uzyskania świadectwa ukończenia kształcenia obowiązkowego praktycznie nie ma możliwości kontynuowania nauki w obrębie systemu edukacji formalnej. W Holandii i Słowenii dorośli, którzy nie ukończyli szkoły średniej I stopnia, mogą uczestniczyć wyłącznie w krótkich programach kształcenia zawodowego na poziomie szkoły średniej II stopnia, ale nie mogą kształcić się w ramach dłuższych programów kształcenia i/lub szkolenia ogólnego bądź zawodowego na poziomie szkoły średniej II stopnia.

Istnieją także państwa, w których ukończenie szkoły średniej I stopnia nie jest warunkiem koniecznym przejścia do szkoły średniej II stopnia i uzyskiwania kwalifikacji. W części z nich kształcenie w szkole średniej I stopnia (ISCED 2) nie kończy się uzyskaniem żadnego świadectwa (np. Belgia i Zjednoczone Królestwo). W innych krajach świadectwo wystawiane po ukończeniu szkoły średniej I stopnia nie jest wymagane przy rekrutacji do programów na poziomie szkoły średniej II stopnia. Na przykład we Francji zdanie egzaminu krajowego kończącego szkołę średnią I stopnia (*brevet*) nie jest warunkiem koniecznym do uzyskania wstępu do szkoły średniej II stopnia i uczestniczenia w kształceniu na tym poziomie. W Islandii do szkół średnich II stopnia wstęp mają wszystkie osoby, które osiągnęły wiek 16 lat – nie ma żadnych innych wymogów. W Finlandii placówki prowadzące kształcenie na poziomie szkoły średniej II stopnia mogą dobierać do 30% uczniów w ramach elastycznego systemu selekcji, tzn. na podstawie kryteriów wyznaczanych przez poszczególne placówki. Jednocześnie, jak się okaże w dalszej części niniejszego dokumentu, w kraju tym realizowane są formalne programy dla dorosłych, obejmujące program nauczania szkoły średniej I stopnia.

W kilku państwach dorośli uczniowie, którzy nie ukończyli szkoły średniej I stopnia, mogą uzyskać świadectwo ukończenia takiej szkoły (lub podobny certyfikat dający dostęp do dalszego kształcenia w systemie formalnym) po ukończeniu programu kształcenia trwającego od roku do trzech lat. Tego rodzaju programy istnieją w takich państwach, jak Republika Czeska, Niemcy, Grecja, Włochy, Łotwa, Węgry, Polska, Rumunia i Słowacja. W niektórych przypadkach zawierają one element szkolenia zawodowego (np. na Łotwie, Węgrzech i Słowacji).

W państwach nordyckich (Dania, Finlandia, Szwecja i Norwegia) dorośli uczniowie mogą wybrać naukę określonych przedmiotów lub zestawu przedmiotów celem ukończenia edukacji w zakresie podstawowym (odpowiadającym poziomom ISCED 1 i 2).

W **Danii** kształcenie ogólne dorosłych składa się z kursów przedmiotowych, które można zakończyć egzaminem równoznacznym z egzaminami kończącymi *Falkeskole* (jednolitą strukturę kształcenia obowiązkowego). Istnieje też możliwość przystąpienia do ogólnego egzaminu prowadzącego do uzyskania świadectwa z pięciu przedmiotów: języka duńskiego, matematyki, języka angielskiego, przedmiotów przyrodniczych, a także do wyboru: języka francuskiego, niemieckiego, historii lub nauk społecznych. Po zdaniu tego egzaminu uczeń może przystąpić do programu przygotowawczego wyższego stopnia lub kursów przygotowawczych wyższego stopnia z odpowiednich pojedynczych przedmiotów (ISCED 3).

W **Finlandii** kształcenie dorosłych w zakresie podstawowym opiera się na kursach. Osoby takie mogą uczyć się pojedynczych przedmiotów (np. języków) jako tzw. uczniowie przedmiotu lub przygotowywać się do egzaminów z kilku przedmiotów, kwalifikujących do przejścia na poziom ogólnokształcącej szkoły średniej II stopnia.

W Portugalii i Hiszpanii – państwach charakteryzujących się stosunkowo niskim ogólnym poziomem udziału dorosłych w edukacji (więcej szczegółów – zob. podrozdział 1.1) – programy dla dorosłych do poziomu szkoły średniej I stopnia są podzielone na kilka etapów kończących się uzyskaniem

osobnych świadectw/kwalifikacji. Dzięki takiemu podejściu dorośli uczniowie o różnym poziomie wiedzy i umiejętności mogą zostać włączeni do procesu kształcenia i szkoleń.

W **Hiszpanii** edukacja dorosłych do poziomu szkoły średniej I stopnia (co odpowiada 10 latom nauki w szkole na poziomie ISCED 1 i 2) składa się z sześciu etapów. Jest ona skierowana do osób w wieku powyżej 18 lat, które nie ukończyły edukacji obowiązkowej. Wiedzę i umiejętności odpowiadające szkole podstawowej (sześć pierwszych lat nauki, poziom ISCED 1) nabywa się w ramach programów podzielonych zasadniczo na dwa poziomy (choć w niektórych Wspólnotach Autonomicznych są to trzy poziomy): umiejętność czytania i pisania (poziom pierwszy) oraz ujednolicanie umiejętności podstawowych (poziom drugi). Edukacja na poziomie szkoły średniej I stopnia (ISCED 2) podzielona jest na trzy obszary: komunikacja, umiejętności społeczne oraz nauka i technologia. Każdy obszar dzieli się na moduły (*módulos*). Ukończenie wszystkich modułów we wszystkich obszarach odpowiada ukończeniu kształcenia na poziomie szkoły średniej I stopnia.

W **Portugali** kształcenie dorosłych odpowiadające poziomowi szkoły średniej I i II stopnia jest prowadzone w formie różnych projektów, zwłaszcza kursów EFA (*Educação e Formação de Adultos*), w których może uczestniczyć każda osoba w wieku powyżej 18 lat. Kwalifikacje związane z pierwszymi dziesięcioma latami nauki (poziom ISCED 1 i 2) zdobywa się na kursach o trzech poziomach, kończących się uzyskaniem świadectw odpowiadających czwartej, szóstej i dziewiątej klasie. Kursy te składają się z czterech głównych obszarów: język i komunikacja, matematyka w życiu codziennym, technologie informacyjne oraz umiejętności obywatelskie i zatrudnialność. Podczas opracowywania treści nauczania bierze się pod uwagę szczególne potrzeby dorosłych. Kursy na trzecim poziomie obejmują komponent zawodowy i prowadzą nie tylko do uzyskania świadectwa ukończenia trzeciego cyklu kształcenia podstawowego, ale także certyfikatu zawodowego na poziomie 1 i 2. Kursy EFA mogą być łączone z poświadczaniem, potwierdzaniem i certyfikowaniem kompetencji uzyskiwanych w kontekście pozaformalnym i nieformalnym.

Ogólnie rzecz biorąc, dość trudno jest ocenić stopień, w jakim władze państwowe w Europie dbają o prowadzenie kształcenia na poziomie podstawowym i średnim I stopnia dla osób dorosłych. W niektórych krajach ustawodawstwo bezpośrednio mówi o kształceniu obowiązkowym, podstawowym i średnim I stopnia, wyznacza organy odpowiedzialne za jego prowadzenie, a czasami określa zakres tej edukacji.

W **Polsce** Ustawa o systemie oświaty (1991) zakłada, że system edukacji musi dawać osobom dorosłym możliwość ukończenia kształcenia ogólnego. Za prowadzenie tego rodzaju kształcenia odpowiedzialne są samorządy lokalne.

W **Szwecji** każdy samorząd ma obowiązek prowadzenia kształcenia podstawowego (odpowiadającego poziomom ISCED 1 i 2) dla tych osób dorosłych, które nie uzyskały świadectwa ukończenia edukacji obowiązkowej. Podstawowe kształcenie dorosłych prowadzone przez samorządy obejmuje wiedzę i umiejętności odpowiadające poziomowi uzyskiwanemu w szkole podstawowej. Kończy się ono otrzymaniem świadectwa, o ile uczeń uzyska odpowiednie oceny z czterech kluczowych przedmiotów: języka szwedzkiego lub szwedzkiego jako drugiego języka, języka angielskiego, matematyki i przedmiotów społecznych.

W **Norwegii** edukacja dorosłych na poziomie szkoły podstawowej oraz średniej I stopnia jest organizowana przez samorządy. Są one odpowiedzialne za ocenę potrzeb i prowadzenie placówek. Kształcenie na poziomie szkoły podstawowej i średniej I stopnia realizuje się jako specjalne kursy dostępne dla wszystkich osób w wieku co najmniej 16 lat, potrzebujących tego rodzaju edukacji. Kursy na poziomie szkoły średniej I stopnia obejmują przede wszystkim trzy ostatnie klasy kształcenia obowiązkowego i kończą się egzaminami z poszczególnych przedmiotów.

Kilka państw informuje, że prowadzi stosunkowo dużo kursów kończących się uzyskaniem świadectwa ukończenia szkoły średniej I stopnia. Na przykład w Hiszpanii w roku 2008/09 w kształceniu na poziomie szkoły średniej I stopnia w formie bezpośredniej lub korespondencyjnej uczestniczyło około 140 000 osób. W Polsce edukację dorosłych na poziomie szkoły średniej I stopnia prowadzi około 148 placówek (w roku szkolnym 2009/10 uczestniczyło w nich 14 464 osób). W Grecji istnieje 57 szkół „drugiej szansy” (SDE) prowadzących kształcenie na poziomie szkoły podstawowej

i średniej I stopnia, a także około 60 samodzielnych wydziałów tych szkół (17 946 uczestników w latach 2005-2008). Na Węgrzech kształcenie dorosłych na poziomie szkoły średniej I stopnia prowadzi niemal 50 instytucji.

W niektórych krajach finansowane przez państwo kształcenie dorosłych na poziomie szkoły średniej I stopnia organizowane jest doraźnie w zależności od lokalnych potrzeb i dostępnych zasobów finansowych. Informują o tym takie państwa, jak Republika Czeska, Słowacja i Rumunia. Na przykład w Republice Czeskiej w roku szkolnym 2008/09 w programach umożliwiających ukończenie szkoły średniej I stopnia uczestniczyło tylko 368 dorosłych. Jednocześnie należy odnotować, że wskaźnik porzucania nauki w Republice Czeskiej jest bardzo niski, a dorośli, którzy nie ukończyli szkoły średniej I stopnia, stanowią zaledwie 0,2% populacji w wieku 25-64 lat; w zdecydowanej większości są to osoby z grup, do których trudno dotrzeć.

Należy wreszcie odnotować, że istnieją także państwa, w których w ramach edukacji dorosłych kwalifikacje tradycyjnie przypisywane poziomowi ISCED 1 i 2, nie są wyrażone jako ekwiwalenty świadectw na poziomie podstawowym i średnim I stopnia. Dotyczy to zwłaszcza kilku krajów, w których ukończenie szkoły średniej I stopnia nie jest warunkiem koniecznym przejścia do szkoły średniej II stopnia. Na przykład:

W **Belgii** we **Wspólnocie Flamandzkiej** system kształcenia dorosłych nie daje osobom uczącym się możliwości uzyskania świadectwa na poziomie szkoły średniej I stopnia. Istnieją jednakże kursy podstawowych umiejętności z takich przedmiotów, jak język holenderski, matematyka, języki obce, informatyka i przedmioty społeczne, prowadzone przez 13 ośrodków kształcenia podstawowego, finansowane przez rząd flamandzki. Ich ukończenie prowadzi do otrzymania świadectwa z każdego przedmiotu, ale nie uzyskuje się ogólnego świadectwa szkoły średniej I stopnia. Ponadto poziom 2 umiejętności czytania jest umieszczony we Flamandzkiej Strukturze Kwalifikacji. We **Wspólnocie Niemieckojęzycznej** nie istnieją programy dla dorosłych obejmujące cały zakres wiedzy i umiejętności przypisanych do kształcenia na poziomie szkoły podstawowej oraz średniej I stopnia. Jednakże niektóre instytucje prowadzące edukację dorosłych oferują kursy obejmujące różne dziedziny programu nauczania przypisywane do poziomu szkoły średniej I stopnia. Kursy te mają charakter pozaformalny i nie kończą się uzyskaniem konkretnych kwalifikacji, choć przyznawany jest dyplom ich ukończenia.

W **Zjednoczonym Królestwie (Anglia, Walia i Irlandia Północna)** dorośli, którym brakuje umiejętności czytania, liczenia, znajomości języków obcych i zagadnień informatycznych potrzebnych w życiu codziennym, mogą uzyskiwać kwalifikacje w zakresie umiejętności podstawowych. Kwalifikacje te umieszczono na trzech poziomach w ramach dziewięciostopniowych krajowych ram kwalifikacji: poziomie początkowym (podzielonym na poziom początkowy 1, 2 i 3), poziomie 1 i poziomie 2. Trzy podpoziomy poziomu początkowego nie mają bezpośredniego przełożenia na poziomy krajowego programu nauczania – skali używanej do mierzenia osiągnięć w szkołach podstawowych (ISCED 1) i średnich I stopnia (ISCED 2, określane jako poziom kluczowy 3). Jednakże zarówno poziomy krajowego programu nauczania, jak i krajowe ramy kwalifikacji obejmują podobny zakres kwalifikacji, od najbardziej podstawowych do poziomów tradycyjnie kojarzonych z kwalifikacjami zawodowymi i ogólnokształcącymi.

W **Islandii** osoby, które chcą pogłębić podstawowe umiejętności czytania i liczenia, mogą uczestniczyć w pozaformalnych i niekończących się uzyskaniem kwalifikacji kursach prowadzonych przez lokalne samorządy i dziewięć ośrodków uczenia się przez całe życie.

3.1.2. Programy na poziomie szkoły średniej II stopnia

Jak wskazano we wprowadzeniu do tego rozdziału, ukończenie kształcenia na poziomie szkoły średniej II stopnia zazwyczaj uznawane jest za minimalny wymóg wejścia na rynek pracy i zrównoważonej zatrudnialności.

W opisach krajowych systemów edukacji opracowanych przez Eurydice kilka państw odnosi się wprost do „programów kształcenia na poziomie szkoły średniej II stopnia dla dorosłych”. Programy te charakteryzują się elastycznością i często są prowadzone w postaci kursów wieczorowych lub w niepełnym wymiarze godzin. Ich uczestnicy zazwyczaj muszą spełnić różne wymogi wstępne, w tym dotyczące kwalifikacji (np. świadectwo ukończenia szkoły średniej I stopnia) i wieku. Jeśli chodzi o kryterium wiekowe, często warunkiem jest ukończenie 17-18 lat. Na przykład w Austrii, by móc uczestniczyć w zajęciach dla pracujących osób dorosłych, należy mieć co najmniej 17 lat. Podobnie jest w Danii, Hiszpanii, Polsce i Liechtensteinie, gdzie szkoły średnie II stopnia dla dorosłych generalnie dostępne są dla osób w wieku powyżej 18 lat. Jednakże w Hiszpanii i Polsce w określonych przypadkach w takich zajęciach mogą także wziąć udział osoby młodsze. Z kolei uczestnicy zajęć w szkole średniej II stopnia dla dorosłych w Szwecji i Norwegii muszą mieć ukończone (odpowiednio): 20 i 21 lat.

Kilka państw europejskich (np. Bułgaria, Republika Czeska, Estonia, Malta, Rumunia, Słowacja, Zjednoczone Królestwo i Islandia) nie informuje o żadnych programach, które można by bezpośrednio zakwalifikować do kategorii „szkoły średnie II stopnia dla dorosłych”. Jednakże w krajach tych kształcenie na poziomie szkoły średniej II stopnia (zawodowej lub ogólnokształcącej) kończące się uzyskaniem powszechnie uznawanych kwalifikacji może odbywać się w ramach różnych elastycznych rozwiązań przystosowanych do potrzeb dorosłych uczniów. Na przykład Ustawy o edukacji w Republice Czeskiej i na Słowacji zakładają, że oprócz kursów dziennych w pełnym wymiarze godzin nauka na poziomie szkoły średniej II stopnia może być też prowadzona w ramach kursów wieczorowych, eksternistycznych, korespondencyjnych lub łączonych. Innymi słowy, choć wspomniane wyżej ustawodawstwo nie odnosi się bezpośrednio do „uczących się dorosłych”, pozwala ono instytucjom edukacyjnym na prowadzenie programów na poziomie szkoły średniej II stopnia w ramach różnego rodzaju elastycznych rozwiązań. Programy te są dostępne dla wszystkich osób w wieku przekraczającym wiek obowiązku szkolnego i spełniających kryteria dotyczące poziomu kwalifikacji.

W niektórych państwach istnieją też programy przygotowane specjalnie dla dorosłych powracających do systemu edukacji, które mają umożliwić podjęcie studiów wyższych (więcej informacji o tych kursach – zob. podrozdział 4.3).

Podobnie jak w przypadku szkół średnich I stopnia trudno jest ocenić stopień, w jakim władze poszczególnych państw europejskich gwarantują prowadzenie kształcenia na poziomie szkół średnich II stopnia dla dorosłych. W wielu krajach zależy to od kilku czynników, m.in. liczby osób zainteresowanych nauką, długofalowych celów państw/regionów oraz możliwości szkół. Tylko w kilku państwach władze są jednoznacznie zobowiązane do zapewnienia odpowiedniej liczby miejsc na poziomie szkoły średniej II stopnia dorosłym powracającym do nauki, a zwłaszcza osobom, które nie uzyskały jeszcze kwalifikacji na tym poziomie.

W **Szwecji** prawo zobowiązuje samorządy do prowadzenia kształcenia na poziomie szkoły średniej II stopnia dla dorosłych oraz zapewnienia, by realizowane kursy spełniały oczekiwania i zapotrzebowanie. Jeśli liczba chętnych do udziału w danym kursie przekracza dostępną liczbę miejsc, priorytetowo traktowane są osoby o niższym wykształceniu oraz spełniające kryteria określone w odpowiednim zarządzeniu. Ponadto każdy samorząd powinien udzielać informacji o dostępności kursów na poziomie szkoły średniej II stopnia i zachęcać osoby w wieku powyżej 20 lat do uczestniczenia w nich.

W **Norwegii** od 2000 roku istnieje prawny obowiązek przyjmowania na kurs dorosłych, którzy dotychczas nie uzyskali kwalifikacji na poziomie szkoły średniej II stopnia. Obowiązek prowadzenia kształcenia na poziomie szkół średnich II stopnia dla dorosłych powierzono powiatowym władzom oświatowym. Każdy powiat otrzymuje wsparcie finansowe w ramach dotacji krajowych. Ogólne regulacje obejmujące kształcenie w szkołach średnich II stopnia i podstawy programowe poszczególnych przedmiotów dotyczą też kształcenia dorosłych na tym poziomie. Ponadto szczegółowe regulacje dotyczące szkół średnich II stopnia dla dorosłych zakładają, że prowadzone kursy muszą być elastyczne i dostosowane do indywidualnych potrzeb starszych uczniów.

Co więcej, z krajowych danych statystycznych wynika, że władze niektórych krajów w szerokim zakresie prowadzą kształcenie dorosłych na poziomie szkoły średniej II stopnia. Na przykład w Polsce w roku szkolnym 2009/10 istniało 7104 oddziałów dla dorosłych w liceach ogólnokształcących, w których uczyło się 183 835 dorosłych, a także 2458 oddziałów dla dorosłych w liceach profilowanych, zasadniczych szkołach zawodowych i technikach, do których uczęszczało 42 350 dorosłych uczniów. W Hiszpanii w roku szkolnym 2008/09 funkcjonowało 1241 grup kształcenia ogólnego na poziomie szkoły średniej II stopnia (kursy wieczorowe) i 318 średnio zaawansowanych programów szkoleń zawodowych dla dorosłych, zarówno w instytucjach publicznych, jak i prywatnych. We Włoszech oferuje się obecnie 900 kursów wieczorowych w szkołach średnich II stopnia. Ścieżki kształcenia o największej liczbie uczestników prowadzone są przez instytucje zawodowe i techniczne.

Należy na koniec odnotować, że władze państwowe w Portugalii zadeklarowały, że ukończenie przez osoby uczące się szkoły średniej II stopnia (12 lat nauki) to jeden z kluczowych celów, jakie sobie stawiają. Ma on zostać osiągnięty poprzez rozszerzenie i zróżnicowanie dostępnej oferty szkoleń zawodowych, poświęcanie wcześniejszej nauki oraz wprowadzenie elastycznych kursów dla dorosłych. Oczekuje się, że w ramach finansowanej przez państwo „Inicjatywy Nowych Możliwości” w latach 2005–2010 kwalifikacje na poziomie szkoły średniej II stopnia uzyska milion osób dorosłych. Pod koniec 2010 roku wyniki były następujące: w inicjatywie uczestniczyło 1 602 136 osób (co odpowiada około 30% populacji aktywnej zawodowo), a 435 055 osób uzyskało świadectwa lub kwalifikacje.

3.1.3. Ramy obejmujące różne poziomy i rodzaje kształcenia

Dwa poprzednie podrozdziały sekcje zawierały informacje dotyczące szkół średnich I i II stopnia dla dorosłych jako osobnych instytucji. Należy jednak odnotować, że w niektórych państwach powstały wspólne ramy obejmujące programy „drugiej szansy” dla dorosłych na różnych poziomach edukacji. Ramy takie mogą dotyczyć kształcenia ogólnego (np. kształcenie ogólne dorosłych w Danii) lub obejmować zarówno kształcenie ogólne, jak i zawodowe (np. kursy EFA w Portugalii). Niekiedy uwzględnia się w nich zarówno edukację formalną (na różnych poziomach), jak i kursy pozaformalne (np. kształcenie na rzecz rozwoju społecznego we Wspólnocie Francuskiej w Belgii).

W **Belgii** we **Wspólnocie Francuskiej** prowadzi się kształcenie na rzecz rozwoju społecznego (*enseignement de promotion sociale*) skierowane do osób w wieku powyżej 16 lat, które chciałyby podnieść poziom swojej edukacji lub zwiększyć możliwości zawodowe. Programy prowadzone w tych ramach mogą kończyć się uzyskaniem formalnych kwalifikacji odpowiadających tym uzyskiwanym w standardowym systemie edukacji lub kwalifikacji właściwych dla kształcenia na rzecz rozwoju społecznego (np. po ukończeniu kursów informatycznych, języków obcych, przygotowania językowego dla imigrantów itp.). Programy rozwoju społecznego są prowadzone przez różne instytucje. Podobny system istnieje we **Wspólnocie Flamandzkiej**.

Kursy oferowane w **Danii** w ramach ogólnego kształcenia dorosłych są dostępne dla osób w wieku powyżej 18 lat i dzielą się na trzy poziomy: przygotowawcze kształcenie dorosłych (FVU), ogólne kształcenie dorosłych (AVU) oraz wyższe kursy przygotowawcze z poszczególnych przedmiotów (HF). Przygotowawcze kształcenie dorosłych ma charakter pozaformalny i obejmuje krótkie kursy języka duńskiego, czytania, pisania i matematyki na poziomie szkoły podstawowej i średniej I stopnia. Ogólne kształcenie dorosłych składa się z kursów poszczególnych przedmiotów, a ich uczestnicy mogą przystąpić do egzaminu równoznacznego z egzaminami kończącymi *Folkeskole*. Wyższe kursy przygotowawcze z poszczególnych przedmiotów dla dorosłych odpowiadają poziomowi kształcenia ogólnego w szkole średniej II stopnia.

Realizowana w **Irlandii** inicjatywa „Powrót do edukacji” (BTEI) to program mający zapobiegać niskiemu poziomowi wykształcenia wśród dorosłych. W jej ramach prowadzone są elastyczne kursy kształcenia i szkoleń w niepełnym wymiarze godzin, które są skierowane do powracających do edukacji dorosłych o kwalifikacjach niższych niż szkoła średnia II stopnia. Kursy te mogą mieć charakter formalny lub pozaformalny i obejmować przedmioty na świadectwie

Junior Certificate i świadectwie ukończenia szkoły (ISCED 3), kursy umiejętności podstawowych oraz szeroki zakres modułów i programów certyfikowanych przez Radę ds. Certyfikacji w zakresie Kształcenia Ustawicznego i Doskonalenia Zawodowego (FETAC).

W **Holandii** na kształcenie ogólne dorosłych na poziomie średnim (VAVO) składają się programy na poziomie szkoły średniej I i II stopnia w niepełnym wymiarze godzin skierowane do osób, które zakończyły edukację obowiązkową bez uzyskania kwalifikacji. Programy oferowane w ramach VAVO obejmują kształcenie na poziomie średnim przedzawodowym (VMBO, ISCED 2), zaawansowane kształcenie ogólne na poziomie średnim (ISCED 2 i 3) oraz kształcenie przeduniwersyteckie (ISCED 2 i 3).

Kursy EFA w **Portugali** są skierowane do osób w wieku powyżej 18 lat, które nie ukończyły edukacji na poziomie szkoły średniej II stopnia. Mają one na celu podniesienie kwalifikacji dorosłych poprzez oferowanie programów edukacji i szkoleń połączonych z poświadczeniem kształcenia pozaformalnego i nieformalnego. Kursy mogą prowadzić do uzyskania świadectw kształcenia ogólnego na czterech poziomach (obejmujących kształcenie na poziomie podstawowym, szkoły średniej I stopnia i II stopnia, odpowiadające 4., 6., 9. i 12. klasie), a także kwalifikacji zawodowych na trzech poziomach. Kursy EFA są powiązane z poziomami krajowych ram kwalifikacji.

3.1.4. Rozwiązania instytucjonalne

Formalne programy kształcenia i szkoleń dla dorosłych powracających do systemu edukacji są prowadzone przez różne instytucje. W niektórych państwach realizują je te same placówki, w których prowadzone jest kształcenie dzieci i młodzieży na poziomie podstawowym oraz średnim I i II stopnia, natomiast w innych państwach zajęcia takie oferują głównie instytucje edukacyjne funkcjonujące z myślą o osobach niepodlegających obowiązkowi szkolnemu. W części krajów europejskich programy takie oferują oba rodzaje instytucji. Celem tego podrozdziału jest przybliżenie tego skomplikowanego zagadnienia i podkreślenie pewnych istniejących rozwiązań instytucjonalnych w zakresie formalnego kształcenia dorosłych powracających do systemu edukacji. Zjawisko to ilustruje Rysunek 3.2,

W takich państwach jak Bułgaria, Republika Czeska, Rumunia i Słowacja formalną edukację i szkolenia do poziomu szkoły średniej II stopnia dla dorosłych oferują niemal wyłącznie instytucje prowadzące kształcenie dzieci i młodzieży na poziomie szkoły podstawowej oraz średniej I i II stopnia. Programy dla dorosłych przyjmują przede wszystkim formę kursów wieczorowych, eksternistycznych, korespondencyjnych lub w niepełnym wymiarze godzin i są prowadzone przez nauczycieli pracujących w obrębie systemu edukacji dla młodzieży.

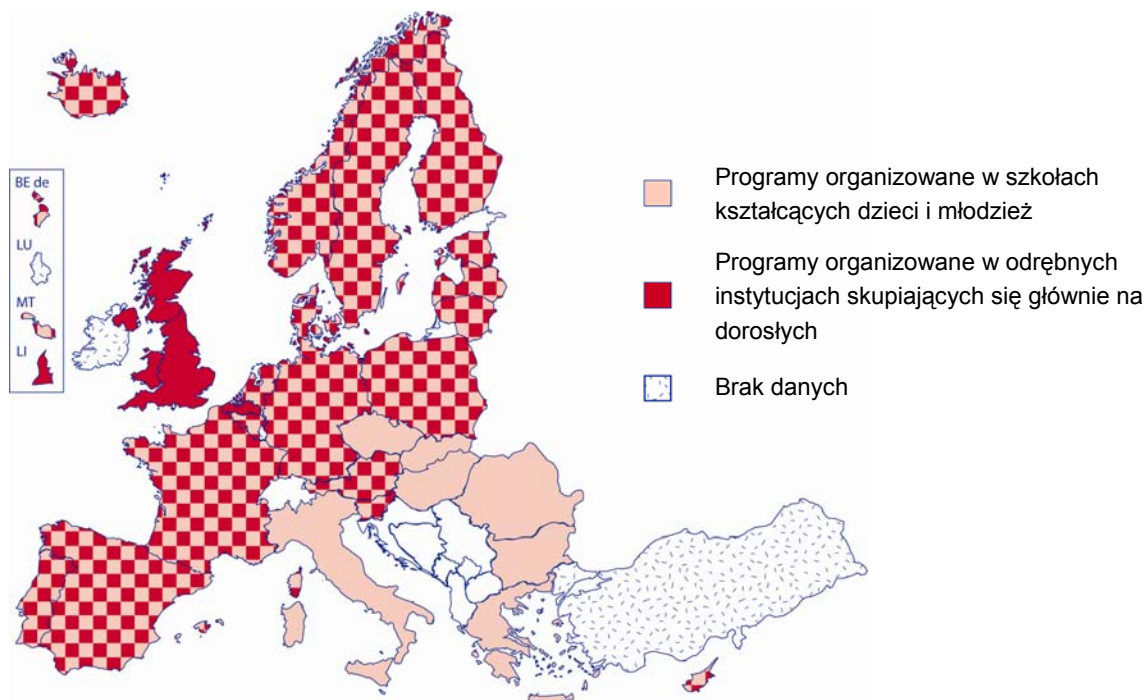
Podobnie jest we **Włoszech**, gdzie programy edukacji formalnej i szkoleń dla dorosłych oferują głównie placówki kształcące dzieci i młodzież. Jednakże w niedalekiej przyszłości szkoły w tym kraju będą funkcjonowały jako autonomiczne lokalne sieci instytucji prowadzących edukację i szkolenia dorosłych.

We **Włoszech** istniejąca infrastruktura instytucji prowadzących formalne kształcenie i szkolenia dorosłych obejmuje obecnie około 500 Stałych Ośrodków Terytorialnych (CTP) zorganizowanych w państwowych szkołach obowiązkowych, a także około 900 kursów wieczorowych w szkołach średnich II stopnia. W nowych ramach instytucje na poziomie szkoły średniej I i II stopnia zostaną połączone i powstaną sieci lokalne – Prowincjonalne Ośrodki Kształcenia Dorosłych (CPIA). Będą one miały własnych pracowników oraz autonomię administracyjną i pedagogiczną.

W niektórych państwach programy formalnego kształcenia i szkoleń dla dorosłych są najczęściej prowadzone w instytucjach innych niż szkoły dla dzieci i młodzieży. Takie rozwiązania instytucjonalne dotyczą kształcenia dorosłych na poziomie średnim i wyższym zawodowym we Wspólnocie Flamandzkiej Belgii.

We **Wspólnocie Flamandzkiej Belgii** istnieje 111 ośrodków kształcenia dorosłych (*Centra voor Volwassenenonderwijs* – CVO), w których dorośli mogą uczestniczyć w szerokiej gamie kursów na poziomie szkoły średniej i/lub wyższego kształcenia zawodowego. Ośrodki te ograniczają się do zajęć dla dorosłych i są w pełni oddzielone od systemu szkół obowiązkowych. 28 z nich może prowadzić kursy kształcenia ogólnego na poziomie średnim (edukacja „drugiej szansy”).

Rys. 3.2: Rozwiązania instytucjonalne organizacji zajęć na poziomie szkoły średniej II stopnia dla dorosłych, 2009/10

Źródło: Eurydice.

Dodatkowe uwagi

Zjednoczone Królestwo: Żadna z tych dwóch kategorii nie oddaje w pełni specyfiki funkcjonowania kolegiów w sektorze dalszej edukacji. Oferują one wiele programów kształcenia i szkoleń dla dorosłych, ale prowadzą też zajęcia dla uczniów w wieku powyżej 16 lat (a czasami w ramach partnerstwa ze szkołami dla młodzieży w wieku 14–16 lat). Dlatego nie można uznać, że instytucje te skupiają się przede wszystkim na dorosłych. Istnieją także inne rodzaje placówek.

Objaśnienia

Programy dla dorosłych na poziomie szkoły średniej II stopnia prowadzone przez szkoły dla młodzieży w większości wypadków przybierają formę kursów wieczorowych lub kursów w niepełnym wymiarze godzin.

Podobnie jest w Zjednoczonym Królestwie, gdzie kolegia z sektora dalszej edukacji mogą prowadzić programy kształcenia formalnego skierowane do dorosłych. Jednakże nie jest to zasadniczy cel tych instytucji, ale raczej jeden z aspektów bardzo szerokiej działalności, do których należy też kształcenie i szkolenie osób w wieku przekraczającym wiek obowiązku szkolnego (powyżej 16 lat).

W **Zjednoczonym Królestwie (Anglia, Walia i Irlandia Północna)** kolegia z sektora dalszej edukacji prowadzą kształcenie w pełnym i niepełnym wymiarze godzin przede wszystkim dla uczniów w wieku przekraczającym wiek obowiązku szkolnego (16 lat), w tym dorosłych. Dawniej placówki te prowadziły głównie kursy techniczne i zawodowe, ale wiele z nich poszerzyło zakres działalności i oferuje bardziej ogólne programy kształcenia, m.in. umiejętności podstawowych, przygotowujących do egzaminów GCSE i GCE A Level dla dorosłych oraz zapewnia dostęp do kursów na poziomie kształcenia wyższego, a w niektórych przypadkach także programów kształcenia wyższego, głównie krótkich programów zawodowych, takich jak Foundation Degree. Kolegia te prowadzą też kursy przygotowania zawodowego i przygotowania do pracy dla młodzieży w wieku 14-16 lat w ramach partnerstwa ze szkołami, a w chwili

obecnej są głównymi ośrodkami prowadzącymi kursy w pełnym wymiarze godzin dla osób w wieku 16-19 lat, kończące się uzyskaniem takich kwalifikacji ogólnych, jak GCSE i GCE A Level. Jednakże kolegia dalszej edukacji nie są jedynymi instytucjami oferującymi kursy formalnego kształcenia dla dorosłych. W Anglii i Walii (nie wszystkie regiony) funkcjonują również ośrodki kształcenia dorosłych i lokalne ośrodki edukacyjne. Placówki te skupiają się na kształceniu pozaformalnym, ale mogą też prowadzić programy edukacji formalnej dla dorosłych. Są one finansowane przez władze lokalne i różnią się od kolegów sektora dalszej edukacji także sposobem zarządzania i finansowania. Odrębną grupę stanowią organizacje prywatne lub wolontariackie dotowane ze środków publicznych.

Programy kształcenia formalnego oferowane w kolegiach w **Szkocji** mogą kończyć się uzyskaniem różnych kwalifikacji formalnych, takich jak szkocki certyfikat kwalifikacji, certyfikat krajowy, wyższy certyfikat krajowy, wyższy dyplom krajowy i szkockie kwalifikacje zawodowe. Większość uczniów tych kolegów to osoby dorosłe w wieku powyżej 25 lat.

W większości państw europejskich formalna edukacja dorosłych może być prowadzona zarówno przez powszechne instytucje edukacyjne kształcące dzieci i młodzież, jak i przez placówki skupiające się na dorosłych. Taka kombinacja rozwiązań istnieje na przykład w Estonii, Hiszpanii, Francji, na Cyprze, Litwie, Łotwie, w Holandii, Austrii, Portugalii, Słowenii, Finlandii i Norwegii. Jednakże nie zawsze wszystkie programy są prowadzone we wszystkich instytucjach.

W **Hiszpanii** kształcenie na poziomie podstawowym (ISCED 1 i 2) oraz maturalnym (kształcenie ogólne na poziomie szkoły średniej II stopnia – ISCED 3) dla dorosłych może być prowadzone albo w szkołach kształcących dzieci i młodzież, albo w specjalnych szkołach dla dorosłych. Oba rodzaje instytucji oraz wyspecjalizowane szkoły zawodowe mogą też prowadzić programy kształcenia zawodowego na poziomie średnio zaawansowanym (ISCED 3).

We **Francji** państwowe szkoły średnie I i II stopnia są łączone na zasadzie bliskości geograficznej, co pozwala na współdzielenie zasobów i prowadzenie programów kształcenia i szkolenia dorosłych. Każda grupa tworzy sieć GRETA (tzn. grupę instytucji). Obecnie istnieje prawie 300 sieci GRETA oferujących kursy w około 6500 miejscach. Sieci GRETA mogą też prowadzić działalność poza własnymi placówkami, na przykład w firmach i więzieniach. Kursy oferowane przez poszczególne GRETA zależą od potrzeb wyrażonych przez lokalne władze lub sektor prywatny. W odniesieniu do powszechnych kwalifikacji formalnych programy są zróżnicowane: od programów na poziomie szkoły średniej II stopnia do krótkich programów i kwalifikacji zawodowych na poziomie wyższym. Nauczyciele i instruktorzy to przede wszystkim profesjonalści pracujący w obrębie systemu edukacji początkowej, ale każda sieć dysponuje też własnymi kadrami odpowiedzialnymi za planowanie, organizację i ogólną koordynację zajęć. Formalne kwalifikacje zawodowe, takie jak BEP i CAP (oba na poziomie ISCED 3), można też uzyskać za pośrednictwem Krajowego Stowarzyszenia Kształcenia Zawodowego Dorosłych (AFPA). AFPA ma 22 oddziały regionalne i składa się z 274 ośrodków szkolenia/poświadczania kwalifikacji i 207 ośrodków poradnictwa. Sieci GRETA funkcjonują pod nadzorem Ministerstwa Edukacji, natomiast AFPA podlega Ministerstwu Pracy i skupia się na osobach poszukujących zatrudnienia oraz innych zagrożonych wykluczeniem z rynku pracy.

Na **Cyprze** dorośli mogą uczestniczyć w kursach kształcenia na poziomie szkoły średniej II stopnia w szkołach średnich II stopnia dla dorosłych (*esperina gymnasia*) oraz w technikum wieczorowym w Nikozji, oferującym czteroletni kurs kończący się uzyskaniem świadectwa odpowiadającego świadectwu ukończenia szkoły średniej II stopnia (*apolytirion*).

Na **Litwie** formalne kształcenie dorosłych jest realizowane w 17 ośrodkach kształcenia dorosłych oraz 13 ogólnokształcących szkołach dla dorosłych. Ponadto w 33 ogólnokształcących szkołach dla dzieci i młodzieży prowadzone są specjalne klasy dla dorosłych. Ogólnokształcące szkoły dla dorosłych oraz szkoły z klasami dla dorosłych oferują programy szkół podstawowych, średnich I stopnia oraz średnich II stopnia.

Na **Łotwie** dorośli mogą uczestniczyć w kształceniu na poziomie szkoły średniej albo w klasach wieczorowych w powszechnych szkołach ogólnokształcących, albo w szkołach wyspecjalizowanych zwanych szkołami wieczorowymi lub zmianowymi, które prowadzą edukację „drugiej szansy” dla wszystkich grup wiekowych.

W **Holandii** uczyć się dorośli mogą uczęszczać na zajęcia zawodowe na poziomie szkoły średniej II stopnia w średnich szkołach zawodowych lub w 43 regionalnych ośrodkach szkoleń (ROC), które oferują różnorodne programy kształcenia zawodowego i kształcenia dorosłych, w tym programy spełniające wymogi edukacji formalnej.

W **Austrii** programy formalnego kształcenia dorosłych mogą być prowadzone przez szkoły dla pracujących funkcjonujące w większości na terenie szkół prowadzących techniczne i zawodowe kształcenie na poziomie średnim dla młodzieży lub przez inne instytucje, takie jak *Volkshochschulen*, *Berufsförderungsinstitute* i niektóre organizacje pozarządowe. Trzy ostatnie rodzaje instytucji oferują głównie programy „drugiej szansy”, przede wszystkim w zakresie umiejętności podstawowych, kursy prowadzące do uzyskania świadectwa ukończenia szkoły średniej I stopnia (ISCED 2) oraz kursy przygotowujące do specjalnych egzaminów końcowych (*Berufsfähigkeitsprüfung*).

W **Portugalii** kursy EFA (*Educação e Formação de Adultos*) mogą być prowadzone przez edukacyjne instytucje publiczne, prywatne lub łączone, ośrodki kształcenia zawodowego należące do Instytutu Zatrudnienia i Szkoleń Zawodowych (IEFP) oraz inne akredytowane placówki. Istnieje też sieć około 500 Ośrodków Nowych Możliwości, w których osoby w wieku powyżej 18 lat dysponujące przynajmniej trzyletnim doświadczeniem zawodowym mogą uzyskać poświadczenie wcześniejszej nauki, podjąć kursy edukacyjne i szkoleniowe lub skorzystać z usług poradnictwa. Ośrodki Nowych Możliwości są promowane przez szkoły dla młodzieży, ośrodki szkoleń zawodowych, przedsiębiorstwa, samorządy, agencje rozwoju lokalnego i regionalnego oraz inne instytucje.

W **Słowenii** programy dla dorosłych kończące się uzyskaniem kwalifikacji szkoły średniej II stopnia mogą być organizowane przez szkoły kształcące dzieci i młodzież oraz przez odrębne instytucje skupiające się w pierwszej kolejności na dorosłych (ludowe szkoły wyższe, placówki edukacyjne podległe przedsiębiorstwom lub Izbom).

W **Finlandii** kursy na poziomie szkoły podstawowej i średniej II stopnia oferują placówki kształcenia dorosłych powiązane z instytucjami prowadzącymi kształcenie dzieci i młodzieży oraz odrębne szkoły średnie II stopnia przeznaczone dla dorosłych prowadzone przez około 40 samorządów. Ponadto kształcenie na poziomie szkoły podstawowej i średniej II stopnia mogą też organizować niektóre ludowe szkoły wyższe, „letnie uniwersytety”⁽¹²⁾ oraz „letnie szkoły średnie II stopnia”⁽¹³⁾.

W **Norwegii** kursy na poziomie szkoły podstawowej i średniej I stopnia są prowadzone w lokalnych szkołach podstawowych i średnich I stopnia oraz w samorządowych ośrodkach edukacji dorosłych. Kształcenie dorosłych na poziomie szkoły średniej II stopnia może odbywać się w ramach tradycyjnych szkół średnich II stopnia lub w powiatowych ośrodkach edukacji dorosłych. Ponadto niektóre stowarzyszenia edukacyjne, placówki kształcenia korespondencyjnego i instytucje zarządzające rynkiem pracy oferują programy nauczania będące uznawanymi komponentami programu edukacji na poziomie szkoły średniej.

Niekiedy da się zauważyć różnice rozwiązań edukacyjnych między kształceniem ogólnym i programami o orientacji zawodowej. Można to przedstawić na przykładzie Wspólnoty Niemieckojęzycznej Belgii, Danii, Niemiec i Estonii.

We **Wspólnocie Niemieckojęzycznej Belgii** formalne kształcenie ogólne i szkolenia dorosłych są organizowane przez pięć instytucji edukacji dorosłych (*Institut für Schulische Weiterbildung*). W roku szkolnym 2007/08 placówki kształcące dorosłych zostały połączone ze szkołami prowadzącymi edukację na poziomie szkoły średniej II stopnia dla młodzieży. Jednakże istnieją też instytucje prowadzące szkolenia zawodowe, reedukację i formalne kształcenie dorosłych funkcjonujące w specjalnych ośrodkach, różniących się od tradycyjnych instytucji szkolnych i niepowiązanych z nimi.

W **Danii** kształcenie ogólne dorosłych do poziomu szkoły średniej II stopnia prowadzone jest przede wszystkim przez oddzielne autonomiczne instytucje edukacyjne (ośrodki kształcenia dorosłych – VUC), natomiast programy na poziomie

⁽¹²⁾ Letnie uniwersytety oferują krótkoterminowe kursy niekończące się uzyskaniem kwalifikacji formalnych. W Finlandii działa około 20 takich placówek, a kursy są prowadzone w 132 miejscach.

⁽¹³⁾ Letnie szkoły średnie/wyższe to intensywne pozaformalne alternatywy dla zwykłej edukacji. Latem 2010 roku w Finlandii istniało 16 takich placówek.

szkoły średniej II stopnia o orientacji zawodowej realizują przede wszystkim placówki kształcenia korespondencyjnego dla młodzieży.

W **Niemczech** kształcenie ogólne dorosłych jest prowadzone przez odrębne instytucje zajmujące się przede wszystkim uczącymi się dorosłymi, podczas gdy zawodowe programy dla dorosłych na poziomie szkoły średniej II stopnia realizują placówki prywatne wspierane przez Federalną Agencję Zatrudnienia, a w mniejszym stopniu także instytucje oferujące programy kształcenia korespondencyjnego dla młodzieży.

W **Estonii** dorośli mogą uzyskać wykształcenie podstawowe i ogólnokształcące na poziomie szkoły średniej II stopnia albo w 16 szkołach średnich II stopnia założonych specjalnie z myślą o dorosłych (*täiskasvanute gümnaasium*), albo w 18 oddziałach dla dorosłych utworzonych w zwykłych szkołach ogólnokształcących. Kształcenie zawodowe na poziomie szkoły średniej II stopnia może odbywać się w powszechnych szkołach zawodowych.

Należy też odnotować, że placówki prowadzące formalne programy dla dorosłych uczniów należą w wielu państwach do najważniejszych instytucji oferujących kształcenie pozaformalne. W niektórych krajach określone placówki nie tylko prowadzą edukację formalną i pozaformalną, ale także oferują dodatkowe usługi związane z edukacją, m.in. w zakresie poradnictwa lub poświadczania kształcenia pozaformalnego i nieformalnego. Na przykład do działań prowadzonych przez sieci GRETA we Francji mogą należeć programy formalne, kursy pozaformalne, poświadczanie kształcenia pozaformalnego i nieformalnego, kursy opracowywane z myślą o określonych przedsiębiorstwach oraz usługi poradnictwa dla ich uczestników.

Wreszcie, choć niniejszy zarys nie uwzględnia w szczególności sposób roli pracodawców i przedsiębiorców w opracowywaniu programów edukacji formalnej, należy odnotować, że oprócz programów praktyk, w których czas spędzany w instytucjach edukacyjnych przeplata się z pracą zawodową, programy formalne mogą być też prowadzone wyłącznie przez pracodawców. Na przykład w Zjednoczonym Królestwie programy kończące się uzyskaniem ogólnokrajowych kwalifikacji, zwłaszcza zawodowych, takich jak Ogólnokrajowe Kwalifikacje Zawodowe (NVQ), mogą być realizowane w zakładzie pracy przez instytucje prowadzące tam kształcenie lub bezpośrednio przez pracodawców. Wiele takich programów jest finansowanych w całości lub części przez państwo, a koszty innych pokrywają w całości pracodawcy. Podobna sytuacja występuje w Niemczech, gdzie osoby w wieku powyżej 18 lat nie mają obowiązku uczęszczania do placówek kształcenia zawodowego w czasie szkoleń zawodowych.

3.2. Dostosowanie edukacji formalnej do potrzeb dorosłych

Skuteczna adaptacja programów formalnego kształcenia i szkoleń do potrzeb uczących się dorosłych może odgrywać istotną rolę w usuwaniu przeszkód w uczestnictwie w tego rodzaju zajęciach. Istnieją różne sposoby na osiągnięcie tego celu. Na przykład elastyczność programów można poprawić poprzez podział na moduły lub wprowadzenie alternatywnych sposobów realizacji, takich jak klasy wieczorowe, kształcenie korespondencyjne i e-nauczanie. Dorosłym uczniom oferuje się niekiedy usługi indywidualne, m.in. w zakresie poradnictwa lub poświadczania kwalifikacji zdobytych w kontekście pozaformalnym i nieformalnym.

Niniejszy podrozdział zawiera zarys różnych inicjatyw związanych z modularyzacją programów formalnych, poświadczaniem wcześniejszej nauki (z możliwością uzyskania formalnych kwalifikacji), a także kształcenia na odległość i e-nauczania. Opisujemy w nim też, w jaki sposób kształcenie nauczycieli i instruktorów jest przystosowywane do potrzeb dorosłych uczniów.

3.2.1. Modularyzacja programów i zwiększenie elastyczności ścieżek kształcenia

Modularyzacja jako metoda planowania programów kształcenia i szkoleń przyczynia się do indywidualizacji i różnicowania ścieżek kształcenia. Podział programów na kilka odrębnych modułów lub bloków umożliwia osobom uczącym się zdobywanie różnych kompetencji we własnym tempie

i stopniowe uzupełnianie kwalifikacji. Modularyzacja wspiera też proces poświadczania wcześniejszego kształcenia pozaformalnego i nieformalnego dzięki stworzeniu możliwości uznawania odrębnych bloków jako części składowych kwalifikacji.

Podział formalnych programów dla dorosłych na moduły wprowadziło lub wprowadza wiele państw europejskich. Systematyczne wdrażanie modularyzacji można na przykład zaobserwować w Hiszpanii (ogólne i zawodowe kształcenie dorosłych), we Włoszech (kursy w Stałych Ośrodkach Terytorialnych na poziomie szkoły średniej I stopnia oraz kursy wieczorowe w szkołach średnich II stopnia), na Cyprze (popołudniowe i wieczorowe klasy w technikach), na Litwie (wszystkie poziomy kształcenia, w tym szkoły podstawowe i średnie dla dorosłych), w Austrii (kursy dla pracujących w technikach i szkołach zawodowych dla średnio zaawansowanych oraz kolegiach technicznych i zawodowych), w Słowenii (ogólne i zawodowe szkoły średnie), w Islandii (programy kształcenia dorosłych na poziomie szkoły średniej II stopnia) i w Liechtensteinie (programy w zawodowych szkołach średnich). Na przykład:

W **Hiszpanii** system modułowy wprowadzono w ramach kształcenia dorosłych na poziomie średnim. Treści edukacyjne są podzielone na trzy obszary wiedzy (komunikacja, przedmioty społeczne oraz nauka i technologia), o strukturze modułowej. Liczba i sposób organizacji modułów jest różny w poszczególnych Wspólnotach Autonomicznych. Uczniowie mają elastyczny dostęp do modułów z możliwością wyboru tego, który najlepiej odpowiada ich dotychczasowym osiągnięciom edukacyjnym i potrzebom. Aby zostać przyjętym na pierwszy moduł, uczeń musi udowodnić, że ukończył szóstą klasę szkoły podstawowej lub odpowiedni poziom kształcenia, albo zaliczył poziom drugi edukacji dorosłych. Innym sposobem przyjęcia na dowolny poziom kształcenia na poziomie średnim dla dorosłych jest wykazanie się odpowiednią wiedzą w czasie oceny początkowej. Kształcenie zawodowe (na poziomie średnim i zaawansowanym) także jest podzielone na moduły. Dorośli uczestnicy mogą zapisać się wyłącznie na moduły wchodzące w skład programu szkolenia zawodowego.

W **Islandii** programy kształcenia dorosłych na poziomie szkoły średniej II stopnia są podzielone na moduły w ramach systemu jednostek/punktów. Oznacza to, że treści edukacyjne każdego przedmiotu dzieli się na kilka określonych jednostek kursowych, które trwają po jednym semestrze. Każda ukończona jednostka warta jest określoną liczbę punktów (jeden punkt zazwyczaj odpowiada czasowi nauki odpowiadającemu jednej lekcji tygodniowo przez cały semestr).

Belgia (wszystkie trzy Wspólnoty) to przykład państwa, które kończy obecnie wprowadzanie struktury modułowej w ramach kształcenia i szkoleń dorosłych, w tym w odniesieniu do programów kształcenia formalnego. Kolejnymi przykładami stopniowego wdrażania struktury modułowej lub jednostkowej (ang. *unit-based structure*) są Portugalia i Zjednoczone Królestwo. Portugalia przeprowadziła całościową reformę systemu kwalifikacji, natomiast Zjednoczone Królestwo zmierza w kierunku nowych ram kwalifikacji opartych na systemie jednostek/punktów.

We **Wspólnocie Flamandzkiej Belgii** dzielenie na moduły w kształceniu dorosłych rozpoczęto w 2000 roku. Od roku 2007 wszystkie programy oferowane przez ośrodki kształcenia dorosłych (CBE) charakteryzują się nową strukturą modułową. Ponadto w tym samym roku rząd flamandzki wydał szereg zarządzeń dotyczących modułowej struktury kształcenia dorosłych na poziomie szkoły średniej II stopnia. Istniejące linearne kursy na poziomie szkoły średniej II stopnia mają być stopniowo wycofywane do roku 2012, ponieważ do tego czasu wszystkie kursy muszą mieć formę modułową. Przeprowadzona ewaluacja tych działań wykazała, że 98,7% kursów na poziomie szkoły średniej II stopnia jest już organizowanych zgodnie ze strukturą modułową.

W roku 1991 **Wspólnota Francuska Belgii** rozpoczęła wprowadzanie modułowej struktury programów rozwoju społecznego. Przez kilka lat struktury modułowe i linearne współistniały, ale obecnie wszystkie nowe programy muszą być zgodne ze strukturą modułową, która składa się z jednej lub wielu jednostek, a w skład każdej jednostki wchodzi kurs lub zestaw kursów.

We **Wspólnocie Niemieckojęzycznej Belgii** kursy oferowane przez pięć instytucji kształcenia dorosłych (*Schulische Weiterbildung*) są stopniowo zastępowane przez moduły kształcenia i szkoleń składające się z jednej lub kilku jednostek.

W **Portugalii** modularyzacja towarzyszy gruntownej reformie kształcenia zawodowego, która rozpoczęła się w roku 2007. Do zmian przeprowadzonych w ramach reformy należało stworzenie krajowego systemu kwalifikacji, zawierającego krajowy katalog kwalifikacji (udoskonalany i stale uaktualniany przez 16 rad sektorowych) oraz krajowe ramy kwalifikacji. Ramy te mają osiem poziomów i obejmują wszystkie kwalifikacje, jakie można obecnie zdobyć w ramach portugalskiego systemu edukacji i szkoleń. Krajowy katalog kwalifikacji zawiera standardy około 250 kwalifikacji poniżej studiów wyższych, opartych na strukturze modułowej. Poszczególne moduły można ukończyć albo poprzez udział w programie kształcenia lub szkolenia, albo poprzez poświadczenie wcześniejszej edukacji pozaformalnej i nieformalnej.

W **Zjednoczonym Królestwie (Anglia, Walia i Irlandia Północna)** krajowe ramy kwalifikacji stanowią jednolitą strukturę dziewięciu poziomów (poziom początkowy oraz poziomy 1–8) kwalifikacji ogólnych i zawodowych. Jednakże kwalifikacje na takim samym poziomie trudności mogą bardzo różnić się od siebie pod względem treści i czasu trwania. W niedawno wprowadzonych ramach kwalifikacji i punktów (QCF) stosowane są te same systemy poziomów jak w przypadku krajowych ram kwalifikacji, ale w tym przypadku wszystkie kwalifikacje składają się z jednostek, z których każda ma wartość punktową. Kwalifikacje te przyjmują jedną z trzech postaci – tytułu, świadectwa lub dyplomu, definiowanych zgodnie z liczbą punktów przypisywanych poszczególnym jednostkom/kwalifikacjom. Do końca 2010 roku większość kwalifikacji zawodowych znalazła się w ramach kwalifikacji i punktów. Nie podjęto jeszcze decyzji o przesunięciu kwalifikacji ogólnych z krajowych ram kwalifikacji do ram kwalifikacji i i punktów – chodziłoby tu głównie o egzaminy GCSE oraz A Level.

Jedną z cech charakterystycznych systemu modułowego jest to, że poszczególne moduły lub bloki mogą być samodzielными kwalifikacjami i natychmiast znajdować zastosowanie na rynku pracy. Na przykład w Norwegii duża liczba kursów na rynku pracy prowadzonych pod auspicjami Ministerstwa Pracy i Integracji Społecznej odpowiada modułom z programu nauczania w szkołach średnich II stopnia. W Republice Czeskiej wszystkie kwalifikacje zawodowe na poziomie szkoły średniej II stopnia składają się z kilku bloków określanych jako kwalifikacje cząstkowe. Można je uzyskać wyłącznie w ramach systemu kształcenia ustawicznego – odpowiadają one wiedzy i umiejętnościom potrzebnymi do wykonywania określonej działalności zawodowej. Kwalifikacje te nabywa się poprzez edukację formalną albo przez poświadczenie kształcenia pozaformalnego i nieformalnego. Można je wykorzystać do bezpośredniego wejścia na rynek pracy lub stopniowo akumulować, co pozwala na uzyskanie pełnych kwalifikacji zawodowych na poziomie szkoły średniej II stopnia.

Istnieją też inne wzorce organizacyjne podobne do struktury modułowej, które dają możliwość progresywnego akumulowania osiągnięć edukacyjnych. Na przykład w niektórych państwach przedmioty na poziomie szkoły średniej I i II stopnia mogą być nauczane i certyfikowane oddzielnie.

W **Danii** ogólne kształcenie dorosłych jest organizowane na zasadzie kursów z pojedynczych przedmiotów. Osoba ucząca się po ukończeniu każdego przedmiotu uzyskuje oficjalne świadectwo, można też zakończyć kursy egzaminami odpowiadającymi kształceniu na poziomie średnim I i II stopnia.

W **Zjednoczonym Królestwie (Anglia, Walia i Irlandia Północna)** nie istnieje jednolite świadectwo lub dyplom ukończenia szkoły w wieku 16 lub 18 lat. Uczniowie zdają egzaminy (GCSE i A Level) z wielu odrębnych przedmiotów, za które otrzymują osobne świadectwa. Do takich kwalifikacji mają też dostęp osoby dorosłe, które mogą przygotowywać się do nich w kolegiach dalszej edukacji, poprzez nauczanie korespondencyjne lub (w wielu regionach Anglii i Walii) w ośrodkach kształcenia dorosłych i lokalnych ośrodkach edukacyjnych. W ten sposób dorośli mogą stopniowo uzyskiwać dalsze kwalifikacje bez konieczności powtarzania przedmiotów, które już zaliczyli.

Wreszcie w takich państwach, jak Republika Czeska, Estonia, Węgry i Słowacja wprowadzono skrócone programy na poziomie szkoły średniej II stopnia („programy pomostowe”), które dają dorosłym możliwość uzyskiwania dalszych kwalifikacji bez konieczności powtarzania przedmiotów podobnych do tych, które już przerobili. Programy pomostowe są skierowane do osób, które uczestniczyły w krótkich programach zawodowych na poziomie szkoły średniej II stopnia (ISCED 3C) i chciałyby uzyskać pełne kwalifikacje na tym poziomie, co dałoby im dostęp do kształcenia na wyższym poziomie (ISCED 3A), a także do osób, które uzyskały już kwalifikacje ogólnokształcącej szkoły średniej II stopnia, ale chciałyby zdobyć kwalifikacje zawodowe na tym poziomie.

Na **Węgrzech** osoby, które uczestniczyły w programie zawodowym na poziomie szkoły średniej II stopnia i nie zdały egzaminu końcowego dającego dostęp do szkolnictwa wyższego (*érettségi vizsga*), mogą zapisać się na skrócone kursy przygotowujące do tego egzaminu. Kursy te uwzględniają jedynie przedmioty, które nie znajdowały się w programie nauczania szkoły średniej II stopnia. Jednocześnie osoby, które zdały egzamin końcowy w szkole ogólnokształcącej, ale nie dysponują kwalifikacjami zawodowymi, mogą zrealizować skrócony program zawodowy składający się wyłącznie z przedmiotów technicznych i zawodowych.

3.2.2. Uznawanie i poświadczanie wcześniejszego kształcenia pozaformalnego i nieformalnego

Uznawanie i poświadczanie kształcenia pozaformalnego i nieformalnego to jeden z pięciu priorytetów Planu działań kształcenia dorosłych (Komisja Europejska, 2007). Ogólnie rzecz biorąc, niemal wszystkie państwa europejskie tworzą obecnie systemy poświadczania kształcenia pozaformalnego i nieformalnego lub rozbudowują swoje istniejące systemy. Działania te postępują wraz z rozwojem krajowych ram kwalifikacji bazujących na wynikach nauczania. Jednakże większość państw staje w obliczu trudności związanych z przełamywaniem dominacji edukacji formalnej prowadzonej w tradycyjnych placówkach szkolnych, którą często uznaje się za jedyną skuteczną metodę zdobywania wiedzy, umiejętności i kompetencji koniecznych do uzyskania najważniejszych kwalifikacji krajowych, takich jak świadectwo ukończenia szkoły średniej II stopnia. Pomimo tych przeszkód wiele krajów w różnym stopniu wdrożyło procedury zawierające jakiś element poświadczania kształcenia pozaformalnego i nieformalnego w odniesieniu do głównych kwalifikacji formalnych.

Proces uznawania i poświadczania wcześniejszego kształcenia pozaformalnego i nieformalnego bywa niekiedy przeprowadzany przy rekrutacji do programów kształcenia formalnego i szkoleń. Tego rodzaju procedura daje dorosłym możliwość przystąpienia do programów, nawet jeśli nie spełniają oni tradycyjnych warunków przyjęcia.

W **Finlandii** przepisy dają uczniom możliwość ubiegania się o przyjęcie do programów na poziomie szkoły średniej II stopnia, nawet jeśli nie spełniają oni standardowych warunków wstępnych (np. świadectwo ukończenia szkoły średniej I stopnia). W takich wypadkach przyjęcie danej osoby odbywa się na zasadzie poświadczania kształcenia pozaformalnego oraz nieformalnego. Ogólnie rzecz biorąc, szkoły średnie II stopnia o orientacji zawodowej przyjmują większą liczbę kandydatów bez standardowych kwalifikacji niż szkoły średnie II stopnia o orientacji ogólnej (akademickiej).

Wstępna ocena przyszłych uczniów, w której bierze się pod uwagę wszystkie dotychczasowe osiągnięcia, może także być stosowana w celu odpowiedniego umiejscowienia kandydatów w obrębie programów kształcenia i szkoleń.

W **Danii** kształcenie zawodowe dorosłych (GVU) kończące się uzyskaniem kwalifikacji odpowiadających kwalifikacjom zdobywanym przez dzieci i młodzież w systemie edukacji początkowej rozpoczyna się od indywidualnej oceny dotychczasowych doświadczeń i umiejętności uczestników. Ocena wstępna, zwana „oceną kompetencji” ma określać poziom każdego uczestnika. Pod uwagę bierze się kształcenie formalne, pozaformalne i nieformalne. Na podstawie tej oceny przygotowwany jest indywidualny plan nauki dla każdego uczestnika. Plan wskazuje braki w wykształceniu danej osoby, które należy uzupełnić przed przystąpieniem do końcowego testu lub egzaminu. Jednocześnie

opracowuje się „świadectwo kompetencji”, określające elementy programu kształcenia i szkolenia zawodowego opanowane już przez uczestnika.

W **Hiszpanii** w ramach edukacji podstawowej i średniej dorosłych bieżące regulacje nakazują przeprowadzanie wstępnej oceny uczestników, mającej zapewnić każdemu z nich poradnictwo i właściwe umiejscowienie. Warunki oceny początkowej są określone przez każdą Wspólnotę Autonomiczną; w niektórych Wspólnotach regulacje zakładają, że ocena może brać pod uwagę efekty uzyskane w czasie kształcenia pozaformalnego i nieformalnego.

W niektórych państwach (np. Belgia, Republika Czeska, Dania, Estonia, Hiszpania, Łotwa, Austria, Polska, Finlandia i Norwegia) osoby uczące się mają możliwość przystąpienia do egzaminów dających formalne kwalifikacje bez uczestniczenia w programie kształcenia bądź szkolenia. Bezpośredni dostęp do takich egzaminów jest możliwy na zasadzie pojedynczych przedmiotów (lub jednostek i modułów), albo całych programów.

We **Wspólnocie Francuskiej Belgii** kwalifikacje można uzyskać poprzez uczestnictwo w programach kształcenia i szkoleń, albo dzięki egzaminom organizowanym przez rady egzaminacyjne Wspólnoty Francuskiej (*Jurys de la Communauté française*). Instytucje te przyznają wiele różnych certyfikatów na poziomie średnim i wyższym, które mają taką samą wartość prawną jak świadectwa wydawane przez szkoły. System ten jest alternatywnym sposobem uzyskiwania formalnej certyfikacji. Egzaminy takie są skierowane przede wszystkim do samouków i osób, które nie mogą uczestniczyć w tradycyjnej edukacji formalnej. Podobne rozwiązania istnieją we **Wspólnocie Flamandzkiej Belgii**.

W **Republice Czeskiej** Ustawa o edukacji z 2004 roku stworzyła możliwość przystąpienia do egzaminów na poziomie szkoły średniej II stopnia ze wszystkich pojedynczych przedmiotów (lub innych wyodrębnionych części programów nauczania) bez konieczności uprzedniego uczęszczania do szkoły. Możliwe jest także przystąpienie do różnych części egzaminu kończącego szkołę średnią II stopnia lub policealną szkołę nieuniwersytecką (*maturitní zkouška, závireňná zkouška* lub *absolutorium*). Ponadto uchwalona w 2006 roku Ustawa o weryfikacji i uznawaniu wyników dalszej edukacji wprowadziła nowy rodzaj formalnych kwalifikacji określony jako „kwalifikacje cząstkowe”, które są realizowane wyłącznie w systemie kształcenia ustawicznego i można je uzyskać poprzez udział w zorganizowanym kształceniu albo poprzez poświadczenie wcześniejszej nauki.

W **Danii** ogólne kształcenie dorosłych składa się z kursów poszczególnych przedmiotów na trzech odrębnych poziomach. Osoby uczące się, które nie brały udziału w kursach, mogą przystąpić do egzaminów z różnych przedmiotów jako uczniowie niezależni.

W **Estonii** uczniowie mogą ukończyć kształcenie na poziomie podstawowym lub średnim II stopnia dzięki egzaminom zewnętrznym, a w czasie przygotowywania się do nich mają prawo do poradnictwa.

W **Hiszpanii** Ustawa o edukacji z 2006 roku zakłada, że władze oświatowe mogą organizować egzaminy kwalifikacyjne skierowane do uczniów w wieku powyżej 18 lat, którzy nie uzyskali świadectwa ukończenia szkoły średniej I stopnia (*Graduado en Educación Secundaria Obligatoria*). Stwierdzono w niej, że władze oświatowe powinny okresowo organizować egzaminy końcowe umożliwiające uzyskanie świadectwa ukończenia szkoły średniej II stopnia (*Bachiller*) osobom w wieku powyżej 20 lat. To samo dotyczy kształcenia zawodowego: osoby, które osiągnęły wiek 18 lat, mogą przystąpić bezpośrednio do egzaminów końcowych szkoły średniej II stopnia (certyfikat *Técnico*), a osoby, które osiągnęły wiek 20 lat – do kwalifikacji *Técnico Superior*. Ponadto od 2009 roku osoby o odpowiednim doświadczeniu zawodowym mogą stanąć do oceny kompetencji odpowiadających różnym jednostkom Krajowego katalogu kwalifikacji zawodowych. Jednostki ocenione pozytywnie liczą się przy zdobywaniu pełnych kwalifikacji zawodowych.

Na **Łotwie** Ustawa o kształceniu zawodowym z 2011 roku wprowadziła możliwość uzyskiwania powszechnych kwalifikacji zawodowych poprzez zdanie egzaminu, bez wcześniejszego uczestnictwa w odpowiednim programie kształcenia/szkolenia.

W **Austrii** osoby, które pracują na stanowisku zbliżonym do stanowiska terminatora w określonym zawodzie, mogą wziąć udział w egzaminie certyfikującym (*Lehrabschlussprüfung*), a przez to uzyskać formalne kwalifikacje zawodowe.

W **Polsce** osoby w wieku powyżej 18 lat, które nie realizują programów w pełnym lub niepełnym wymiarze godzin, mogą zdawać „egzamin eksternistyczne” prowadzące bezpośrednio do kwalifikacji poświadczających ukończenie kształcenia podstawowego lub średniego.

W **Finlandii** Ustawa o egzaminach immatrykulacyjnych umożliwia władzom szkolnym dopuszczanie do końcowych egzaminów w szkole średniej II stopnia osób, które nie uczestniczyły w kursie nauki.

W **Norwegii** dorośli mogą przystępować do egzaminów na poziomie szkół średnich I i II stopnia jako kandydaci zewnętrzni bez konieczności uczęszczania na kursy.

Oprócz wymienionych przykładów Austria wprowadziła specjalny egzamin immatrykulacyjny dla dorosłych (*Berufsreifeprüfung*), który zawiera elementy uznawania wcześniejszej nauki. Zakłada on m.in. możliwość nieprzystępowania do określonych jego części na podstawie dowodów odpowiednich kompetencji.

W **Austrii** istnieje specjalny egzamin immatrykulacyjny dla pracujących (*Berufsreifeprüfung*) składający się z egzaminów z języka niemieckiego, matematyki, nowożytnego języka obcego i specjalistycznego przedmiotu związanego z pracą zawodową danego kandydata. Dyplom przyznawany po pomyślnym zdaniu tych egzaminów ma taką samą wartość jak zwykły egzamin immatrykulacyjny (*Reifeprüfung*) zdawany w szkołach średnich wyższego poziomu, ponieważ daje on możliwość podejmowania studiów na austriackich uniwersytetach i w innych instytucjach szkolnictwa wyższego; na jego podstawie uzyskuje się też te same stopnie zatrudnienia w instytucjach publicznych. Dostęp do tego specjalnego egzaminu mają wszystkie osoby, które ukończyły wcześniej program praktyk, kształcenie na średnim poziomie technicznym lub zawodowym, uczęszczały do szkoły dla pielęgniarek lub sanitariuszy, bądź uzyskały klasę rzemieślniczą lub zdały egzamin kwalifikacyjny (*Befähigungsprüfung*).

W kilku państwach wiedza, umiejętności i kompetencje wymagane do przyznania kwalifikacji formalnych mogą zostać uznane i poświadczone na drodze rozmaitych metod oceny, różniących się od tradycyjnych egzaminów szkolnych. Do metod tych należy portfolio, demonstracja, symulacja lub obserwacja. Pierwsze podejście jest dość rozpowszechnione we Francji i Portugalii, natomiast pozostałe stosuje się w Finlandii, gdzie obowiązują kwalifikacje oparte na kompetencjach.

We **Francji** wszystkie kwalifikacje zawodowe można uzyskać dzięki specjalnemu procesowi poświadczenia o nazwie VAE (*Validation des Acquis de l'Expérience*). Został on wprowadzony w życie w 2002 roku przez Ustawę o modernizacji społecznej, która daje dorosłym możliwość poświadczenia kompetencji zdobytych w rozmaity sposób (np. poprzez działalność zawodową, pracę charytatywną, działalność społeczną, polityczną i kulturalną) w celu uzyskania formalnych kwalifikacji. Minimalny okres działalności konieczny do przystąpienia do procesu VAE wynosi trzy lata. Procedura poświadczenia wyników nauczania odnoszących się do powszechnie uznawanych kwalifikacji szkoły średniej II stopnia składa się z kilku etapów i wykorzystuje przede wszystkim metodę portfolio. Portfolio kandydata jest oceniane na podstawie wymogów danych kwalifikacji. Procedura poświadczenia może prowadzić do bezpośredniego przyznania kwalifikacji pełnych lub częściowych, z określeniem elementów, które kandydat musi uzupełnić, jeśli chce uzyskać pełne kwalifikacje. Jeśli kandydat nie wykazuje się żadnymi istotnymi osiągnięciami, procedura nie prowadzi do uzyskania żadnych świadectw.

W ramach Inicjatywy Nowych Możliwości **Portugalia** stworzyła systemowe podejście do uznawania i poświadczania kształcenia pozaformalnego i nieformalnego (określanego jako proces RVCC). Proces ten może prowadzić do uzyskania kwalifikacji na poziomie podstawowym (co odpowiada sześciu lub dziewięciu latom nauki w szkole) lub średnim (co odpowiada 12 latom nauki w szkole), bądź kwalifikacji zawodowych. Realizuje się go zgodnie ze standardami kluczowych kompetencji dla każdego rodzaju kwalifikacji. By móc uczestniczyć w tym procesie, kandydat musi mieć przynajmniej 18 lat i dysponować co najmniej trzyletnim doświadczeniem zawodowym. Kandydaci spełniający warunki przyjęcia zazwyczaj przygotowują portfolio kompetencji, w którym mogą wykazać się wiedzą,

umiejętnościami i zdolnościami. Każde portfolio jest oceniane przez jury. Proces może zakończyć się przyznaniem kwalifikacji pełnych lub częściowych. W tym drugim przypadku uznanie i poświadczenie wcześniejszej nauki może zostać uzupełnione poprzez program kształcenia lub szkolenia (np. kurs EFA lub modułowe szkolenie zawodowe). Całą procedurę uzupełniają usługi w zakresie poradnictwa.

W **Finlandii** poświadczenie wcześniejszej nauki możliwe jest przede wszystkim w przypadku kwalifikacji opartych na kompetencjach. Istnieją trzy poziomy takich kwalifikacji: kwalifikacje zawodowe na poziomie średnim II stopnia, dalsze kwalifikacje zawodowe i specjalistyczne kwalifikacje zawodowe. Oparte na kompetencjach kwalifikacje zawodowe na poziomie średnim II stopnia odpowiadają zawodowemu kształceniu i szkoleniu młodzieży. W celu uzyskania kwalifikacji zawodowych na poziomie średnim II stopnia należy wykazać się wiedzą i umiejętnościami związanymi z danym zawodem. Dorośli uczniowie mogą zaprezentować swoje umiejętności zawodowe w czasie testów kompetencyjnych niezależnie od tego, jak i gdzie je nabyli (tzn. kandydaci mogą zdawać egzaminy w czasie kształcenia formalnego lub po jego zakończeniu, a także bez podejmowania kształcenia formalnego w ogóle). Wskazówki dotyczące kwalifikacji określają umiejętności zawodowe, jakimi należy się wykazać celem uzyskania świadectwa. Wyszczególniają one także elementy składające się na kwalifikacje oraz metody wykazywania się umiejętnościami zawodowymi (np. prezentacja umiejętności, obserwacja, wywiad, kwestionariusz, portfolio i/lub praca projektowa).

Takie metody oceny, jak portfolio, demonstracje, symulacje lub obserwacje, często są stosowane w procedurach poświadczania kwalifikacji zawodowych, które istnieją tylko w systemie kształcenia ustawicznego (np. kwalifikacje częściowe w Republice Czeskiej). W niektórych państwach pełnią one także funkcję narzędzia poradnictwa i doradztwa. Jest tak w Zjednoczonym Królestwie (Szkocja), gdzie metodę portfolio powszechnie stosuje się jako narzędzie poradnictwa, pomagające osobom uczącym się w dokonywaniu oceny własnego rozwoju edukacyjnego i podejmowaniu właściwych wyborów w zakresie dalszej edukacji lub szkoleń. Z tego względu proces oceny nie prowadzi do uzyskania formalnych kwalifikacji ani świadectw, a jego wynik wskazuje jedynie danej osobie dalsze możliwości nauki.

Generalnie uznawanie kształcenia pozaformalnego i nieformalnego wydaje się procesem stosowanym przede wszystkim w odniesieniu do kształcenia i szkoleń zawodowych, a nie kształcenia ogólnego lub kwalifikacji akademickich. Na przykład Wspólnota Flamandzka Belgii informuje, że w propozycji procedur uznawania wcześniejszej nauki (*eerder verworven kwalificaties* – EVK) poczyniono wyraźne rozróżnienie na kwalifikacje akademickie i zawodowe. Według tej propozycji:

kwalifikacje akademickie to kwalifikacje, które można uzyskać wyłącznie w obrębie systemu edukacji, dające dostęp do dalszego kształcenia, zawodu i/lub umożliwiające funkcjonowanie w społeczeństwie. Kwalifikacje zawodowe to zestaw kompetencji, których dana osoba używa w ramach danego zawodu lub w kontekście społecznym, w celu uzyskania wyników wymaganych do tego zawodu lub tej roli społecznej. Kompetencje te można uzyskać poprzez edukację, ale także poprzez szkolenia poza systemem edukacyjnym (EACEA/Eurydice, 2010).

3.2.3. Nauczanie otwarte i na odległość

Jednym z największych wyzwań stojących przed uczącymi się dorosłymi, którzy chcieliby powrócić do systemu edukacji formalnej, jest pogodzenie nauki z innymi obowiązkami, takimi jak rodzina i praca zawodowa. Z tego powodu wielu uczących się dorosłych szuka programów, w których ograniczenia związane z nauką (dotyczące czasu, miejsca, tempa lub metody nauczania) są ograniczone do minimum. Wymogi te spełniają częściowo kursy wieczorowe i kursy w niepełnym wymiarze godzin. Ponadto istnieją inne metody nauczania, jak nauczanie otwarte i kształcenie na odległość, a także e-nauczanie, które jest szczególnie dobrze dostosowane do potrzeb uczących się dorosłych.

W większości państw europejskich prowadzenie nauczania otwartego i na odległość do poziomu szkoły średniej II stopnia odbywa się przede wszystkim dzięki inicjatywom lokalnym (np. doraźnym

projektem na poziomie instytucji) lub działalności podmiotów prywatnych. Działania na szczeblu ogólnokrajowym oraz inicjatywy na tym polu są stosunkowo rzadkie.

We Wspólnocie Francuskiej Belgii, w Hiszpanii i Francji istnieją organizacje państwowe działające pod auspicjami ministerstw edukacji, które dbają o prowadzenie nauczania otwartego i korespondencyjnego dla osób uczących się w każdym wieku, tzn. zarówno młodzieży, jak i dorosłych. Organizacje te prowadzą albo wyłącznie programy kształcenia formalnego (w Hiszpanii), albo kursy formalne i pozaformalne (we Wspólnocie Francuskiej Belgii i we Francji).

Nauczanie na odległość zostało we **Wspólnocie Francuskiej Belgii** wprowadzone w roku 1965 z dwoma głównymi celami. Po pierwsze miało przygotowywać osoby uczące się do egzaminów organizowanych przez rady egzaminacyjne Wspólnoty Francuskiej (*Jurys de la Communauté française*), prowadzących do uzyskania formalnych kwalifikacji na poziomie szkoły średniej I i II stopnia. Po drugie miało przygotowywać kandydatów do rekrutacji na stanowiska urzędnicze i promować egzaminy organizowane przez władze państwowe dla pracowników różnych poziomów służby cywilnej. Cele te utrzymano, ale zakres nauczania na odległość stopniowo się poszerzał. Podobne nauczanie na odległość prowadzono we **Wspólnocie Flamandzkiej Belgii**, ale pod koniec 2010 roku zostało ono wygaszone. Jednakże istniejące kursy wciąż są dostępne na otwartym portalu edukacyjnym, a rząd flamandzki promuje kształcenie formalne i na odległość różnymi innymi sposobami (np. poprzez finansowe wsparcie kursów, w których minimum 25% stanowi nauczanie na odległość, oraz finansowanie projektów ukierunkowanych na tworzenie kursów ze znaczącym udziałem tego nauczania..

W **Hiszpanii** formalnym nauczaniem na odległość zarządza Ministerstwo Edukacji za pośrednictwem Centrum Innowacji i Rozwoju Kształcenia na Odległość (*Centro para la Innovación y Desarrollo de la Educación a Distancia – CIDEAD*). Kształcenie to obejmuje różne formalne programy i kwalifikacje (od poziomu podstawowego do szkoły średniej II stopnia), a także programy kształcenia nauczycieli dla tej formy kształcenia.. Ponadto niektóre Wspólnoty Autonomiczne utworzyły specjalne centra kształcenia na odległość dla dorosłych, oferujące m.in. różne formalne programy i kwalifikacje (od poziomu podstawowego do szkoły średniej II stopnia).

Krajowe Centrum Kształcenia na Odległość (*Centre national d'enseignement à distance – CNED*) we **Francji** powstało w 1986 roku jako państwowa organizacja działająca pod auspicjami Ministerstwa Edukacji. CNED prowadzi kształcenie i szkolenia od dzieciństwa do wieku dorosłego, w ramach zarówno programów formalnych, jak i pozaformalnych. Jeśli chodzi o kształcenie formalne, CNED zapewnia możliwość zdobycia kwalifikacji od poziomu szkoły średniej II stopnia do studiów wyższych. Ponadto CNED ma w ofercie kursy pozaformalne opracowane z myślą o osobach poszukujących zatrudnienia, pracownikach i dużych organizacjach (np. armia, Francuskie Koleje Państwowe i korporacje).

Inne przykłady działań w dziedzinie nauczania otwartego i na odległość można znaleźć w Danii, gdzie powstały ramy prawne rozszerzające jego dostępność, oraz w Zjednoczonym Królestwie, gdzie rząd wspiera rozwój różnych inicjatyw na rzecz kształcenia na odległość.

W **Danii** nauczanie otwarte jest regulowane przez Ustawę o otwartej edukacji. Stawia ona sobie za cel zapewnienie odpowiedniego dostępu do kształcenia zawodowego w całym kraju. Kształcenie otwarte jest prowadzone przez różne instytucje działające pod egidą Ministerstwa Edukacji, uprawnione do realizowania programów zawodowych na poziomie szkoły średniej II stopnia lub studiów wyższych.

W **Zjednoczonym Królestwie** istnieje sieć internetowych usług edukacyjnych i informacyjnych o nazwie *learnirect*, utworzona dzięki dotacji rządowej. Ma ona prowadzić elastyczne kursy wykorzystujące nowe technologie dla osób w wieku powyżej 16 lat, zwłaszcza niedysponujących umiejętnościami i kwalifikacjami, które raczej nie będą uczestniczyć w tradycyjnych formach nauczania. W **Anglii i Walii** *learnirect* składa się z sieci ponad 750 internetowych ośrodków nauczania, których działalność obejmuje zarówno programy pozaformalne, jak i kwalifikacyjne. W **Irlandii Północnej** *learnirect* współpracuje z sektorem dalszej edukacji w zakresie wsparcia tego rodzaju działań za pomocą swoich produktów i usług. W **Szkocji** *learnirect* wchodzi w skład organizacji Skills Development Scotland, prowadzącej kursy (także internetowe) w różnego rodzaju placówkach. Możliwość nauczania otwartego i na odległość

w Zjednoczonym Królestwie zapewnia też szereg innych instytucji. Mogą one uzyskać akredytację Rady Jakości Nauczania Otwartego i na Odległość na podstawie analizy metod administracyjnych i wychowawczych oraz materiałów dydaktycznych. Rada powstała z polecenia rządu, ale obecnie jest organem niezależnym.

3.2.4. Nauczyciele i instruktorzy

Istnieją również inne sposoby dostosowywania programów kształcenia formalnego do potrzeb dorosłych uczniów. Jednym z kluczowych czynników w tym zakresie jest uwzględnienie umiejętności nauczycieli i instruktorów.

W większości państw europejskich nauczyciele i instruktorzy prowadzący programy edukacji formalnej dla dorosłych muszą spełniać te same wymogi kwalifikacyjne co osoby prowadzące programy na poziomie podstawowym oraz średnim I i II stopnia dla uczniów objętych systemem edukacji początkowej. Jednakże w większości krajów programy kształcenia nauczycieli nie uwzględniają żadnych elementów związanych z metodami dydaktycznymi i podejściem ukierunkowanym na osoby dorosłe. W całej Europie można znaleźć zaledwie kilka wyjątków. Na przykład w Norwegii w zwykłym kształceniu nauczycieli uwzględnia się metodykę nauczania ukierunkowanego na dorosłych. W Słowenii wszyscy nauczyciele szkół średnich II stopnia muszą mieć tytuł magisterski z określonej dziedziny przedmiotowej (z wyjątkiem pewnych dziedzin zawodowych, w których takie kształcenie nie jest dostępne), co zazwyczaj uwzględnia moduł obejmujący wiedzę teoretyczną na temat nauczania dzieci, młodzieży i dorosłych. Jeśli taki moduł nie jest częścią kształcenia nauczycieli, muszą oni ukończyć kurs uzupełniający z danej dziedziny w celu uzyskania stałego zatrudnienia.

W Zjednoczonym Królestwie (Anglia, Walia, Irlandia Północna) istnieje rozróżnienie na sektor szkolny oraz sektor dalszej edukacji, czyli kształcenia osób w wieku powyżej 16 lat. Kształcenie i doskonalenie zawodowe nauczycieli, którzy chcą pracować w sektorze dalszej edukacji, uwzględnia zajęcia mające rozwijać umiejętności konieczne do nauczania zarówno młodzieży, jak i dorosłych. Wymogi prawne do nauczania w sektorze szkolnym (kształcenie do 16. roku życia, a także w wieku 16–19 lat, jeśli odbywa się w szkole) są inne. Zasady te wprowadzono, mimo że programy realizowane w szkołach i w instytucjach dalszej edukacji bywają niekiedy takie same.

Podsumowując, należy podkreślić, że choć w większości państw europejskich w procesie kształcenia przyszłych nauczycieli szkół podstawowych oraz średnich I i II stopnia nie uwzględnia się metod dydaktycznych ukierunkowanych na dorosłych, nauczyciele mają zazwyczaj możliwość rozwijania swoich umiejętności w zakresie nauczania dorosłych w obrębie systemu ustawicznego doskonalenia zawodowego.

ROZDZIAŁ 4: DOROŚLI W SZKOLNICTWIE WYŻSZYM

Uczenie się przez całe życie stanowi integralną część działań podejmowanych w ramach procesu bolońskiego, a jego znaczenie podkreśla się we wszystkich komunikatach⁽¹⁴⁾ wydawanych po ogłoszeniu Deklaracji Bolońskiej (1999). Ostatnio koncepcji tej nadano szczególne znaczenie w komunikacie z Leuven/Louvain-la-Neuve (2009), w którym podkreślano znaczenie wdrażania polityki uczenia się przez całe życie w sektorze szkolnictwa wyższego.

Plan działań kształcenia dorosłych *Zawsze jest odpowiedni czas na naukę* (Komisja Europejska, 2007) zawiera bezpośrednie odniesienie do udziału takich osób w szkolnictwie wyższym. W ramach celu „o krok dalej”, zgodnie z którym dorośli powinni mieć zapewnioną możliwość uzyskania kwalifikacji przynajmniej o jeden poziom wyższych niż dotychczasowe, plan ten zakłada wdrożenie działań poszerzających stojące przed dorosłymi możliwości podejmowania studiów wyższych.

W niniejszym rozdziale opisano różne działania mające promować poszerzenie dostępu do sektora studiów wyższych dla grup niebędących tradycyjnie studentami, w tym dorosłych powracających do nauki. Pierwsza część zawiera ogólny przegląd kierunków działania, strategii i środków na rzecz zwiększania udziału dorosłych w studiach wyższych. W kolejnych częściach rozdziału przeprowadzono analizę konkretnych działań w tym zakresie, takich jak tworzenie niestandardowych ścieżek dostępu do szkolnictwa wyższego, alternatywnych dróg rozwoju w ramach szkolnictwa wyższego oraz elastycznych modeli prowadzenia studiów wyższych.

4.1. Kierunki działań, strategie i środki zwiększające udział dorosłych w studiach wyższych

Dorośli studenci (osoby dorosłe uczące się/powracające do nauki) stanowią trudną do zdefiniowania kategorię studentów. Na szczeblu ogólnoeuropejskim nie istnieje ogólnie przyjęta definicja „dorosłego studenta”, która identyfikowałaby tę kategorię ze względu na wiek. Tak naprawdę większość osób podejmujących studia wyższe z punktu widzenia prawa osiągnęła już wiek dorosłości. Pod wieloma względami nie da się odróżnić dorosłych powracających do nauki od młodych studentów, ponieważ wszyscy oni mogą studiować w pełnym lub niepełnym wymiarze godzin oraz brać udział w programach kształcenia na odległość, e-nauczaniu i kształceniu otwartym.

Jednakże zazwyczaj uważa się, że dorośli studenci to tacy, którzy są starsi niż typowy uczestnik studiów wyższych⁽¹⁵⁾ i wrócili do kształcenia formalnego po pewnym okresie przebywania poza systemem edukacji. Często będą oni uczestniczyli w różnego rodzaju programach elastycznych, takich jak nauka w niepełnym wymiarze godzin bądź kursy nauczania otwartego, e-nauczania lub kształcenia na odległość.

Na szczeblu krajowym kategoria dorosłych studentów często bywa definiowana dokładniej, zwłaszcza w państwach, które wprowadziły określone kierunki działania bądź strategie mające przyciągać dorosłych do studiów wyższych lub które ujmują tę kategorię studentów w statystykach krajowych.

Dostępne wyniki badań (Higher Education Academy Evidence Net, 2010) pokazują, że dorośli studenci nie są grupą jednorodną. Tak naprawdę łączy ich jedynie decyzja o podjęciu studiów na późniejszym etapie życia, natomiast często różnią się zasadniczo, jeśli chodzi o cechy demograficzne, takie jak wiek, zatrudnienie, pochodzenie społeczne itp. W niektórych państwach wdrożono działania uwzględniające tę różnorodność. Na przykład w Irlandii i Zjednoczonym Królestwie (Szkocja) podjęto

---

⁽¹⁴⁾ Praga 2001, Berlin 2003, Bergen 2005, Londyn 2007, Leuven/Louvain-la-Neuve 2009.

⁽¹⁵⁾ Więcej szczegółów dotyczących typowego wieku studentów w Europie – zob. tablice dla poszczególnych krajów w publikacji Eurydice *Szkolnictwo wyższe w Europie 2010* (seria Focus; Eurydice, 2010).

środki mające przeciwdziałać zbyt niskiemu udziałowi niepracujących dorosłych w kształceniu wyższym. W południowej Europie Hiszpania wdrożyła możliwość alternatywnego dostępu do studiów skierowaną do trzech różnych grup dorosłych: powyżej 25, 40 i 45 lat.

Krajami, w których – jak się zdaje – opracowano najbardziej konkretne cele uczestnictwa dorosłych w studiach wyższych, są obecnie Estonia i Irlandia.

W **Estonii** Strategia szkolnictwa wyższego 2006-2015 i jej plan wdrożeniowy na lata 2008-2010 zawierają cel zwiększenia udziału 30-latków i osób starszych w studiach I i II stopnia do 25% w roku 2015 (w 2007 roku odsetek ten wynosił 22%, w 2009 roku – 23%).

W **Irlandii** za dorosłych studentów uznaje się osoby w wieku co najmniej 23 lat. W 2008 roku Narodowy plan równego dostępu do szkolnictwa wyższego 2008-2013 wyznaczył jako cel zwiększenie odsetka dorosłych studiujących w pełnym wymiarze godzin z 13% w 2006 roku do 20% w roku 2013. Zakłada się w nim także podniesienie udziału dorosłych w studiach wyższych w pełnym i niepełnym wymiarze godzin (z 18% w roku 2006 do 27% w 2013). Ponadto wśród kluczowych założeń planu znalazła się promocja uczenia się przez całe życie poprzez poszerzanie ścieżek dostępu do szkolnictwa wyższego oraz istotne rozwijanie kursów o niepełnym wymiarze godzin/elastycznych (z 7% w roku 2006 do 17% w 2013) w połączeniu z finansowaniem skierowanym do studentów, mającym wspierać proces uczenia się przez całe życie.

W większości pozostałych państw europejskich kierunki działań lub strategię dotyczące szkolnictwa wyższego bądź strategię uczenia się przez całe życie mówią o udziale dorosłych w studiach wyższych w sposób raczej ogólnikowy, zaznaczając, że sektor szkolnictwa wyższego powinien promować możliwości formalnego i nieformalnego kształcenia dorosłych.

Mimo iż przypadki wyraźnych założeń dotyczących udziału dorosłych w studiach wyższych są raczej rzadkie, w wielu krajach podjęto różnego rodzaju działania dobrze dostosowane do potrzeb starszych studentów.

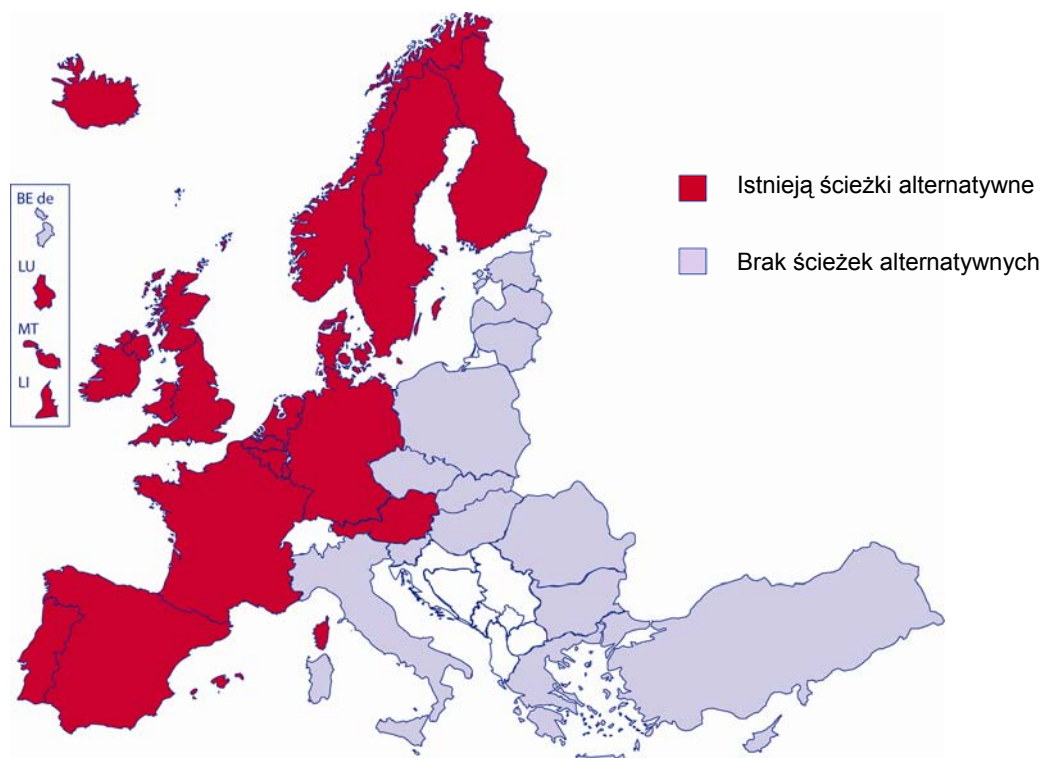
Na przykład w kilku państwach europejskich tradycyjne świadectwo ukończenia ogólnokształcącej lub zawodowej szkoły średniej II stopnia nie jest jedyną drogą dostępu do studiów wyższych (zob. Rysunek 4.1). Oznacza to, że kandydaci, którzy nie dysponują standardowymi powszechnymi kwalifikacjami wymaganymi do podjęcia studiów, mogą skorzystać z przynajmniej jednej alternatywnej ścieżki dającej dostęp do edukacji na tym poziomie. Do opcji alternatywnych należy najczęściej przyjmowanie kandydatów na podstawie poświadczenia wcześniejszej nauki (zob. podrozdział 4.2.2) lub na podstawie ukończenia określonych programów przygotowujących do studiów (zob. podrozdział 4.3).

Ponadto w niektórych krajach studenci mogą otrzymać punkty za odbyte kształcenie pozaformalne i nieformalne, co uprawnia do zwolnienia z niektórych jednostek programowych w czasie nauki. Jednakże traktowanie kształcenia pozaformalnego i nieformalnego jako ekwiwalentu pełnych studiów wyższych nie jest jeszcze powszechną praktyką (więcej szczegółów – zob. podrozdział 4.2.3).

Należy na koniec wspomnieć, że dorośli często mają trudności w podejmowaniu tradycyjnych studiów w pełnym wymiarze godzin. Dlatego działania zachęcające do tworzenia alternatywnych ścieżek kształcenia w obrębie systemu szkolnictwa wyższego odgrywają kluczową rolę w zwiększaniu udziału dorosłych powracających do nauki w ramach formalnych programów studiów (więcej szczegółów – zob. podrozdział 4.4).

Rys. 4.1: Alternatywne ścieżki dostępu do szkolnictwa wyższego dla kandydatów z grup niestandardowych, 2009/10

Źródło: Eurydice.

Dodatkowe uwagi

Cypr: Wszyscy kandydaci na studia muszą dysponować świadectwem ukończenia szkoły średniej II stopnia, ale pewna liczba studentów w wieku powyżej 30 lat może zostać przyjęta do państwowych uniwersytetów na specjalnych zasadach (np. mogą uzyskać niższe oceny na egzaminach wstępnych). Oprócz tego dodatkowe punkty (w zależności od wieku) przyznawane są kandydatom na Otwarty Uniwersytet Cypru w procesie rekrutacji.

Objaśnienia

Istnieją ścieżki alternatywne: Dostępna jest przynajmniej jedna alternatywna ścieżka dostępu do studiów wyższych (tzn. świadectwo ukończenia ogólnokształcącej lub zawodowej szkoły średniej II stopnia nie stanowi warunku koniecznego dostępu do szkolnictwa wyższego).

Brak ścieżek alternatywnych: Świadectwo ukończenia ogólnokształcącej lub zawodowej szkoły średniej II stopnia stanowi warunek konieczny podjęcia studiów wyższych.

4.2. Uznawanie i poświadczanie wcześniejszego kształcenia pozaformalnego i nieformalnego

Szkolnictwo wyższe często postrzega się jako sektor stawiający największe wyzwania pod względem procedur poświadczania wcześniejszego wykształcenia pozaformalnego i nieformalnego. Jako że proces ten wymaga uznania, że kursy pozaformalne oraz doświadczenie zawodowe i życiowe mogą być ekwiwalentne w stosunku do rezultatów uzyskanych w czasie kształcenia formalnego, a przez to kwalifikować do rozpoczęcia studiów wyższych, kontynuowania nauki lub uzyskania dyplomu ukończenia pełnych studiów, trudno się dziwić, że opinie na ten temat są podzielone. Jednakże cele uzgodnione w ramach procesu bolońskiego kładą coraz większy nacisk na konieczność modyfikacji dotychczasowej kultury i praktyk istniejących w sektorze szkolnictwa wyższego.

4.2.1. Ramy prawne a poświadczanie kształcenia pozaformalnego i nieformalnego przez sektor szkolnictwa wyższego

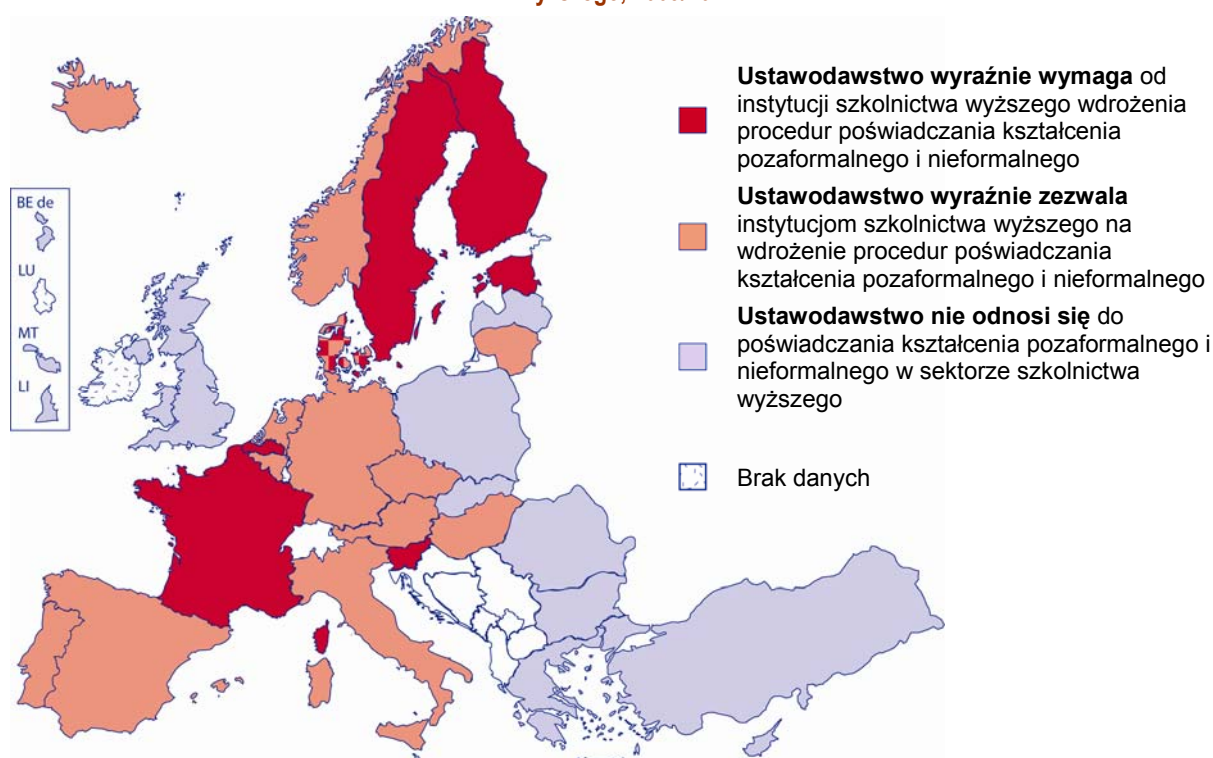
Ramy prawne w Europie w różny sposób określają uznawanie i poświadczanie wcześniejszego kształcenia pozaformalnego i nieformalnego przez sektor szkolnictwa wyższego. Regulacje mogą przyjmować formę wytycznych wymagających wprost od uczelni realizowania założeń procesu, pozostawiać decyzję uczelniom albo w ogóle nie odnosić się do kwestii uznawalności (zob. Rysunek 4.2).

W nielicznych przypadkach ustawodawstwo wyraźnie wymaga, by instytucje szkolnictwa wyższego wdrażały procedury uznawania dotychczasowego kształcenia pozaformalnego i nieformalnego, choć w odmienny sposób i w różnym stopniu. Na przykład w Szwecji zgodnie z Rozporządzeniem w sprawie szkolnictwa wyższego (2003) wszystkie instytucje tego sektora mają obowiązek dokonania na żądanie oceny wcześniejszego kształcenia pozaformalnego i nieformalnego kandydatów niedysponujących koniecznymi kwalifikacjami formalnymi. We Francji ustawodawstwo daje obywatelom prawo do uznawania kompetencji wynikających z doświadczenia oraz poświadczenia ich przez wybraną uczelnię. We Wspólnocie Flamandzkiej Belgii zgodnie z obowiązującymi przepisami powstała specjalistyczna instytucja (Rada ds. rozstrzygania kwestii spornych odnoszących się do postępów w nauce) mająca oceniać odwołania studentów od decyzji podejmowanych przez instytucje szkolnictwa wyższego w różnych dziedzinach, w tym w kwestii uznawania wcześniejszego kształcenia.

Ustawodawstwo dotyczące szkolnictwa wyższego w Estonii i Słowenii również zawiera pewne szczegółowe wymogi dotyczące poświadczania wcześniejszego kształcenia przez instytucje szkolnictwa wyższego. Jednakże w tych dwóch państwach uznawanie kształcenia pozaformalnego i nieformalnego nie może zastąpić formalnych kwalifikacji na poziomie szkoły średniej II stopnia koniecznych do rozpoczęcia studiów wyższych (więcej szczegółów – zob. Rysunek 4.1), a jedynie ma zastosowanie w czasie samych studiów. Estońskie ustawodawstwo zakłada, że rada każdej instytucji szkolnictwa wyższego musi stworzyć warunki i procedury poświadczania wcześniejszego kształcenia i doświadczenia zawodowego studentów. Uczelnie muszą udzielać studentom informacji na temat procedur poświadczania i zagwarantować ich jednolitość. Ustawodawstwo słoweńskie wydaje się mniej jednoznaczne, jeśli chodzi o procedury poświadczania, ale zakłada, że warunkiem akredytacji programów studiów wyższych jest zdefiniowanie kryteriów uznawania wiedzy, umiejętności i kompetencji zdobytych przed rozpoczęciem nauki w ramach danego programu. Kryteria akredytacji instytucji szkolnictwa wyższego i programów studiów (2004, poprawione w 2010 r.) wskazują na możliwość wzięcia pod uwagę wiedzy, umiejętności i kompetencji zdobytych w czasie kształcenia formalnego, pozaformalnego i nieformalnego.

We Wspólnocie Francuskiej Belgii, Republice Czeskiej, Niemczech, Hiszpanii, Włoszech, na Litwie, Węgrzech, w Holandii, Austrii, Portugalii, Islandii i Norwegii ustawodawstwo wyraźnie zezwala instytucjom szkolnictwa wyższego na wdrażanie procedur uznawania wcześniejszego kształcenia pozaformalnego i/lub nieformalnego, a instytucje mogą samodzielnie zdecydować o zakresie skorzystania z tej możliwości. Co za tym idzie, państwa wymienione w tej grupie znacznie różnią się stopniem, w jakim wdrażane są omawiane tu procedury. W niektórych krajach poświadczanie wcześniejszego kształcenia pozaformalnego i/lub nieformalnego jest w większości instytucji szkolnictwa wyższego powszechną praktyką, natomiast w innych możliwość tę rzadko się jeszcze stosuje w praktyce. Należy też odnotować, że sposób, w jaki ustawodawstwo mówi o uznawaniu kształcenia pozaformalnego i nieformalnego, bardzo różni się w poszczególnych państwach, podobnie jak stopień, w jakim wcześniejsze kształcenie pozaformalne i nieformalne może być brane pod uwagę przez instytucje szkolnictwa wyższego (więcej szczegółów – zob. podrozdziały 4.2.2 i 4.2.3).

Rys. 4.2: Ramy prawne i poświadczanie kształcenia pozaformalnego i nieformalnego przez sektor szkolnictwa wyższego, 2009/10

Źródło: Eurydice.

Dodatkowe uwagi

Dania: Za szkolnictwo wyższe odpowiadają wspólnie: Ministerstwo Edukacji, Ministerstwo Nauki, Techniki i Innowacji oraz Ministerstwo Kultury. W przypadku programów realizowanych pod auspicjami Ministerstwa Edukacji ustawodawstwo wymaga, by instytucje szkolnictwa wyższego uznawały wcześniejsze kształcenie pozaformalne i nieformalne w procesie rekrutacji. W przypadku programów realizowanych pod auspicjami Ministerstwa Nauki, Techniki i Innowacji oraz Ministerstwa Kultury instytucje mają możliwość wdrażania takich procedur w ramach procesów rekrutacji, ale nie są do tego zobowiązane.

Istnieją też takie państwa (Bułgaria, Grecja, Cypr, Łotwa, Malta, Polska, Rumunia, Słowacja, Zjednoczone Królestwo, Liechtenstein i Turcja), w których ustawodawstwo nie odnosi się bezpośrednio do poświadczania wcześniejszego kształcenia pozaformalnego i nieformalnego w sektorze szkolnictwa wyższego. Jednakże w przypadku niektórych z nich uznawanie i poświadczanie wcześniejszego kształcenia pozaformalnego i nieformalnego to powszechna praktyka. Na przykład w Zjednoczonym Królestwie (Anglia, Walia i Irlandia Północna) istnieje długa tradycja uznawania wcześniejszego kształcenia przez sektor szkolnictwa wyższego mimo braku przepisów prawnych regulujących takie procedury. W dużej mierze wynika to stąd, że uniwersytety są instytucjami autonomicznymi, odpowiedzialnymi za jakość przyznawanych kwalifikacji i warunki ich przyznawania. Podobna sytuacja dotyczy Polski, gdzie uznawanie wcześniejszego kształcenia pozaformalnego i nieformalnego nie jest uregulowane prawem na szczeblu ogólnokrajowym, ale wcześniejsze kształcenie pozaformalne często bywa uznawane przez instytucje szkolnictwa wyższego i liczone na poczet zdobywanych stopni i kwalifikacji. Decyzje w tej kwestii podejmują same instytucje. Oprócz wspomnianych wyżej przypadków, państwa wymienione w tej grupie mają bardzo ograniczone doświadczenia, jeśli chodzi o poświadczanie kształcenia pozaformalnego i nieformalnego przez szkolnictwo wyższe. W większości z nich idea poświadczania wcześniejszego kształcenia pozaformalnego i kompetencji nabytych na drodze doświadczenia dopiero się kształtuje i nie dotarła jeszcze do sektora szkolnictwa wyższego.

Poza kwestią ram prawnych warto odnotować fakt, że władze w niektórych państwach (np. Irlandia i Zjednoczone Królestwo) wydały szczegółowe wskazówki dotyczące wspierania instytucji szkolnictwa wyższego we wdrażaniu procedur uznawania i akredytacji wcześniejszego kształcenia.

Uznawanie wcześniejszego kształcenia w kontekście szkolnictwa wyższego może mieć dwa różne cele: po pierwsze zapewniać kandydatom dostęp do instytucji tego sektora, a po drugie umożliwiać wykazanie, że spełnili – częściowo lub całkowicie – wymogi programu studiów. W większości państw, w których funkcjonuje akredytacja wcześniejszej nauki w kontekście studiów wyższych, procedura poświadczania może być stosowana w obu tych celach. Jednakże istnieją takie kraje, w których ma to zastosowanie wyłącznie albo do celów rekrutacji (np. Portugalia), albo progresji w ramach studiów (np. Republika Czeska, Estonia, Włochy, Polska i Słowenia).

4.2.2. Dostęp do studiów na podstawie uznawania i poświadczania wcześniejszego kształcenia

Kandydaci, którzy chcieliby dostać się na studia na podstawie wcześniejszej nauki, zazwyczaj muszą spełnić różne kryteria – często dotyczą one wieku lub zakresu dotychczasowego doświadczenia zawodowego. Niekiedy wskazuje się także inne wymogi – na przykład w Niemczech akredytacja wcześniejszego kształcenia dotyczy wyłącznie osób dysponujących określonymi kwalifikacjami zawodowymi.

Uznanie wcześniejszego kształcenia przy rekrutacji na studia może opierać się na różnych metodach i podejściach. W niektórych przypadkach przyjęcie odbywa się na podstawie dowodów dostarczonych przez kandydata w aplikacji i/lub rozmowy. W innych wypadkach niestandardowi kandydaci na studia muszą zdać przygotowany specjalnie dla nich test lub egzamin weryfikujący umiejętności potrzebne do rozpoczęcia nauki.

We **Wspólnocie Flamandzkiej Belgii** regulacje dają instytucjom szkolnictwa wyższego możliwość dopuszczania do programów licencjackich na podstawie ogólnej wiedzy i umiejętności kandydata, ocenianych przez radę danej instytucji. Wcześniejsze kształcenie pozaformalne i nieformalne może być też brane pod uwagę przy rekrutacji na studia doktoranckie w przypadku osób, które nie mają tytułu magistra.

W **Niemczech** w 2009 roku landy wprowadziły standardową procedurę, na podstawie której rzemieślnicy, technicy i osoby o kwalifikacjach zawodowych w branży przemysłowej lub finansowej mogą starać się o przyjęcie na studia, jeśli dysponują przynajmniej trzyletnim doświadczeniem zawodowym w swojej dziedzinie.

W **Hiszpanii** co roku uniwersytety rezerwują pewną liczbę miejsc dla kandydatów na studia należących do określonych kategorii. Obejmują one trzy grupy dorosłych studentów: w wieku powyżej 25, 40 i 45 lat. Kandydaci z pierwszej grupy, którzy spełniają tradycyjne warunki przyjęcia, mogą dostać się na studia po zdaniu specjalnych egzaminów wstępnych na uniwersytetach. Egzamin taki składa się z części ogólnej (obejmującej trzy testy) i części szczegółowej oceniającej umiejętności, zdolności i uzdolnienia w kierunku wybranych studiów. Osoby w wieku ponad 40 lat, które nie dysponują kwalifikacjami pozwalającymi na rozpoczęcie studiów, mogą wnioskować o akredytację dotychczasowego doświadczenia zawodowego, jeśli jest ono związane z programem, w którym chcą uczestniczyć. Kryteria kwalifikacji i doświadczenie zawodowe potrzebne w przypadku różnych programów studiów określają uniwersytety. Procedura rekrutacji zawsze uwzględnia rozmowę z kandydatem. Osoby w wieku ponad 45 lat, które nie dysponują kwalifikacjami pozwalającymi dostać się na studia i nie mają odpowiedniego doświadczenia zawodowego, mogą zostać przyjęte po zdaniu testu ogólnego i odbyciu rozmowy.

W **Portugalii** osoby w wieku powyżej 23 lat bez kwalifikacji formalnych oraz dysponujące odpowiednimi kwalifikacjami na poziomie szkoły średniej II stopnia mogą zostać przyjęte na studia na drodze specjalnych egzaminów, które udowodnią ich możliwości w tym zakresie. Egzaminy te są przygotowywane przez poszczególne instytucje szkolnictwa wyższego.

W **Szwecji** od roku 2003 wszystkie instytucje szkolnictwa wyższego zostały zobowiązane do dokonywania na żądanie oceny nabytych kompetencji i doświadczenia kandydatów niedysponujących formalnymi kwalifikacjami. W 2006 roku około 5800 kandydatów poprosiło o akredytację dotychczasowego kształcenia pozaformalnego i nieformalnego – w przypadku prawie 2000 kandydatów uznano, że spełniają oni wymogi przyjęcia na programy lub kursy, na które aplikowali. Ze względu na konkurencję ostatecznie na studia przyjęto tylko około 1000 kandydatów niestandardowych.

W **Zjednoczonym Królestwie (Anglia, Walia i Irlandia Północna)** najbardziej rozpowszechnioną formę kwalifikacji wstępnych na studia stanowią egzaminy A Level, ale akceptowana jest też szeroka gama innych kwalifikacji, ponadto wiele instytucji przyjmuje także dorosłych kandydatów dysponujących odpowiednim doświadczeniem przy braku kwalifikacji formalnych. Agencja Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym (QAA) wydała zbiór zasad, który zakłada, że w ocenie możliwości ukończenia przez danego kandydata wybranego programu należy brać pod uwagę różnego rodzaju przesłanki. Mogą do nich należeć umiejętności, zdolności, kwalifikacje, iwcześniejsze kształcenie i doświadczenie w innej dziedzinie, w tym zdobywane w miejscu pracy.

W **Islandii**, zgodnie z Ustawą o instytucjach szkolnictwa wyższego (2006), uczelnie mogą przyjmować studentów niedysponujących wymaganymi kwalifikacjami formalnymi, którzy wykazują się odpowiednią wiedzą i dojrzałością. Decyzja w tej kwestii należy do poszczególnych instytucji.

W **Norwegii** kandydaci w wieku powyżej 23 lat, którzy są w stanie udokumentować przynajmniej pięć lat edukacji, szkoleń i/lub doświadczenia zawodowego, mogą spełnić wymogi wstępne szkół wyższych poprzez uzyskanie odpowiedniego poziomu z sześciu przedmiotów (język norweski, język angielski, historia, przedmioty społeczne, matematyka, przyroda). Ponadto od roku 2001 instytucje szkolnictwa wyższego mają prawo przyjmować studentów w wieku powyżej 25 lat niedysponujących odpowiednimi formalnymi kwalifikacjami wstępnymi. O tym, czy kandydat kwalifikuje się do danego programu studiów, decyduje odpowiednia uczelnia na podstawie jego wcześniejszego kształcenia pozaformalnego i nieformalnego.

Podejście do akredytacji wcześniejszej nauki w procesie rekrutacji na studia w danym państwie może bardzo różnić się w zależności od instytucji szkolnictwa wyższego. Na przykład w Finlandii nieco inne zasady dotyczą alternatywnych dróg dostępu do uniwersytetów i politechnik. Podobnie jest w Belgii (Wspólnota Francuska), gdzie istnieją różnice między alternatywnymi ścieżkami dostępu do uniwersytetów, *hautes écoles* i szkół artystycznych. W tym kontekście warto odnotować, że w kilku krajach bardzo elastyczne, jeśli chodzi o kwalifikacje wstępne, są szkoły artystyczne i programy związane ze sztuką. Dotyczy to nie tylko państw, w których akredytacja wcześniejszego kształcenia podczas rekrutacji na studia jest standardową praktyką (np. Wspólnota Francuska i Wspólnota Flamandzka Belgii, Dania i Niemcy), ale także tych, gdzie zasadniczo nie daje ono dostępu do studiów (np. Republika Czeska i Słowenia). Należy jednocześnie zauważyć, że w Republice Czeskiej uczniowie, którzy nie ukończyli szkoły średniej II stopnia, nie mogą uzyskać tytułu akademickiego.

W państwach, w których istnieje centralny system rekrutacji na studia (np. Dania i Irlandia), kandydaci niestandardowi mają często możliwość bezpośredniego kontaktowania się z wybranymi instytucjami szkolnictwa wyższego, co pozwala na ocenę i uwzględnienie ich kształcenia pozaformalnego i doświadczenia zawodowego.

W **Danii** dostępne miejsca na studiach wyższych rozdziela się na dwa systemy kwotowe. Miejsca w pierwszej grupie są dzielone między kandydatów posiadających świadectwo ukończenia szkoły średniej II stopnia na podstawie średniej ocen. Kandydaci ci ubiegają się o przyjęcie na studia poprzez Skoordinowany System Rekrutacji (KOT). Miejsca w drugiej grupie (10% wszystkich miejsc na uniwersytetach) przyznaje się kandydatom na podstawie indywidualnej oceny dokonywanej przez poszczególne instytucje. W tej grupie kandydaci, którzy nie mają kwalifikacji na poziomie szkoły średniej II stopnia, mogą zostać przyjęci na studia, jeśli instytucja uzna, że dysponują oni kompetencjami zbliżonymi do tych wymaganych w przypadku egzaminów w szkołach średnich II stopnia.

W **Irlandii** większość instytucji przygotowuje pulę miejsc zarezerwowanych dla dorosłych studentów. Generalnie instytucje szkolnictwa wyższego wymagają, by dorośli studenci zgłaszali się w pierwszej kolejności przez Centralne

Biuro Aplikacji. Jednakże zaleca im się też bezpośredni kontakt z daną uczelnią celem sprawdzenia, czy istnieją dodatkowe wymogi wstępne. W większości przypadków punkty są przyznawane za wcześniejsze doświadczenie zawodowe, zwłaszcza jeśli ma ono znaczenie dla przyszłych studiów.

Na koniec należy odnotować, że wdrażanie krajowych ram kwalifikacji będzie miało prawdopodobnie istotny wpływ na rozwój ustaleń w zakresie poświadczania wcześniejszego kształcenia w procesie rekrutacji na studia. Wynika to z faktu, że krajowe ramy kwalifikacji mają wyjaśniać treści różnych kwalifikacji obowiązujących w danym państwie. Co za tym idzie, mogą one poprawić rozumienie niektórych „niestandardowych” kwalifikacji/certyfikatów, a także potencjalną akceptację ich przez instytucje szkolnictwa wyższego jako alternatywę wobec tradycyjnych świadectw ukończenia szkoły średniej II stopnia. Na przykład w Irlandii od czasu wdrożenia krajowych ram kwalifikacji wzrosła liczba studentów dysponujących świadectwami dalszej edukacji (tzn. niestandardowymi kwalifikacjami wstępnymi na studia wyższe). Kandydaci tacy stanowili w roku 2007 około 10% osób podejmujących studia.

4.2.3. Progresja w studiach związana z uznawaniem i poświadczaniem wcześniejszego kształcenia

Wcześniejsze kształcenie może zostać poświadczane nie tylko w procesie rekrutacji na studia wyższe, ale także jeśli stwarza perspektywę spełnienia w toku studiów niektórych wymogów programu nauczania. Studenci mogą zostać zwolnieni z określonych części programu, jeśli potrafią wykazać, że dysponują odpowiednią wiedzą, umiejętnościami i kompetencjami. Taka sytuacja ma miejsce w kilku państwach europejskich. Na przykład:

We **Wspólnocie Flamandzkiej Belgii** Ustawa o elastycznych ścieżkach kształcenia (2004) zakłada, że studenci mogą zostać zwolnieni z kursów na podstawie uzyskanych dotychczas kwalifikacji i/lub poświadczania wcześniejszego kształcenia.

W **Hiszpanii** uniwersytety mogą uznać wcześniejszą naukę studentów i ograniczyć liczbę kursów, jakie dana osoba musi ukończyć w celu uzyskania dyplomu studiów wyższych.

W **Polsce** uznanie wcześniejszego kształcenia nie jest regulowane na szczeblu ogólnokrajowym, ale może być stosowane w czasie samych studiów. Najczęstszy scenariusz to uznawanie i uprawomocnienie umiejętności z zakresu języków obcych zdobytych i potwierdzonych poza systemem formalnym (np. w szkołach języków obcych). Senaty kilku uczelni wprowadziły wewnętrzne regulacje, które wskazują na możliwość uznawania i poświadczania certyfikatów z sektora edukacji pozaformalnej. W **Zjednoczonym Królestwie (Anglia, Walia i Irlandia Północna)** odpowiedzialność za jakość i standardy nadawanych przez siebie kwalifikacji ponoszą poszczególne instytucje. Oznacza to, że samodzielnie podejmują one decyzje dotyczące uznawania wcześniejszego kształcenia, które może być zaliczone na poczet programu studiów i związanych z nim dyplomów lub kwalifikacji.

W niektórych przypadkach (np. we Wspólnocie Francuskiej Belgii, Republice Czeskiej, Niemczech, Włoszech i na Węgrzech) stopień, w jakim uznanie wcześniejszej nauki może przyczynić się do wypełnienia obowiązkowego programu studiów, jest określony w przepisach.

We **Wspólnocie Francuskiej Belgii** studenci *hautes ecoles*, którzy są w stanie wykazać się trzyletnim doświadczeniem zawodowym w danej dziedzinie, mogą zostać zwolnieni z obowiązków na zasadzie uznania nabytych kompetencji. Zwolnienie nie może przekroczyć 20% programu. Podobne możliwości dają uniwersytety. W tym przypadku studenci muszą wykazać się przynajmniej pięcioma latami doświadczenia zawodowego lub osobistego w danej dziedzinie. Doświadczenie może zostać uznane i zaliczone jako ekwiwalent maksymalnie 60 punktów w każdym roku akademickim. Decyzję w tej sprawie podejmują komitety ewaluacyjne na podstawie dowodów dostarczonych przez studentów.

W **Republice Czeskiej** zgodnie z poprawką do Ustawy o szkolnictwie wyższym z 2001 roku instytucje szkolnictwa wyższego mogą uznać do 60% punktów potrzebnych do zrealizowania danego programu na podstawie ukończonych kursów wyższych uczenia się przez całe życie (tzn. pozaformalnych kursów odbywających się w instytucjach szkolnictwa wyższego). Jednakże taki rodzaj uznawalności spotyka się dość rzadko.

W **Niemczech** od 2002 roku możliwe jest akredytowanie wiedzy i umiejętności zdobywanych poza sektorem szkolnictwa wyższego na poczet studiów wyższych. Taka akredytacja może być zastosowana do maksymalnie 50% wartości programu. Procedurę przeprowadza się na zasadzie analizy poszczególnych przypadków lub ogólnej akredytacji całej grupy kandydatów bądź na drodze testów. Choć wciąż brakuje procedur na szczeblu ogólnokrajowym, przeprowadzono kilka prób modelowych.

We **Włoszech** instytucje szkolnictwa wyższego mogą uznać maksymalnie 60 punktów na poziomie licencjackim i 40 punktów na poziomie magisterskim.

Na **Węgrzech** Ustawa o szkolnictwie wyższym (2005) daje instytucjom szkolnictwa wyższego prawo do poświadczenia nie tylko wcześniejszego kształcenia formalnego, ale także doświadczenia zawodowego. Zakłada ona możliwość uznania doświadczenia zawodowego do poziomu maksymalnie 30 punktów. Ten rodzaj akredytacji wciąż jest rzadko stosowany w praktyce.

We Wspólnocie Flamandzkiej Belgii oraz we Francji uznawanie wcześniejszej nauki może prowadzić bezpośrednio do uzyskania kwalifikacji studiów wyższych bez konieczności uczestniczenia przez daną osobę w jakimkolwiek programie formalnym.

We **Wspólnocie Flamandzkiej Belgii** można uzyskać tytuł licencjacki lub magisterski, jeśli dana instytucja na podstawie zdobytych dotychczas kwalifikacji i/lub wcześniejszego kształcenia orzeknie, że dana osoba nabyła potrzebne kompetencje.

We **Francji** uznanie wcześniejszego kształcenia (*Validation des Acquis de l'Expérience* – VAE) może prowadzić do częściowego lub całkowitego uzyskania kwalifikacji, w tym odnoszących się do studiów wyższych. Mogą się o to ubiegać wszyscy kandydaci, którzy są w stanie przedstawić dowody przynajmniej trzyletniego doświadczenia w danej dziedzinie. Takie doświadczenie może uwzględniać pracę płatną i bezpłatną, jak również działalność charytatywną. W 2007 roku przyznano 2154 kwalifikacji studiów wyższych wyłącznie na podstawie uznania wcześniejszej edukacji pozaformalnej i nieformalnej, a kolejne 2046 osób uzyskało uznanie części studiów w wyniku wcześniejszego kształcenia (Ministerstwo Edukacji, 2009).

4.3. Programy przygotowawcze dla niestandardowych kandydatów na studia

Kandydaci niestandardowi, w tym osoby dorosłe, często potrzebują dodatkowego wsparcia w uzyskaniu umiejętności potrzebnych w czasie studiów przed ich rozpoczęciem. W kilku państwach (Irlandia, Francja, Zjednoczone Królestwo i Islandia) powstały specjalistyczne programy wspomagające przyszłych studentów z tej grupy. Programy te są skierowane w pierwszej kolejności do osób uczących się, które przeszły przez krótką ścieżkę kształcenia zawodowego na poziomie szkoły średniej II stopnia (np. w postaci programu niedającego dostępu do studiów) lub przerwały naukę w szkole średniej II stopnia. Generalnie w przypadku tych programów nie istnieją warunki wstępne dotyczące kwalifikacji, ale mogą istnieć wymogi innego rodzaju, takie jak wiek, czas spędzony poza system formalnego kształcenia (np. we Francji kandydaci muszą ukończyć 20 lat i pozostawać poza szkołą przez co najmniej dwa lata). Czas trwania takich programów przygotowawczych zazwyczaj wynosi jeden rok akademicki, a kończą się one uzyskaniem certyfikatu/kwalifikacji dających dostęp do studiów wyższych.

W **Irlandii** wiele kolegów ma w swojej ofercie przedwstępne kursy „podstawowe”, przygotowujące dorosłych kandydatów do rozpoczęcia studiów.

We **Francji** w celu zapisania się na studia uczniowie muszą normalnie zdać egzamin *baccalauréat*. Jednakże istnieje alternatywa dla tego egzaminu – DAEU (*Diplôme d'Accès aux Études Universitaires*). DAEU to ogólnokrajowy dyplom studiów wyższych przyznawany przez specjalnie akredytowane uczelnie. Powstał on z myślą o studentach w wieku minimum 20 lat, którzy nie zdawali egzaminu *baccalauréat* i pozostawali poza systemem szkolnym przez co najmniej dwa lata. Dyplom przyznawany jest po roku nauki oraz zdaniu egzaminu pisemnego i ustnego, w czasie którego ocenia się wiedzę zdobytą przez kandydata, jego ogólne rozeznanie kulturowe oraz to, czy dysponuje on umiejętnościami i zdolnościami organizacyjnymi niezbędnymi do podjęcia studiów. Egzamin DAEU daje takie same prawa jak *baccalauréat*. Istnieją dwa dyplomy DAEU: DAEU A i DAEU B. Pierwszy ma przygotowywać do studiów w takich dziedzinach, jak język francuski, sztuka, humanistyka i nauki społeczne, filologie, komunikacja, prawo, nauki ekonomiczne, administracja i zarządzanie. Drugi odnosi się do nauk ścisłych, techniki, wychowania fizycznego, medycyny, stomatologii, farmacji i pielęgniarstwa.

W **Zjednoczonym Królestwie** istnieje cała gama programów przygotowujących niestandardowych kandydatów na studia do rozpoczęcia nauki. W **Anglii, Walii i Irlandii Północnej** dorośli mogą obrać alternatywną, przyspieszoną ścieżkę opracowaną z myślą o osobach powracających do nauki po przerwie, którym może brakować formalnych kwalifikacji. Dyplom „Dostęp do studiów wyższych” jest przyznawany przez kolegia dalszej edukacji przy wsparciu ze strony instytucji szkolnictwa wyższego. Programy skupiają się na określonej dziedzinie (np. świadectwo „Dostęp do studiów wyższych (pielęgniarstwo)” lub „Dostęp do studiów wyższych (prawo)”) i łączą określone treści przedmiotowe z elementami mającymi wspierać uczących się dorosłych, takimi jak podstawowe umiejętności informatyczne, matematyczne, komunikacji oraz umiejętność uczenia się. Do metod kształcenia należy indywidualne prowadzenie uczniów. Typowy program trwa cały rok nauki w pełnym wymiarze godzin, ale wiele programów dostępnych jest także w niepełnym wymiarze. Podobna sytuacja dotyczy **Szkocji**, gdzie istnieje szeroki zakres specjalnie opracowanych kursów przygotowujących dorosłych niedysponujących odpowiednimi kwalifikacjami zarówno do odbycia studiów wyższych w ogóle, jak i do podjęcia określonych programów. Tego rodzaju „kursy dostępu” obejmują wiele jednostek programowych i kursów SQA⁽¹⁶⁾, których ukończenie może prowadzić do uzyskania świadectwa SQA. Wiele z nich daje gwarancję znalezienia miejsca na studiach. Do programów tych należy Szkocki program szerszego dostępu (SWAP). Od jego powstania w 1988 roku ponad 25 000 dorosłych obrało ścieżkę SWAP celem podjęcia studiów.

W **Islandii** niestandardowi kandydaci na studia mogą je rozpocząć po ukończeniu wstępnego programu organizowanego dla osób, które nie spełniają standardowych warunków przyjęcia.

4.4. Alternatywne modele studiów wyższych

Jak wskazano w Rozdziale 3 (podrozdział 3.2.3), brak elastycznych programów może stanowić barierę w uczestnictwie dorosłych studentów w formalnym kształceniu i szkoleniach. Dotyczy to wszystkich poziomów edukacji, w tym szkolnictwa wyższego. Dlatego strategie mające zwiększać udział dorosłych w formalnych programach studiów wyższych powinny brać pod uwagę elastyczne programy nauki.

4.4.1. Rozumienie terminologii

Alternatywne modele studiów często określa się jako „studia w niepełnym wymiarze”, „studia zewnętrzne/eksternistyczne” lub „kształcenie na odległość”. Choć na pierwszy rzut oka terminy te mogą się wydawać całkiem zrozumiałe i nieskomplikowane, należy podkreślić, że niektóre z nich są różnie rozumiane w poszczególnych państwach. Na przykład termin „studia w niepełnym wymiarze” ma różne konotacje i bywa interpretowany na wiele sposobów.

W większości państw dokumenty dotyczące szkolnictwa wyższego nie odnoszą się w bezpośredni sposób do „studiów w niepełnym wymiarze”, a ogólne rozumienie tego terminu często różni się

⁽¹⁶⁾ Szkocki Urząd Kwalifikacji (SQA) to krajowy organ akredytacyjny w Szkocji. Więcej szczegółów – zob. http://www.sqa.org.uk/sqa/CCC_FirstPage.jsp

w zależności od kraju. Mówi się na przykład o „studiach eksternistycznych” (Bułgaria), „studiach zewnętrznych” (Słowacja) lub programach w *horaires décalés* (Wspólnota Francuska Belgii).

W państwach, w których dokumenty nadrzędne odnoszą się wprost do „studiów w niepełnym wymiarze”, pojęcie to bywa definiowane na różne sposoby. W niektórych głównym kryterium służącym do odróżniania osób studiujących w pełnym i niepełnym wymiarze godzin jest nakład pracy wyrażany za pomocą punktów ECTS, jaką każda kategoria studentów powinna zdobyć w czasie roku akademickiego. Jako studiujących w niepełnym wymiarze godzin określa się osoby, które uzyskały mniej niż 60 punktów ECTS w roku akademickim i z tego powodu będą musiały uczyć się dłużej niż osoby studiujące w pełnym wymiarze. O takiej definicji informują na przykład Irlandia i Łotwa. W innych kontekstach definicja osób studiujących w niepełnym wymiarze nie zawiera odniesień do nakładu pracy (np. osoby studiujące w pełnym i niepełnym wymiarze godzin generalnie mają zdobywać taką samą liczbę punktów ECTS w roku akademickim), ale do liczby godzin spotkań. Na przykład na Węgrzech Ustawa o szkolnictwie wyższym zakłada, że programy o niepełnym wymiarze godzin powinny liczyć co najmniej 30% a maksymalnie 50% godzin spotkań kursów w pełnym wymiarze.

Podobne różnice w interpretacji terminu „studia w niepełnym wymiarze” można znaleźć w raporcie *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe (Społeczne i ekonomiczne warunki życia studentów w Europie; Eurostudent, 2008)*. Rozróżnia się w nim cztery rodzaje osób studiujących w niepełnym wymiarze godzin:

- Studenci zapisani na kursy kształcenia na odległość (tzn. tacy, którzy zazwyczaj pracują i przeznaczają na studia tylko część czasu);
- Studenci zapisani na kursy wieczorowe i weekendowe na wyższych uczelniach. Takie kursy są oferowane przez instytucje szkolnictwa wyższego jako dodatek do kursów dla osób studiujących w pełnym wymiarze godzin;
- Studenci zapisani na tradycyjne programy w pełnym wymiarze godzin, ale o oficjalnym statusie osób studiujących w niepełnym wymiarze (tzn. okres do ukończenia studiów będzie dłuższy niż w przypadku osób studiujących w pełnym wymiarze godzin);
- Studenci zapisani jako studiujący w pełnym wymiarze godzin, którzy faktycznie tylko część swojego czasu przeznaczają na zajęcia związane ze studiami.

Powyższe przykłady pokazują, że porównywanie elastycznych modeli studiów w różnych krajach należy przeprowadzać ostrożnie, biorąc pod uwagę odmienne interpretacje i rozumienie poszczególnych terminów w poszczególnych państwach. Jest to szczególnie istotne przy analizowaniu systemów finansowania elastycznych programów studiów. Należy ponadto odnotować, że mogą istnieć inne wzorce organizacyjne przystosowane do potrzeb dorosłych, których nie obejmuje terminologia omówiona w tym podrozdziale.

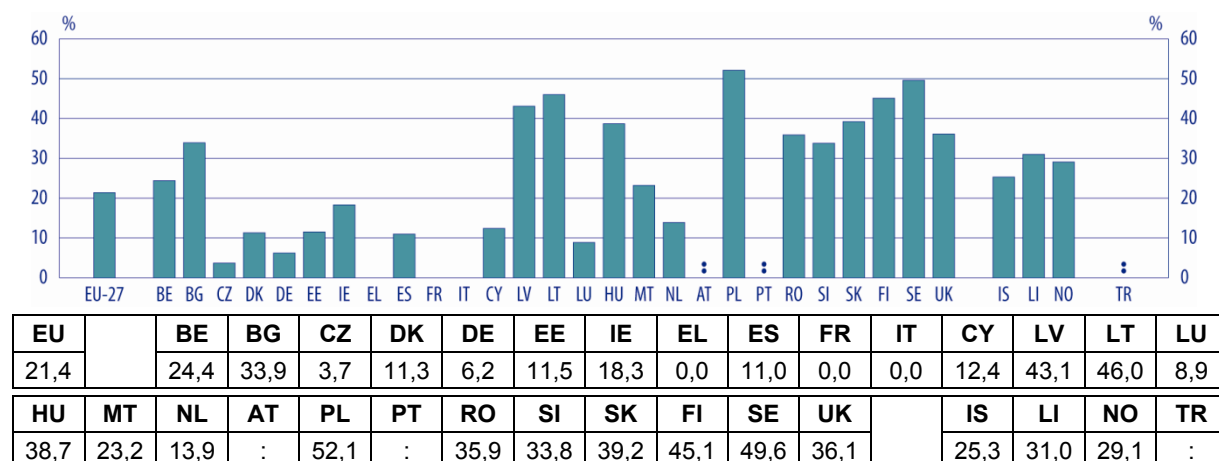
4.4.2. Udział w studiach wyższych w niepełnym wymiarze godzin

Do celów porównania międzynarodowych danych statystycznych za studiujących w niepełnym wymiarze godzin uznaje się osoby, które uczestniczą w programach edukacyjnych obejmujących mniej niż 75% nakładu pracy wymaganego na studiach w pełnym wymiarze (UNESCO/OECD/Eurostat, 2010). Zgodnie z tą definicją około 21% studentów w Europie studiuje w niepełnym wymiarze godzin.

Jeśli przyjrzymy się wskaźnikom w poszczególnych państwach, ujawnią się różne wzorce. Na jednym końcu skali znajduje się Łotwa, Litwa, Polska, Finlandia i Szwecja, gdzie osoby studiujące w niepełnym wymiarze godzin stanowią ponad 40% wszystkich studentów. W najliczniejszej grupie

państw (Belgia, Bułgaria, Dania, Estonia, Irlandia, Hiszpania, Cypr, Malta, Holandia, Rumunia, Słowenia, Słowacja, Zjednoczone Królestwo, Islandia, Liechtenstein i Norwegia) osoby takie stanowią od 10% do 40% wszystkich uczestników studiów wyższych. Na drugim końcu skali plasuje się Republika Czeska, Niemcy i Luksemburg – osoby studiujące w niepełnym wymiarze godzin stanowią tam mniej niż 10% studentów. Istnieje też wreszcie kilka państw, w których takich osób nie ma lub ich liczba jest znikoma (Grecja, Francja, Włochy).

Rys. 4.3: Odsetek osób studiujących w niepełnym wymiarze godzin (ISCED 5 i 6), 2008

Źródło: Obliczenia Eurydice na podstawie danych Eurostatu, UOE (dane uzyskane w grudniu 2010 roku).

Dodatkowe uwagi

Republika Czeska i Malta: Dane z roku 2007.

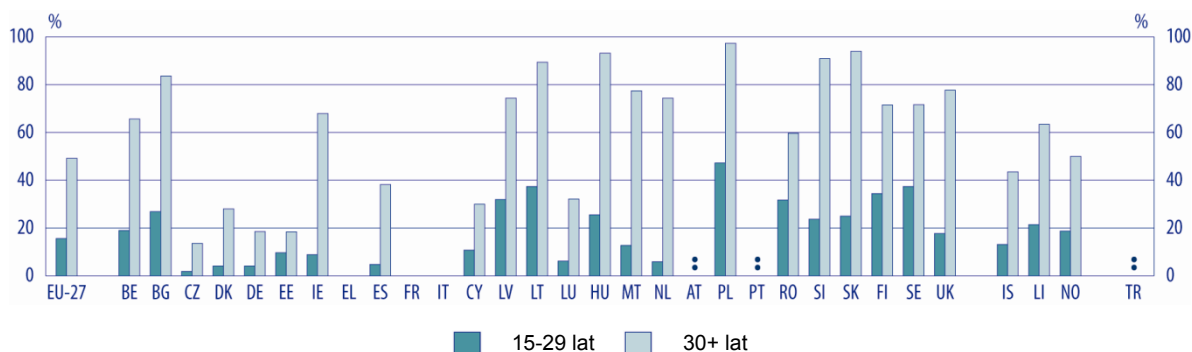
Objaśnienia

Definicja osób studiujących w pełnym i niepełnym wymiarze godzin zależy od kryterium branego pod uwagę przy obliczaniu nakładu pracy studentów. W idealnej sytuacji nakład pracy powinien być mierzony za pomocą ocen lub postępów akademickich, ale można też stosować kryterium poświęconego czasu/zasobów lub czasu spędzanego na zajęciach. Dostępne dane krajowe zdają się pokazywać, które z tych metod są używane w poszczególnych państwach do klasyfikowania studentów jako studiujących w pełnym lub niepełnym wymiarze godzin (UNESCO/OECD/Eurostat, 2010).

Z danych tych wynika, że kluczowy czynnik przy podejmowaniu decyzji o studiach w niepełnym wymiarze godzin stanowi wiek. W państwach Unii Europejskiej średnio około 49% studentów w wieku 30 i więcej lat studiuje w niepełnym wymiarze, podczas gdy w przypadku studentów w wieku poniżej 30 lat wskaźnik ten wynosi zaledwie 16%. Można tłumaczyć to faktem, że dorośli studenci często muszą godzić naukę z pracą zawodową i/lub obowiązkami rodzinnymi.

W większości państw europejskich odsetek osób studiujących w niepełnym wymiarze godzin jest przynajmniej trzy razy wyższy w starszej grupie wiekowej (30+) niż wśród młodszych studentów. Jednakże w Estonii, Polsce, Rumunii, Finlandii i Szwecji jest to zaledwie wartość podwójna. Dlatego w państwach tych czynnik wieku zdaje się w mniejszym stopniu wpływać na wskaźnik udziału w studiach w niepełnym wymiarze niż w innych krajach europejskich. Należy także odnotować, że na Węgrzech, w Polsce, Słowenii i na Słowacji ponad 90% studentów w wieku przynajmniej 30 lat to osoby studiujące w niepełnym wymiarze godzin.

Rys. 4.4: Podział osób studiujących w niepełnym wymiarze godzin ze względu na wiek (ISCED 5 i 6), 2008

	EU		BE	BG	CZ	DK	DE	EE	IE	EL	ES	FR	IT	CY	LV	LT	LU
■	15,6		19,0	26,9	1,9	4,1	4,1	9,7	8,9	0,0	4,8	0,0	0,0	10,8	31,9	37,4	6,2
■	49,2		65,6	83,6	13,5	28,0	18,5	18,4	67,9	0,0	38,2	0,0	0,0	30,0	74,4	89,4	32,1
	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK		IS	LI	NO	TR
■	25,5	12,7	5,9	:	47,2	:	31,7	23,7	25,0	34,4	37,4	17,7		13,1	21,4	18,7	:
■	93,2	77,4	74,4	:	97,3	:	59,6	90,9	93,9	71,5	71,6	77,7		43,5	63,4	50,0	:

Źródło: Obliczenia Eurydice na podstawie danych Eurostatu, UOE (dane uzyskane w grudniu 2010 roku).

Dodatkowe uwagi

Republika Czeska i Malta: Dane z roku 2007.

4.4.3. Krajowe inicjatywy zachęcające do podejmowania alternatywnych ścieżek studiów

W większości państw instytucje szkolnictwa wyższego mogą samodzielnie decydować, czy oferować elastyczne kursy i programy studiów (np. dla osób studiujących w niepełnym wymiarze). Co za tym idzie, dostępność modeli alternatywnych może być różna w poszczególnych instytucjach. Jednakże istnieją dowody na istnienie krajowych inicjatyw mających poprawiać dostępność elastycznych modeli studiów.

Wprawdzie w większości państw europejskich to instytucje szkolnictwa wyższego samodzielnie decydują o zakresie oferowania alternatywnych modeli studiów, ale w niektórych krajach programy studiów wyższych są standardowo organizowane w sposób elastyczny, dając ich uczestnikom możliwość określania rocznego nakładu pracy i decydowania o jego rozłożeniu. Na przykład:

W **Wspólnocie Flamandzkiej Belgii** wraz z wprowadzeniem w życie Ustawy o elastycznych ścieżkach kształcenia (2004) instytucje szkolnictwa wyższego mają obowiązek realizowania trzech rodzajów programów: kontraktu tytułów, kontraktu punktów i kontraktu egzaminów. W ramach kontraktu tytułów studenci mogą wybrać, ile kursów chcą podjąć: 60 punktów na rok akademicki (program w pełnym wymiarze) czy mniej niż 54 punkty na rok akademicki (program w niepełnym wymiarze). Dostępne są także inne opcje, w tym indywidualny program studiów. W ramach kontraktu punktów studenci zapisują się na określoną liczbę punktów mającą umożliwić im uzyskanie dyplomu jednej lub kilku jednostek programowych. W ramach kontraktu egzaminów studenci zapisują się wyłącznie na egzaminy celem uzyskania dyplomu jednej lub kilku jednostek programowych.

W **Finlandii** studenci uniwersytetów zasadniczo mogą dowolnie wybierać spośród różnych dostępnych wariantów studiów prowadzących do uzyskania dyplomu i samodzielnie decydować o tempie studiowania. (Należy jednak odnotować, że na politechnikach i w przypadku programów prowadzących do wykonywania określonych zawodów regulowanych istnieje nieco mniejsza swoboda).

Norwegia wdrożyła specjalne narzędzie (Indywidualny plan studiów) mające wspierać indywidualizację studiów. Od 2003 roku wszystkie osoby zapisujące się na studia muszą wypełnić „Indywidualny plan studiów”, w którym wskazują, czy planują studiować w pełnym czy niepełnym wymiarze godzin, a także ile punktów ECTS zamierzają uzyskać w każdym semestrze/roku. Indywidualny plan studiów jest narzędziem pozwalającym na śledzenie postępów studenta, ponieważ wiele instytucji szkolnictwa wyższego rutynowo organizuje indywidualne spotkania z osobami, które nie realizują celów założonych w tych planach.

Ponadto w Europie można znaleźć krajowe projekty pilotażowe sprawdzające nowe podejścia do elastycznych ścieżek studiów wyższych:

W **Zjednoczonym Królestwie (Anglia)** Rada Finansowania Szkolnictwa Wyższego Anglii (HEFCE) przyznała ostatnio ośmiu instytucjom szkolnictwa wyższego środki na pilotażowe elastyczne ścieżki kształcenia, mające zachęcić studentów z niestandardowych i niedoreprezentowanych grup społecznych poprzez stosowanie elastycznych metod nauczania. Należą do nich programy przyspieszone, programy oparte na pracy zawodowej, przyspieszone programy w niepełnym wymiarze godzin oraz programy kształcenia na odległość, e-nauczania lub nauczania „mieszanego” (zawierające elementy kształcenia na odległość i na uczelni). Programy te dotyczą przede wszystkim zawodowych dziedzin studiów. W roku akademickim 2008/09 w programach elastycznych w ramach takich inicjatyw uczestniczyło około 850 osób.

Alternatywne modele programów studiów zazwyczaj uwzględniają prowadzenie nauczania otwartego i na odległość oraz nauczania z wykorzystaniem nowoczesnych technologii. W niektórych państwach (np. Niemcy, Grecja, Hiszpania, Cypr, Holandia i Zjednoczone Królestwo) istnieją instytucje szkolnictwa wyższego założone specjalnie z myślą o prowadzeniu programów na zasadzie nauczania otwartego i na odległość.

W 1974 roku w **Niemczech** powstał powszechny uniwersytet kształcenia na odległość – *Fernuniversität*. Instytucja ta ma w swojej ofercie różne kursy kończące się uzyskaniem tytułów, a także kursy uzupełniające i kontynuacje. W semestrze zimowym roku 2008/09 w zajęciach na *Fernuniversität* uczestniczyło ponad 55 000 studentów, z czego większość studiowała w niepełnym wymiarze godzin. Siedziba główna uniwersytetu znajduje się w Hagen, ale istnieje też sieć ośrodków kształcenia korespondencyjnego w różnych miastach Niemiec, Austrii, Szwajcarii oraz państw Europy Środkowej i Wschodniej.

W **Grecji** kształcenie korespondencyjne i programy szkoleniowe na poziomie licencjackim i magisterskim prowadzi od roku 1992 Otwarty Uniwersytet Helleński (niezależna samorządna instytucja szkolnictwa wyższego). Jednym z celów jego działalności jest promowanie badań naukowych oraz rozwój technologii i metodologii uczenia się przez całe życie. Instytucja ta w szczególności dba o dostęp do studiów wyższych bez względu na wiek kandydatów. Otwarty Uniwersytet Helleński ma zarejestrowane biura w Patras oraz oddziały w różnych miastach greckich.

W **Hiszpanii** w latach 70. XX wieku powstał Uniwersytet Otwarty (*Universidad Nacional de Educación a Distancia* – UNED), w którym obecnie uczy się ponad 160 000 studentów. Ta instytucja szkolnictwa wyższego, największa w kraju, ma w ofercie 26 programów studiów oraz ponad 500 kursów ustawicznego doskonalenia zawodowego.

W roku 2002 na **Cyprze** założono państwowy uniwersytet ukierunkowany szczególnie na nauczanie otwarte i na odległość. Uniwersytet Otwarty Cypru prowadzi kursy licencjackie i magisterskie. Pierwszych 162 kandydatów przyjęto we wrześniu 2006 roku, a ogólna liczba studentów w roku 2008/09 wyniosła 584.

W **Holandii** już w 1984 roku założono państwową instytucję kształcenia na odległość – Otwarty Uniwersytet Holandii (OUNL). Do zadań OUNL zgodnie z Ustawą o szkolnictwie wyższym i badaniach naukowych (WHW) należy prowadzenie kursów początkowych na poziomie uniwersyteckim w formie kształcenia na odległość oraz przyczynianie się do innowacji w szkolnictwie wyższym. Dzięki odejściu od formalnych warunków wstępnych i ofercie studiów dość elastycznych pod względem miejsca, czasu trwania i tempa, OUNL udostępnia szkolnictwo wyższe szerokim rzeszom zainteresowanych. Placówka dysponuje 12 ośrodkami studiów i dwoma ośrodkami wsparcia w Holandii oraz sześcioma ośrodkami studiów we Flandrii, które oferują usługi informacyjne i doradcze w związku z odbywanymi w nich studiami.

W **Zjednoczonym Królestwie** ważną instytucją prowadzącą kształcenie na odległość jest Uniwersytet Otwarty (UO). Podobnie jak inne uczelnie, Uniwersytet Otwarty to autonomiczna instytucja, która może przyznawać własne tytuły. W 1969 roku uzyskał on przywileje królewskie, a pierwsi studenci zostali przyjęci w roku 1971. Uniwersytet Otwarty to w chwili obecnej największa w Zjednoczonym Królestwie uczelnia wyższa pod względem liczby studentów – jest ich ponad 175 000, z czego większość studiuje w niepełnym wymiarze godzin. Metody nauczania Uniwersytetu Otwartego określa się jako „nauczanie otwarte ze wsparciem”, co oznacza, że studenci uzyskują wsparcie ze strony tutora i kadry wspierającej w ośrodkach regionalnych, a także zasobów scentralizowanych, takich jak biblioteka. Niektóre kursy obejmują pobyt w internacie, niekiedy zajęcia są prowadzone w różnym czasie i miejscu.

W tym kontekście należy odnotować, że w Norwegii Ministerstwo Edukacji zobowiązało jedną ze swoich agencji (Norweskie Uniwersytety Otwarte) do stymulowania krajowych instytucji szkolnictwa wyższego do tworzenia i wprowadzania do oferty programów elastycznych i kursów odbywanych dzięki technologiom informacyjnym, oraz koordynowania działań na polu uczenia się przez całe życie i elastycznej nauki przy użyciu technologii informacyjnych lub multimediiów w szkolnictwie wyższym.

Wreszcie w kilku państwach istnieją strategie finansowe przystosowane w szczególny sposób do potrzeb uczestników studiów wyższych, którzy nie mogą odbywać ich w tradycyjny sposób w pełnym wymiarze godzin. Temat ten został rozwinięty w Rozdziale 5 niniejszego dokumentu.

ROZDZIAŁ 5: FINANSOWANIE FORMALNEJ EDUKACJI DOROSŁYCH I WSPARCIE DLA JEJ UCZESTNIKÓW

Ograniczenia finansowe mogą być ważną przeszkodą w udziale dorosłych w systemie edukacji formalnej. Dotyczy to zwłaszcza osób o niskich dochodach, wykluczonych z rynku pracy oraz podatnych na takie wykluczenie. Niniejszy rozdział zawiera informacje na temat finansowania systemu formalnej edukacji dorosłych oraz różnych rodzajów wsparcia mającego ułatwić im udział w formalnych programach kształcenia i szkoleń.

5.1. Źródła finansowania systemu formalnej edukacji dorosłych

Istnieją trzy główne potencjalne źródła finansowania systemu formalnego kształcenia i szkoleń dorosłych: środki państwowe, opłaty uiszczane przez osoby uczące się oraz finansowanie przez pracodawców.

5.1.1. Finansowanie ze źródeł publicznych

We wszystkich krajach europejskich władze w jakimś stopniu wspierają finansowo formalną edukację dorosłych. Środki państwowe są udostępniane albo w wyniku decyzji strategicznych dotyczących edukacji, albo w ramach polityki zatrudnienia/ryнку pracy. W tym drugim przypadku formalna działalność edukacyjna kwalifikująca się do wsparcia finansowego to przede wszystkim zawodowe programy kształcenia i szkoleń, których główną grupą docelową są osoby bezrobotne i inne podatne na wykluczenie z rynku pracy. Krajowe źródła finansowania często uzupełniają środki z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS).

Władze państwowe stosują różne mechanizmy finansowania systemu formalnej edukacji dorosłych. W przypadku programów do poziomu szkoły średniej II stopnia środki są zazwyczaj przekazywane ze szczebla centralnego do władz samorządowych, które finansują działalność odpowiednich ośrodków. Fundusze z budżetu centralnego mogą być też łączone z różnymi źródłami lokalnymi. Na przykład w Szwecji samorządowy system edukacji dorosłych (w tym na poziomie szkoły podstawowej i średniej I stopnia) jest finansowany z budżetu samorządowego, który składa się z dotacji państwowej oraz wpływów z podatków lokalnych. Ośrodki prowadzące formalne kształcenie dorosłych mogą być też finansowane bezpośrednio przez rząd centralny. Model ten dominuje w sektorze szkolnictwa wyższego, gdzie instytucje najczęściej są finansowane bezpośrednio z budżetu państwowego. W niektórych przypadkach (np. Wspólnota Flamandzka Belgii) władze najwyższego szczebla odpowiedzialne za kształcenie i szkolenia przyznają bezpośrednio dotacje nie tylko na rzecz szkolnictwa wyższego, ale także na formalne kształcenie dorosłych na niższych poziomach. Niekiedy władze państwowe bezpośrednio wspierają finansowo konkretne jednostki. W takim wypadku działania zazwyczaj skupiają się na osobach, które nie uczestniczyłyby w kształceniu i szkoleniach ze względu na brak tego rodzaju wsparcia (więcej szczegółów na temat wsparcia finansowego dla osób indywidualnych – zob. podrozdział 5.2).

Poziom państwowego wsparcia finansowego przekazywanego samorządom lokalnym lub instytucjom edukacyjnym w celu umożliwienia uczącym się dorosłym ukończenia edukacji na poziomie obowiązkowym lub szkoły średniej II stopnia jest często obliczany jako odsetek kosztów wykształcenia ucznia w pełnym wymiarze godzin w ramach edukacji początkowej na tym samym poziomie. Na przykład:

W **Finlandii** kryteria finansowania ogólnej edukacji dorosłych na poziomie szkoły średniej II stopnia są zgodne z wytycznymi dotyczącymi ogólnokształcących szkół średnich II stopnia. Jednakże koszt jednostkowy kształcenia osoby dorosłej wynosi 60% samorządowej kwoty jednostkowej dla szkół średnich II stopnia.

Podobne formy finansowania często stosuje się w przypadku formalnego kształcenia i szkoleń prowadzonych w ramach różnego rodzaju programów elastycznych, takich jak nauka w niepełnym wymiarze godzin, kształcenie na odległość bądź e-nauczanie.

W **Republice Czeskiej** finansowanie programów na poziomie szkoły średniej II stopnia prowadzonych w sposób elastyczny bazuje na odsetku średnich kosztów w przeliczeniu na jednego ucznia w kształceniu w pełnym wymiarze godzin w ramach danego przedmiotu. O konkretnym odsetku kosztów nauczania w pełnym wymiarze godzin decydują władze regionalne. W znakomitej większości regionów poziom finansowania oblicza się w następujący sposób: 5% kwoty przeznaczanej na nauczanie w pełnym wymiarze godzin w przypadku programów e-nauczania, 15% w przypadku kształcenia na odległość i 40% w przypadku kursów wieczorowych/w niepełnym wymiarze godzin lub kursów o formie mieszanej.

Niektóre państwa przyznają dodatkowe środki instytucjom prowadzącym programy kształcenia i szkolenia dorosłych (w tym programy edukacji formalnej) na podstawie kryteriów socjalnych. Na przykład we Wspólnocie Francuskiej Belgii w ramach kształcenia na rzecz rozwoju społecznego (*enseignement de promotion sociale*) szkoły mogą otrzymać dodatkowe fundusze w zależności od liczby uczniów bezrobotnych lub otrzymujących wynagrodzenie minimalne. Placówki mogą je przeznaczyć na zatrudnienie większej liczby nauczycieli, zmniejszenie liczby uczniów w klasie lub poprawę wyposażenia.

Na szczeblu szkolnictwa wyższego finansowanie często opiera się na liczbie punktów ECTS, realizowanych przez uczniów. W niektórych państwach formuły finansowania wprowadzają różnicę między osobami uczącymi się w pełnym wymiarze godzin i uczestniczącymi w programach elastycznych. Na przykład na Węgrzech środki dostępne dla osób uczestniczących w kursach na poziomie wyższym w niepełnym wymiarze godzin lub wieczorowych stanowią połowę kwoty przeznaczanej na studium w pełnym wymiarze, a w przypadku kursów kształcenia na odległość – jedną piątą. W Danii, gdzie istnieją dwa równoległe systemy szkolnictwa wyższego, odmienne są też zasady finansowania: system tradycyjny jest w pełni finansowany przez państwo, podczas gdy system tworzony z myślą o dorosłych jest finansowany częściowo przez państwo, a częściowo z opłat wnoszonych przez studentów.

5.1.2. Opłaty wnoszone przez osoby uczące się

Uczący się dorośli, którzy chcą wziąć udział w edukacji formalnej, często muszą pokrywać część kosztów kształcenia. Dotyczy to zwłaszcza osób, które nie są zagrożone wykluczeniem społecznym. Jednakże oprócz tej ogólnej zasady na terenie Europy da się zauważyć wiele różnych tendencji.

W większości państw programy „drugiej szansy” umożliwiające ukończenie szkoły podstawowej lub średniej I stopnia są prowadzone bezpłatnie. Wynika to z faktu, że dorośli, którzy nie ukończyli tego poziomu kształcenia, często należą do grup społecznych najbardziej podatnych na zagrożenia, a co za tym idzie, często kierowana jest do nich pomoc państwa. Jednakże w niektórych krajach uczący się dorośli mają obowiązek wniesienia wkładu finansowego na rzecz programów kształcenia na poziomie podstawowym lub średnim I stopnia – zazwyczaj dotyczy to wyłącznie osób, które nie są zagrożone wykluczeniem społecznym lub wykluczeniem z rynku pracy.

Ukończenie szkoły średniej II stopnia w placówkach państwowych, także w ramach modeli alternatywnych (np. kursów w niepełnym wymiarze godzin), w niektórych państwach (np. w Republice Czeskiej, Estonii, Hiszpanii, Szwecji i Norwegii) jest bezpłatne niezależnie od wieku ucznia. W innych zasadniczo oczekuje się od dorosłych uczniów wniesienia opłaty za naukę na poziomie szkoły średniej II stopnia i/lub za egzaminy, pod warunkiem że dana osoba nie należy do grupy defaworyzowanej. Jednakże w kilku krajach (np. w Belgii i Finlandii) opłaty uczniów za uczestnictwo w kursach kończących się uzyskaniem kwalifikacji na poziomie szkoły średniej II stopnia są stosunkowo niskie, często regulowane przez prawo lub ustanawiane przez władze państwowe.

W **Belgii** we **Wspólnocie Francuskiej** uczniowie w wieku ponad 18 lat opłacają koszty kształcenia „drugiej szansy” obliczane na podstawie czasu trwania i poziomu wybranego programu. Zasada ta nie obejmuje niektórych kategorii uczących się dorosłych (np. osób niepełnosprawnych i poszukujących pracy). We **Wspólnocie Niemieckojęzycznej** uczący się dorośli muszą przy zapisie do placówki edukacyjnej dla dorosłych (*Schulische Weiterbildung*) uiścić opłatę rejestracyjną. Jej wysokość zależy od rodzaju i czasu trwania programu oraz statusu ucznia. Od września 2010 roku opłaty te wzrosły ze względu na kryzys finansowy. Obecnie maksymalna opłata rejestracyjna w przypadku programu edukacji formalnej wynosi 200 EUR. We **Wspólnocie Flamandzkiej** kształcenie dorosłych na poziomie szkoły średniej II stopnia jest organizowane przez dotowane instytucje prywatne lub publiczne – ośrodki kształcenia dorosłych (*Centra voor Volwassenonderwijs – CVO*). Osoby, które podejmują edukację w ramach kursów ogólnokształcących, nie płacą opłat rejestracyjnych. Jednakże w przypadku kursów zawodowych kończących się uzyskaniem dyplomu uczestnicy muszą z tego tytułu zapłacić 1 EUR za jedną godzinę dydaktyczną. Od roku 2008/09 maksymalna wysokość opłaty rejestracyjnej została ustalona na poziomie 400 EUR za kurs i rok akademicki lub 1200 EUR za okres czterech lat akademickich. Osoby z grup najbardziej podatnych na zagrożenia mogą ubiegać się o różne obniżki.

Na **Węgrzech** uczniowie w wieku powyżej 18 lat uczestniczący w kursach w niepełnym wymiarze godzin muszą zapłacić od 20 do 40% ceny kursu od klasy 11. W klasie 11 i wyższych trzeba też uiścić dodatkowe czesne, jeśli powtarza się daną klasę po raz trzeci (lub kolejny), ponieważ oznacza to niespełnienie wymogów edukacyjnych. Jednakże opłata nie może być wyższa niż wartość danego kursu i może zostać obniżona w zależności od wyników ucznia.

W **Finlandii** zasadniczo nie ma opłat za zdobycie kwalifikacji na poziomie edukacji szkolnej, nawet w przypadku dorosłych. Umiarkowane opłaty mogą obowiązywać w przypadku dalszych i specjalistycznych kwalifikacji zawodowych (tzn. uznawanych w całym państwie kwalifikacji zawodowych, do których konieczne jest wykształcenie zawodowe na poziomie szkoły średniej II stopnia). W przypadku kształcenia na poziomie ogólnokształcącej szkoły średniej II stopnia dorośli uczestniczący w pojedynczych kursach, bez konieczności zapisywania się na cały program na poziomie szkoły średniej II stopnia kończący się egzaminem maturalnym, muszą uiścić opłaty na poziomie 30-50 EUR. W przypadku osób, które zapisują się na cały program, czesne nie jest naliczane i uczestnicy ponoszą wyłącznie koszt egzaminu maturalnego (wahający się w przedziale 118-184 EUR).

W **Zjednoczonym Królestwie (Anglia, Walia i Irlandia Północna)** uczniowie w wieku powyżej 19 lat mogą zostać obciążeni opłatami. W Anglii oczekuje się, że około 50% kosztów danego kursu pokryje czesne. Jednakże na podstawie Ustawy o edukacji i umiejętnościach z 2008 roku dorośli, którzy nie zdobyli kwalifikacji, mają prawo do bezpłatnego miejsca na kursie. Istnieją przy tym pewne ograniczenia. W przypadku uczniów w wieku 19-25 lat uprawnienia takie dotyczą osób, które nie zrealizowały jeszcze pełnego poziomu 2 lub 3 krajowych ram kwalifikacji/ram kwalifikacji i punktów (NQF/QCF). Jeśli chodzi o uczniów powyżej 25. roku życia, pełen zwrot kosztów jest możliwy w przypadku osób, które nie zrealizowały pełnego poziomu 2. W odniesieniu do programów poziomu 2 zwolnienie z opłat dotyczy wyłącznie programów zawodowych. W przypadku programów umiejętności podstawowych uprawnienie przysługuje uczniom w każdym wieku. Zasady te mają się jednak zmienić. W ogłoszonej przez rząd w listopadzie 2010 roku Strategii umiejętności dla Anglii zawarto informację, że choć możliwość kształcenia dla osób o bardzo niskim poziomie umiejętności wciąż będzie w pełni finansowana, nauka osób w wieku powyżej 24 lat na poziomie 2 i wyższym finansowana nie będzie – zamiast tego wprowadzone zostaną dotowane przez państwo pożyczki poprzez „Konto uczenia się przez całe życie”. W Walii kolegia dalszej edukacji ustanawiają własne zasady pobierania opłat i nie planuje się zmiany tej formuły. Także w Irlandii Północnej kolegia samodzielnie opracowują zasady dotyczące czesnego, choć obecnie prowadzi się prace nad projektem mającym określić warunki, na jakich osoby uczące się, ich pracodawcy i rząd mieliby płacić za kształcenie. Wszelkie nowe zasady zostaną wprowadzone najwcześniej w roku akademickim 2012/13.

W **Zjednoczonym Królestwie (Szkocja)** osoby uczestniczące w programach dalszej edukacji w pełnym wymiarze godzin nie muszą uiszczać opłat pod warunkiem spełnienia warunków zamieszkania. Do pokrywania kosztów nauki mogą być zobowiązane wyłącznie osoby uczestniczące w kursach w niepełnym wymiarze godzin. Jednakże uczniowie

z rodzin o niskich dochodach lub korzystający z określonych programów państwowych mają prawo do zwolnienia z opłat.

W kilku państwach różne grupy dorosłych uczniów ze środowisk defaworyzowanych (np. osoby o niskich dochodach, bezrobotne, starające się o azyl itp.) mogą ubiegać się o częściowe lub pełne zwolnienie z wpisowego/czesnego w przypadku kształcenia na poziomie szkoły średniej II stopnia. Istnieje wiele porozumień między władzami państwowymi a instytucjami, na podstawie których placówki otrzymują rekompensaty za opłaty nieuiszczane przez osoby z nich zwolnione. Na przykład we Wspólnocie Flamandzkiej Belgii rząd pokrywa opłaty rejestracyjne utracone przez ośrodki kształcenia dorosłych ze względu na częściowe lub całkowite zwolnienie z nich niektórych uczestników kursów.

W sektorze szkolnictwa wyższego zazwyczaj nie ma wyrazistych różnic między opłatami uiszczanymi przez osoby młode, które rozpoczynają studia bezpośrednio po zakończeniu nauki w szkole średniej II stopnia, oraz przez dorosłych rozpoczynających studia w późniejszym czasie. Jednakże da się zauważyć istotne różnice między poszczególnymi państwami, jeśli chodzi o opłaty za tradycyjne studia w pełnym wymiarze godzin oraz opłaty za programy organizowane w ramach różnych modeli alternatywnych (np. kursy w niepełnym wymiarze godzin), szczególnie odpowiadających potrzebom dorosłych.

W niektórych państwach (np. Belgia, Republika Czeska i Austria) studia w pełnym i niepełnym wymiarze godzin są traktowane tak samo, a osoby studiujące w niepełnym wymiarze godzin nie muszą uiszczać wyższych opłat niż uczestnicy tradycyjnych studiów w pełnym wymiarze.

W państwach, w których studia w pełnym i niepełnym wymiarze godzin nie są traktowane tak samo pod względem finansowym, studenci często muszą zważać na to, jak długo zamierzają się uczyć, ponieważ wsparcie finansowe pochodzące ze źródeł publicznych może być dostępne wyłącznie w przypadku standardowego czasu trwania programów w pełnym wymiarze godzin w danej dziedzinie. Jednakże w niektórych państwach bierze się pod uwagę indywidualną sytuację uczestnika, na przykład pracę zawodową lub obowiązki rodzinne.

W **Austrii** studenci, którzy mają takie same prawa jak obywatele austriaccy, nie muszą płacić za naukę, o ile ukończą ją w czasie wyznaczonym dla kursów w pełnym wymiarze godzin plus dwa semestry. Po upływie tego okresu studenci płacą 363 EUR za semestr. Jednakże mogą oni zostać zwolnieni z tych opłat, jeśli potrafią dostarczyć dowody na to, że jednocześnie pracują zawodowo, cierpią na jakąś chorobę, są niepełnosprawni lub opiekują się dziećmi i z tego względu nie mogą studiować w pełnym wymiarze godzin.

W kolejnej grupie państw (np. Słowacja, Estonia, Węgry, Malta, Polska i Słowenia) osoby studiujące w niepełnym wymiarze godzin zazwyczaj muszą wносить wyższe opłaty niż uczestnicy studiów w pełnym wymiarze godzin. Na przykład:

W **Estonii** studenci zazwyczaj muszą płacić czesne za kursy w niepełnym wymiarze godzin, choć istnieją pewne wyjątki, takie jak programy studiów pedagogicznych.

Na **Węgrzech** większość studentów programów w niepełnym wymiarze godzin i programów kształcenia na odległość musi pokrywać koszty czesnego, ponieważ w poszczególnych dziedzinach studiów dostępnych jest bardzo mało miejsc finansowanych przez państwo.

W **Słowacji** wszyscy studenci muszą uiszczać jakieś opłaty administracyjne za egzaminy wstępne, rejestrację itp. Dodatkowe opłaty wnoszą studenci przyjęci na program studiów eksternistycznych/w niepełnym wymiarze godzin, przedłużający okres nauki powyżej standardowego czasu oraz osoby studiujące jednocześnie w ramach dwóch lub więcej programów.

W państwach, w których studia w niepełnym wymiarze godzin wiążą się z koniecznością wnoszenia opłat, są one niekiedy regulowane. Na przykład na Słowacji instytucje szkolnictwa wyższego mogą

nakładać opłaty na osoby studiujące w niepełnym wymiarze godzin, ale ich maksymalna wysokość jest regulowana przez dekrety Ministerstwa Edukacji. Natomiast w Zjednoczonym Królestwie (Anglia, Walia i Irlandia Północna) czesne w przypadku studiów w niepełnym wymiarze godzin nie podlega regulacji i ustalają je same instytucje.

5.1.3. Finansowanie przez pracodawców

Pracodawcy mają istotny interes w doskonaleniu swoich zasobów ludzkich oraz zdobywaniu przez pracowników wiedzy i umiejętności potrzebnych do rozwoju firmy. We wszystkich państwach europejskich przeznaczają oni znaczne zasoby finansowe na kształcenie i szkolenia dorosłych. W większości są to pozaformalne zajęcia edukacyjne, takie jak związane z pracą kursy i seminaria, kursy informatyczne, języków obcych itp.

W wielu krajach pracodawcy mają bardzo ograniczone obowiązki prawne związane z ustawicznym kształceniem i szkoleniem pracowników. Dlatego środki przeznaczane na ten cel zależą od polityki firmy, inicjatyw sektorowych lub porozumień między pracodawcą a pracownikiem. Jednakże w przeważającej liczbie państw, jeśli pracodawca zażąda, by jego pracownik wziął udział w określonym programie kształcenia lub szkolenia, zazwyczaj musi pokryć związane z tym koszty.

W niektórych krajach przedsiębiorstwa mają obowiązek przekazywania składek na ogólny fundusz przeznaczony na kształcenie i szkolenie dorosłych. Zebrane w ten sposób środki często są wykorzystywane do pokrywania kosztów udziału nie tylko w zajęciach nieformalnych, ale także programach formalnych. Na przykład:

W **Hiszpanii** prawo zobowiązuje firmy do finansowania formalnego i pozaformalnego kształcenia zawodowego pracowników i osób bezrobotnych. Kwoty zebrane przez przedsiębiorstwa są łączone z pomocą z Europejskiego Funduszu Społecznego i Państwowego Urzędu Zatrudnienia (*Servicio Público de Empleo Estatal* – SPEE). Ministerstwo Pracy i Imigracji corocznie przeznacza te środki na różne inicjatywy w zakresie zarządzania i szkoleń. Wysokość dofinansowania uzyskiwanego przez firmy na szkolenia zależy od wielkości przedsiębiorstwa i wkładu wniesionego w poprzednim roku.

We **Francji** ustawodawstwo wymaga od prywatnych przedsiębiorstw częściowego pokrywania kosztów ustawicznego kształcenia i szkoleń. Kwota tego wkładu różni się w zależności od rodzaju firmy i liczby pracowników. Przedsiębiorstwa mogą zrealizować to zobowiązanie poprzez wniesienie części lub całości obowiązkowych opłat na rzecz organizacji uprawnionych do zbierania opłat od pracodawców (*Organisme Paritaire Collecteur Agréé* – OPCA). Środki te przeznaczają się na finansowanie różnych programów kształcenia i szkolenia ustawicznego, w tym „szkoleń indywidualnych” lub „indywidualnych urlopów na szkolenie”. Zajęcia mogą mieć charakter formalny lub pozaformalny.

5.2. Wsparcie finansowe dla osób uczących się i urlop na naukę

Istnieją różne sposoby wspierania dorosłych powracających do nauki w ramach edukacji formalnej. Mogą one przybierać formę bezpośredniego lub pośredniego wsparcia finansowego albo prawa do urlopu na naukę. Ponadto w większości państw europejskich istnieją specjalne programy wsparcia ukierunkowane na osoby bezrobotne. W następnych podrozdziałach nakreślimy różne rodzaje wsparcia dostępne dla osób, które powracają do edukacji formalnej na późniejszym etapie życia.

5.2.1. Bezpośrednie wsparcie finansowe

Uczący się dorośli mogą uzyskać bezpośrednio wsparcie finansowe poprzez różnego rodzaju programy, takie jak zasiłki, granty, stypendia, bony na naukę itp. Wsparcie finansowe może też przybrać formę kredytów bankowych, które w odróżnieniu od programów wspomnianych wcześniej muszą zostać spłacone. Niekiedy uczącym się dorosłym przysługuje refundacja czesnego po ukończeniu kursu.

W niektórych państwach wsparcie finansowe przybiera formę zasiłku, który może mieć różną wysokość w zależności od okoliczności, takich jak status rodzinny lub historia zatrudnienia beneficjenta. Na przykład:

W **Austrii** osoby uczęszczające do szkół dla pracujących, które przerywają pracę lub rezygnują z niej w celu przygotowania się do egzaminu końcowego, mają prawo do specjalnego zasiłku za okres maksymalnie sześciu miesięcy. Uczniowie pozostający w związku małżeńskim, których współmałżonek nie ma stałego źródła dochodów, są uprawnieni do dodatkowej miesięcznej kwoty w wysokości 335 EUR. Jeśli osoba ucząca się ma na utrzymaniu dziecko, kwota ta wzrasta o 127 EUR na każde dziecko.

W **Finlandii** z zasiłku dla uczących się dorosłych mogą skorzystać pracownicy i osoby samozatrudnione, które chcą udać się na urlop z powodu nauki na przynajmniej dwa miesiące. Przyznaje się go osobom, które mają historię zatrudnienia przynajmniej 8 lat (lub przynajmniej 5 lat do 31 lipca 2010 roku) i były zatrudnione przez tego samego pracodawcę przez minimum rok. Aby otrzymać zasiłek, należy uczestniczyć w kursie kończącym się uzyskaniem tytułu lub w kursie doskonalenia zawodowego organizowanym przez fińską instytucję edukacyjną podlegającą władzom państwowym. Okres przyznawania tej pomocy jest określany na podstawie historii zatrudnienia i może wynosić od dwóch do 18 miesięcy. Od 1 sierpnia 2010 roku wysokość zasiłku edukacyjnego równa się kwocie zasiłku dla bezrobotnych, bez podwyżek. Na przykład przy wynagrodzeniu wynoszącym 1600EUR otrzymuje się zasiłek edukacyjny w wysokości 998EUR.

Inną formę bezpośredniej pomocy finansowej stanowią granty. Są one dostępne zarówno w przypadku kształcenia ogólnego, jak i programów zawodowych. Dostępność grantów dla dorosłych zazwyczaj zależy od wieku lub sytuacji społecznej.

W **Danii** system grantów państwowych dla dorosłych (VEU) jest skierowany do osób uczestniczących w kształceniu zawodowym dorosłych (AMU). Dotacje VEU są przyznawane na zasadzie rekompensaty za utracone wynagrodzenie lub możliwości zawodowe.

W **Niemczech**, na podstawie Ustawy o federalnym wsparciu szkoleń, granty mogą być przyznawane osobom dorosłym pragnącym uzyskać kwalifikacje ukończenia szkoły lub odbyć zaawansowane szkolenie zawodowe na przykład w *Abendschulen* lub *Kollegs*. Jednakże nauka rozpoczęta po osiągnięciu wieku 30 lat może być wspierana przez państwo tylko w wyjątkowych sytuacjach.

W **Hiszpanii** uczniowie w sektorze kształcenia nieobowiązkowego i wyższej edukacji, w tym dorośli, mogą korzystać z różnego rodzaju grantów. Granty na wpisowe są dostępne dla wszystkich uczniów we wszystkich Wspólnotach Autonomicznych. Z myślą o uczniach podejmujących kształcenie poza własną Wspólnotą Autonomiczną opracowano granty „przeprowadzkowe”. Inne granty zapewniają wsparcie uczniom przedmiotów technicznych, którzy muszą przygotować projekt końcowy. W roku akademickim 2009/10 wprowadzono granty rekompensujące brak dochodu dla studentów uniwersytetów oraz stanowiące wsparcie dla bezrobotnych absolwentów. Mają one pokrywać koszty uczestnictwa w programach magisterskich na uniwersytetach państwowych. Ich celem jest poprawa poziomu wykształcenia oraz pomoc absolwentom studiów, którzy stracili posadę, w powrocie na rynek pracy.

W **Holandii** pomoc finansową mogą uzyskać osoby studiujące w niepełnym wymiarze godzin w ramach ścieżek kształcenia teoretycznego (VMBO-t), kształcenia na poziomie ogólnokształcącej szkoły średniej II stopnia (HAVO), przeduniwersyteckiej szkoły średniej (VWO) lub kształcenia ogólnego dorosłych na poziomie średnim (VAVO). Tego rodzaju wsparcie zależy od rodzaju i poziomu podjętego kształcenia, rodzaju instytucji, narodowości i dochodów ucznia.

W **Szwecji** o wsparcie finansowe mogą ubiegać się uczestnicy samorządowych kursów dla dorosłych (tzn. kształcenia obejmującego programy formalne na poziomie obowiązkowym oraz szkoły średniej II stopnia). Pomoc ta przybiera formę grantu i pożyczki. Grant to zazwyczaj nieco ponad 30% całkowitego wsparcia, ale w określonych warunkach wskaźnik ten może wzrosnąć do około 75%. Uczniowie w wieku ponad 25 lat mogą uzyskać wyższy grant na naukę na poziomie szkoły obowiązkowej lub średniej II stopnia. W 2010 roku całkowita kwota pomocy (grant i pożyczka) wyniosła

2035SEK (ok. 230EUR) za tydzień nauki. Osoby mające dzieci mogą uzyskać grant dodatkowy. W 2010 roku wynosił on 996-508SEK (ok. 60-110EUR) na cztery tygodnie w zależności od liczby dzieci.

W **Zjednoczonym Królestwie (Anglia, Walia i Irlandia Północna)** młode osoby dorosłe (w wieku 19 i więcej lat) uczące się w pełnym wymiarze godzin w celu uzyskania pierwszych kwalifikacji na poziomie 2 lub 3 krajowych ram kwalifikacji, mogą ubiegać się o grant na kształcenie dorosłych. Jest to dodatek uzależniony od dochodów, wynoszący maksymalnie 30GBP (ok. 36EUR) tygodniowo, który ma pokrywać dodatkowe koszty nauki, w tym książek, wyposażenia i dojazdów, ponoszone ze względu na udział w kursie. W Walii Parlamentarny Grant Naukowy na rzecz Dalszej Edukacji (ALG FE) zapewnia wsparcie uzależnione od dochodów w postaci trzech okresowych wypłat wynoszących do 500GBP (ok. 600EUR) na semestr w przypadku kursów kształcenia ustawicznego w pełnym lub niepełnym wymiarze godzin, trwających przynajmniej 275godzin. Ponadto organy finansujące sektor dalszej edukacji za pośrednictwem poszczególnych kolegiów rozdzielają środki dla osób znajdujących się w trudnej sytuacji (w Anglii noszą one nazwę Funduszy Wsparcia Uznanieowego, w Walii – Funduszy Możliwości Finansowych, a w Irlandii Północnej – Funduszy Dostępu). Umożliwiają one uczniom ze środowisk znajdujących się w najbardziej niekorzystnej sytuacji i wykluczonych społecznie ukończenie danego kursu, nawet jeśli borykaliby się z trudnościami finansowymi. Spośród licznych kryteriów wymienionych w poradnikach przygotowanych przez organy finansujące kolegia wybierają własne kryteria przyznawania tego rodzaju wsparcia oraz poziom pomocy dla uczniów. Ze środków tych można korzystać niezależnie od innej pomocy finansowej.

Podobnie jest w **Szkocji**, gdzie uczniowie w trudnej sytuacji finansowej mogą korzystać z Funduszy Uznanieowych, co umożliwi im dostęp do sektora dalszego kształcenia lub kształcenia na poziomie wyższym, bądź kontynuowanie nauki na tych poziomach. Uczniowie nie muszą zwracać tych środków, które są wypłacane oprócz innych form wsparcia. Szkocki Fundusz Dalszej i Wyższej Edukacji (SFC) opracowuje poradnik dla uczestników kursów dalszej edukacji na temat wsparcia w ramach Funduszy fakultatywnych i tytułem opieki nad dziećmi. Decyzję o tym, kto otrzyma wsparcie w ramach tych funduszy i w jakiej wysokości, podejmuje kolegia. Uczniowie mogą uzyskać pomoc Funduszy Uznanieowych kilka razy w ciągu roku akademickiego, ale ogólna wypłacona kwota nie może przekroczyć 3500 GBP (ok. 4170 EUR). Nie ma jednak górnej kwoty wsparcia z Funduszu Opieki nad Dziećmi.

W **Liechtensteinie** rząd oferuje wsparcie finansowe w formie stypendiów i nieoprocentowanych kredytów. Jest ono udzielane zarówno uczniom w sektorze edukacji szkolnej, jak i dorosłym uczestniczącym w programach „drugiej szansy”. Jednakże prawo do wsparcia finansowego zależy od dochodów i posiadanego majątku, a jeśli dany uczeń dysponuje odpowiednimi środkami finansowymi, musi sam pokryć koszty kształcenia. Zakres uzasadnionej pomocy określa urząd stypendialny na podstawie danych podatkowych.

Bezpośrednie wsparcie finansowe jest też udzielane dorosłym za pomocą bonów edukacyjnych, stosowanych w niektórych państwach w celu pokrycia części czesnego.

W **Belgii** we **Wspólnocie Flamandzkiej** oraz w **Regionie Stołecznym Brukseli** osoby zatrudnione mogą nabyć bony warte maksymalnie 250 EUR na rok kalendarzowy. Można je następnie wykorzystać do opłacenia programów kształcenia organizowanych przez instytucje edukacyjne uznane przez państwowy urząd ds. pracy i zatrudnienia (VDAB), takie jak ośrodki kształcenia dorosłych (CVO). Pracownik płaci tylko połowę wartości kuponu.

Ponadto dorosłym uczniom przyznaje się niekiedy wsparcie finansowe na pokrycie wydatków ponoszonych w czasie kształcenia i szkoleń. Należą do nich koszty dojazdu, zakwaterowania (gdy uczestnictwo w programie wiąże się z koniecznością przeprowadzki) i materiałów edukacyjnych.

Hiszpania wprowadziła wsparcie finansowe pokrywające koszty dojazdu, zakwaterowania i materiałów edukacyjnych dla osób uczących się na poziomie średnim i wyższym. O pomoc mogą ubiegać się zarówno ludzie młodzi, jak i osoby dorosłe. Beneficjenci muszą spełniać ustalone co roku wymogi akademickie i finansowe. Pomoc ta przeznaczona jest dla osób o określonym poziomie osiągnięć akademickich, których przychody rodzinne nie wystarczają na pokrycie wydatków związanych z programem edukacyjnym, w którym uczestniczą. Osoby dysponujące już kwalifikacjami dającymi możliwość podjęcia pracy zawodowej nie kwalifikują się do tego rodzaju wsparcia.

W **Zjednoczonym Królestwie (Walia)** w 2002 roku wprowadzono Parlamentarny grant edukacyjny (ALG). Mogą z niego skorzystać osoby kształcące się w ramach studiów wyższych i dalszej edukacji w pełnym i niepełnym wymiarze godzin (w wieku 19 i więcej lat) pochodzące z rodzin o niskich dochodach – ma on pomagać w pokryciu kosztów książek, wyposażenia, dojazdów i opieki nad dziećmi. Do tego rodzaju wsparcia kwalifikują kursy dalszego kształcenia trwające przynajmniej 275 godzin i kończące się kwalifikacjami uznawanymi na szczeblu ogólnokrajowym. Granty w wysokości do 1500GBP (ok. 1790EUR) są wypłacane wraz z dodatkami dla dorosłych (w wieku ponad 25 lat) oraz osób opiekującymi się dziećmi.

Uczący się dorośli mogą także korzystać z gwarantowanych przez państwo kredytów bankowych, które należy spłacić po ukończeniu nauki. Jednakże należy odnotować, że w sektorze szkolnictwa wyższego możliwość ubiegania się o kredyty studenckie często jest ograniczona do osób w określonym wieku (np. do 40 lat na Węgrzech) i dostępna wyłącznie dla uczestników programów w pełnym wymiarze godzin (np. w Estonii i Finlandii).

W **Zjednoczonym Królestwie** banki udzielają kredytów na rozwój zawodowy, w przypadku których państwo opłaca odsetki w czasie nauki lub szkolenia i przez miesiąc po jego zakończeniu. Oferta ta jest skierowana do uczestników kursów prowadzących do uzyskania zatrudnienia lub nabycia umiejętności zawodowych, które nie wiążą się z innego rodzaju wsparciem finansowym. Mogą oni pożyczyć do 80% czesnego (100%, jeśli byli bezrobotni przez trzy miesiące przed złożeniem wniosku o kredyt) plus całkowity koszt książek i innych materiałów edukacyjnych. Uczestnicy kursów w pełnym wymiarze godzin mają także prawo do kredytów na pokrycie kosztów utrzymania. Obejmują one do dwóch lat nauki (trzech, jeśli kurs zawiera elementy praktyki zawodowej) i wynoszą od 300GBP (ok. 350EUR) do 10000GBP (ok. 11900EUR).

W **Norwegii** uczący się dorośli mogą otrzymywać kredyty i granty od norweskiego Państwowego Funduszu Pożyczek Edukacyjnych (*Lånekassen*) na naukę na poziomie szkoły średniej II stopnia, w kolegiach zawodowych i instytucjach szkolnictwa wyższego. Górny limit wieku wynosi 65 lat, ale nie ma innych zasad dotyczących wieku. Maksymalną wysokość kredytu w roku akademickim 2009/10 ustalono na poziomie 87600NOK (ok. 12000EUR). Do 40% pożyczonej kwoty można zamienić na granty, jeśli dana osoba zaliczyła wszystkie egzaminy, nie mieszka z rodzicami, a jej dodatkowy roczny dochód nie przekracza ustalonego limitu.

Wreszcie w niektórych przypadkach wsparcie finansowe przybiera formę refundacji czesnego za udział w programach edukacji formalnej dorosłych. Refinansowanie jest często uzależnione od ukończenia programu kształcenia lub szkolenia.

We **Wspólnocie Flamandzkiej Belgii** uczestnicy danego programu kończącego się uzyskaniem dyplomu mogą po jego zakończeniu wnioskować o zwrot czesnego (całości lub części).

W **Austrii** w prowincji Górna Austria wprowadzono system *Bildungskonto*. W ramach tego programu administracja rządu Górnej Austrii zwraca osobie uczestniczącej w dalszym kształceniu 50% czesnego, maksymalnie 830EUR (*Bildungskonto* „ogólne”). Osoby w wieku powyżej 40 lat oraz bez umiejętności zawodowych mogą uzyskać refundację w wysokości do 80%. *Bildungskonto* „specjalne” umożliwia uczestnikom ubieganie się o wsparcie finansowe wynoszące do 50% kosztów własnych, w kwocie maksymalnie 1660EUR, jeśli przedstawią świadectwo ukończenia kursu. Do najczęściej dofinansowywanych działań edukacyjnych należą kursy przygotowujące do oficjalnie uznawanych egzaminów (np. *Berufsreifeprüfung*, egzaminy praktyk, egzaminy na kierownika robót itp.). Różne sposoby refinansowania czesnego istnieją też w innych austriackich prowincjach.

5.2.2. Ulgi podatkowe

W niektórych państwach uczący się dorośli są uprawnieni do ulgi przy wypełnianiu deklaracji podatkowej w celu uzyskania zwrotu podatku tytułem wydatków ponoszonych na dalszą edukację i szkolenia zawodowe, w tym programy kończące się uzyskaniem formalnych kwalifikacji. Na przykład:

W **Estonii** Ustawa o podatku dochodowym uprawnia do odliczenia wydatków poniesionych w okresie podatkowym na szkolenie własne lub osoby w wieku poniżej 26 lat.

Na **Litwie** zgodnie z poprawkami do Ustawy o podatku dochodowym (2008) wydatki ponoszone w czasie roku podatkowego przez obywatela Litwy na kształcenie i szkolenie zawodowe bądź studia (których ukończenie wiąże się z uzyskaniem formalnych kwalifikacji), mogą zostać odliczone od dochodu. Jeśli opłata za szkolenie i kształcenie zawodowe lub studia jest pokrywana z pożyczanych środków (np. za pomocą zaciągniętego kredytu), od dochodu można odliczyć część pożyczki spłaconą w ciągu okresu podatkowego. W szczególnych przypadkach, gdy student nie jest w stanie skorzystać z tego prawa, może ono zostać rozszerzone na kogoś z członków rodziny.

Odliczeniu od podatku podlegają niekiedy także koszty egzaminów prowadzących do uzyskania kwalifikacji.

W **Republice Czeskiej** Ustawa o weryfikacji i uznawaniu wyników dalszego kształcenia (2006) daje podatnikowi, który uzyskał dochody w okresie bezrobocia, możliwość odliczenia od podstawy opodatkowania kosztów związanych z egzaminami prowadzącymi do uzyskania częściowych kwalifikacji, w wysokości maksymalnie 10000CZK (ok. 420EUR). Podatnicy, którzy są osobami niepełnosprawnymi, są uprawnieni do większych zwolnień.

Podobnie jak osoby uczące się, także pracodawcy mogą skorzystać z ulg podatkowych w przypadku kosztów ponoszonych na rzecz kształcenia i szkolenia pracowników.

W **Holandii** wprowadzono ulgę podatkową, dzięki której pracownicy bez kwalifikacji (lub o niskich kwalifikacjach) mają większe szanse na zdobycie podstawowych kwalifikacji (HAVO, VWO, MBO, poziom 2). Na tej podstawie pracodawcy mogą obniżyć swój podatek oraz składki na ubezpieczenie społeczne i zrekompensować dodatkowe koszty szkoleń i nadzoru nad niewykwalifikowanymi pracownikami, którzy chcą zdobyć kwalifikacje podstawowe.

5.2.3. Urlop na naukę

Urlop na naukę to dodatkowy sposób wspierania dorosłych, którzy chcą uczestniczyć w formalnym kształceniu i szkoleniach, nie rezygnując z pracy zawodowej. W przeciwieństwie do edukacji pozaformalnej (takiej jak związane z pracą zawodową szkolenia rozwijające określone umiejętności), zasadniczo charakteryzującej się krótkim czasem trwania, kształcenie formalne z reguły wymaga dłuższego zaangażowania. Umożliwianie pracownikom przeznaczenia części czasu pracy na uczestnictwo w formalnych programach kształcenia ogólnego lub zawodowego jest więc ważną częścią wspierania ich w zdobywaniu wyższych kwalifikacji. W kilku państwach uczący się dorośli mogą skorzystać ze specjalnych urlopów na naukę.

Podstawowe różnice dotyczące urlopu na naukę w państwach Unii Europejskiej wiążą się z kategorią pracowników, którym on przysługuje. Prawo do wzięcia lub ubiegania się o urlop na naukę często zależy od sektora, w którym pracuje dana osoba, lub wielkości organizacji.

We **Włoszech** płatny urlop przyznawany jest wyłącznie na mocy zbiorowych porozumień w kilku sektorach przemysłu w celu umożliwienia pracownikom uzyskania świadectwa ukończenia szkoły średniej I stopnia lub – rzadziej – szkoły średniej II stopnia.

Na **Cyprze** prawo do odejścia z pracy na określony czas w celu uzyskania kwalifikacji mają wyłącznie pracownicy sektora publicznego. Także w kilku branżach sektora prywatnego istnieją porozumienia zbiorowe uwzględniające urlop na naukę.

W **Zjednoczonym Królestwie (Anglia, Walia i Szkocja)** w chwili obecnej jedynie osoby pracujące w przedsiębiorstwach liczących powyżej 250 pracowników mają ustawowe prawo do ubiegania się o urlop na naukę lub szkolenie; nosi on nazwę „czasu na szkolenie”. Prawo to od 6 kwietnia 2011 roku będzie obejmowało pracowników mniejszych organizacji.

W **Islandii** osoby dorosłe generalnie nie mają prawa do urlopu na naukę na poziomie obowiązkowym, szkoły średniej II stopnia lub studiów wyższych, z wyjątkiem nauczycieli szkół podstawowych i średnich, którzy w ciągu całej kariery zawodowej mogą wziąć płatny urlop wynoszący maksymalnie rok. Mogą z niego korzystać także pracownicy i urzędnicy państwowi, jeśli ich umowa o pracę zawiera odpowiednie klauzule.

Wymiar urlopu na naukę znacznie różni się w poszczególnych krajach europejskich. Na przykład:

W **Belgii** wymiar takiego urlopu zależy od rodzaju programu, w którym uczestniczy pracownik, i powinien wynosić od 32 do 120 godzin rocznie.

W **Estonii** Ustawa o kształceniu dorosłych wyszczególnia różne rodzaje edukacji i daje możliwość wzięcia urlopu w wymiarze maksymalnie 30 dni na rok celem uczestniczenia w programach formalnego kształcenia i szkoleń. Dodatkowe 15 dni można otrzymać na ukończenie nauki.

W **Austrii** pracodawcy i pracownicy mogą uzgodnić długość urlopu na naukę w wymiarze od trzech do 12 miesięcy.

W **Finlandii** pracownicy mogą zwalniać się z pracy w celach edukacyjnych na maksymalnie dwa lata w ciągu pięciu lat pracy. Jednakże pracodawcy przysługuje prawo do odłożenia urlopu na naukę, jeśli czas jego rozpoczęcia wybrany przez pracownika istotnie koliduje z interesem firmy.

W **Norwegii** osoby pracujące przez więcej niż trzy lata (a w tej samej firmie przez więcej niż dwa lata) mają prawo do wzięcia urlopu na naukę w pełnym lub niepełnym wymiarze na okres do trzech lat w celu uczestniczenia w programie formalnego kształcenia.

W niektórych systemach pracownicy zachowują wynagrodzenie w czasie urlopu na naukę. Jednakże nie zawsze jest ono wypłacane przez pracodawcę. Na przykład we Francji pracownicy pozostający na urlopie na naukę mogą otrzymywać częściowe lub całkowite wynagrodzenie w ramach funduszu na „urlop na szkolenie indywidualne” (Fongecif). W Belgii Federalne Ministerstwo Pracy refinansuje pracodawcy wypłacane wynagrodzenie.

W kilku przypadkach okres, w którym uczący się pracownicy mają prawo do otrzymywania wynagrodzenia, jest ograniczony i nie musi zbiegać się z czasem trwania urlopu na naukę. Na przykład w Estonii pracownicy uczestniczący w formalnej edukacji otrzymują średnie wynagrodzenie tylko przez 20 dni, niezależnie od czasu trwania urlopu.

Ustawodawstwo krajowe często określa wymogi niezbędne do otrzymania płatnego urlopu na naukę. Na przykład w Belgii płatny urlop przysługuje tylko w przypadku kursów odpowiadających wymogom wyszczególnionym w ustawodawstwie. W innych państwach pracownicy mogą ubiegać się o urlop na naukę tylko wówczas, jeśli są zatrudnieni w pełnym wymiarze godzin przez określony czas przez tego samego pracodawcę (np. rok w Finlandii, 26 tygodni w Zjednoczonym Królestwie).

W niektórych państwach nie wymaga się, by wybrany zakres kształcenia ustawicznego miał bezpośredni związek z pracą danej osoby. Jest tak w przypadku Belgii, Francji i Zjednoczonego Królestwa, gdzie program, w którym uczestniczy dany pracownik w czasie urlopu na naukę, nie musi być bezpośrednio związany z działalnością firmy lub wykonywaną pracą. Niemniej jednak we Wspólnocie Francuskiej Belgii istnieje tendencja do wykluczania kursów, które nie kończą się uzyskaniem żadnych kwalifikacji zawodowych i/lub nie są związane z pracą zawodową (np. dekoratorskich, fotograficznych itp.).

5.2.4. Szczególne formy wsparcia dla uczących się bezrobotnych

W większości państw europejskich istnieją szczególne formy wsparcia przeznaczone dla bezrobotnych, mające pomagać im w powrocie na rynek pracy poprzez podniesienie poziomu kwalifikacji. W większości przypadków warunkiem skorzystania z takich programów jest rejestracja w odpowiednim urzędzie pracy. Najczęstszym sposobem wspierania osób poszukujących pracy, które

zapisują się na programy formalnego kształcenia i szkoleń, jest częściowe lub całkowite zwolnienie z czesnego. Na przykład:

W **Belgii** we **Wspólnocie Francuskiej** osoby poszukujące pracy są zwolnione z czesnego w przypadku kształcenia w ramach programu edukacji na rzecz rozwoju społecznego (*enseignement de promotion sociale*). We **Wspólnocie Niemieckojęzycznej** zarejestrowane osoby poszukujące pracy lub osoby pobierające różne świadczenia państwowe (np. zasiłki dla bezrobotnych lub poszukujących pracy) placą obniżone czesne w placówkach edukacyjnych dla dorosłych (*Schulische Weiterbildung*). **Wspólnota Flamandzka** umożliwia całkowite zwolnienie z czesnego kilku grupom, w tym osobom poszukującym pracy, które pobierają zasiłki dla poszukujących pracy lub dla bezrobotnych, uczestniczącym w programie „ścieżki do kariery” uznawanym przez państwowy urząd pracy i zatrudnienia (VDAB).

W **Irlandii** od września 2009 roku około 1800 bezrobotnych uzyskało wsparcie w ramach kursów i programów na poziomie licencjackich i magisterskich studiów wyższych w niepełnym wymiarze godzin.

W **Łotwie** od 2009 roku bezrobotni, którzy chcą uzyskać nowe kwalifikacje, mogą korzystać z bonów edukacyjnych do wykorzystania w programach kształcenia zawodowego, w przypadku przekwalifikowania lub w programach doskonalenia zawodowego (zarówno formalnych, jak i pozaformalnych). Ponadto w 2010 roku 690 bezrobotnych dysponujących przestarzałymi lub niekompletnymi kwalifikacjami na poziomie studiów wyższych uzyskało wsparcie w uzyskaniu nowych kwalifikacji na poziomie studiów wyższych lub ukończeniu przerwanej nauki. Przyznawano też czesne w wysokości do 1000 LVL (ok. 1400 EUR) oraz miesięczne stypendium na okres nauki. Jednakże program ten nie będzie kontynuowany w roku 2011.

W **Zjednoczonym Królestwie (Szkocja)** w roku 1998/99 Szkocka Rada Finansowania Szkolnictwa Wyższego wprowadziła program zwolnienia z czesnego dla osób o niskich dochodach lub bezrobotnym uczestniczącym w studiach w niepełnym wymiarze godzin. W roku akademickim 2010/11 budżet tego programu wyniósł 3,7mlnGBP (ok. 4,4mlnEUR).

W **Islandii** program dla bezrobotnych osób poszukujących pracy obejmuje bezpłatną edukację i szkolenia. Jest on finansowany z budżetu krajowego za pośrednictwem Funduszu Edukacji Pracy oraz z wpływów do Funduszu Ubezpieczenia od Bezrobocia.

Ponadto w kilku państwach wprowadzono specjalne dofinansowanie dla bezrobotnych dorosłych uczestniczących w programach kształcenia i szkoleń, w tym programach formalnych. Dopłaty te mogą przybierać formę zwrotu kosztów dojazdu poniesionych w czasie szkolenia, dodatku na zakwaterowanie, jeśli szkoleniu towarzyszy konieczność noclegu, posiłków, materiałów edukacyjnych (np. podręczników) oraz kosztów opieki nad dziećmi w przypadku uczestników będących rodzicami.

W **Belgii** osoba poszukująca pracy zarejestrowana w FOREM (waloński państwowy urząd pracy i szkoleń) lub w *Bruxelles-Formation* podpisuje kontrakt szkolenia zawodowego, który daje jej dostęp do różnych świadczeń. Należą do nich: świadczenia dla bezrobotnych lub świadczenia integracji społecznej, zwrot kosztów podróży, rekompensata za szkolenie w wysokości 1EUR za godzinę (pod pewnymi warunkami), pomoc w opiece nad dziećmi lub pokrycie jej kosztów oraz ubezpieczenie. We **Wspólnocie Flamandzkiej** państwowy urząd pracy i zatrudnienia (VDAB) przyznaje uczestnikom kursów szereg świadczeń, w tym zasiłki na przejazdy, zakwaterowanie (jeśli w przypadku danego kursu konieczny jest nocleg) oraz na opiekę nad dziećmi, jeśli mają oni małe dzieci.

W **Bułgarii** osoby, które aktywnie szukają pracy, są uprawnione do szkoleń zawodowych i stypendium na czas szkolenia kończącego się uzyskaniem kwalifikacji zawodowych.

W **Hiszpanii** osoby bezrobotne, które uczestniczą w szkoleniu zawodowym, mogą uzyskać pomoc związaną z przejazdami, posiłkami i zakwaterowaniem, a także pomoc w opiece nad dziećmi w wieku poniżej 6 lat.

W **Słowenii** osoby bezrobotne, które zapisują się na kursy kształcenia formalnego na poziomie szkoły średniej II stopnia i szkoły wyższej, są uprawnione do świadczeń pokrywających koszty utrzymania (6EUR na dzień) oraz wydatki na przejazdy, materiały dydaktyczne i pomoce naukowe wymagane w danym programie. Jednakże całkowita kwota

wsparcia nie może przekraczać 20% minimalnego wynagrodzenia. Uczestnikom kursów opłaca się też obowiązkowe ubezpieczenie zdrowotne. Ponadto uczące się osoby bezrobotne zapisane na kursy na poziomie średnim i wyższym trwające dłużej niż 100 godzin są uprawnione do uzyskania grantów wynoszących od 100 do 300EUR, w zależności od czasu trwania programu.

W zależności od kontekstu krajowego osoby bezrobotne uczestniczące w edukacji i szkoleniach albo zachowują dotychczasowe świadczenia, albo otrzymują inny rodzaj wsparcia finansowego. Na przykład w Irlandii bezrobotni uczestniczący w programach kształcenia i szkoleń zachowują zasiłki albo w zamian wypłaca im się świadczenie za udział w kształceniu. Osoby takie zachowują też przysługujące im świadczenia dodatkowe (np. dodatek na paliwo, wynajem mieszkania lub wydatki medyczne) i mogą kwalifikować się do różnego rodzaju świadczeń dodatkowych mających pokryć koszty uczestnictwa w programach kształcenia i szkoleń, takich jak posiłki i dojazdy. Warto także zaznaczyć, że w Finlandii osoby poszukujące pracy, które z własnej inicjatywy postanawiają uczestniczyć w szkoleniu poza programami oferowanymi przez Biuro Zatrudnienia i Rozwoju Ekonomicznego, mogą zachować zasiłki dla bezrobotnych, jeśli tylko spełniają określone warunki.

WNIOSKI

Niniejszy raport stanowi analizę tego, w jaki sposób państwa europejskie odnoszą się do istotnego zagadnienia, jakim jest umożliwienie osobom dorosłym pójścia „o krok dalej” i uzyskania kwalifikacji przynajmniej o jeden poziom wyższych od dotychczasowych. Dokument ten skupia się na kwestii przechodzenia od niższych do wyższych poziomów kwalifikacji, ale należy podkreślić, że uczenie się przez całe życie nie powinno być postrzegane wyłącznie jako proces wertykalny, w którym wszystkie osoby uczące się chcą uzyskać wyższe kwalifikacje. Czasem przebiega on poziomo, a osoby uczące się często muszą zyskać inne kwalifikacje na tym samym poziomie, a czasem wręcz niższe, zwłaszcza jeśli zmieniają ścieżkę kariery lub chcą poszerzyć swoje możliwości. Wszystkie te ścieżki to ważne wybory na drodze uczenia się przez całe życie – wiele programów, działań i strategii omówionych w tym raporcie zapewnia wsparcie potrzebne osobom dorosłym zdążającym w określonym kierunku.

W celu przeprowadzenia porównania sytuacji w różnych państwach, w dokumencie tym nie uwzględniono wszystkich kwalifikacji formalnych istniejących w poszczególnych krajach europejskich. Jak wykazano, edukacja formalna to skomplikowany obszar, a jego zakres może różnić się w zależności od państwa. Dlatego w raporcie skoncentrowano się jedynie na części sektora edukacji formalnej, tzn. na kwalifikacjach tradycyjnie związanych z systemem kształcenia ogólnego i zawodowego młodzieży. Celem było sprawdzenie, w jaki sposób można zdobyć tego rodzaju kwalifikacje w późniejszym okresie życia.

Poniższe wnioski stanowią streszczenie wybranych tematów omówionych w raporcie i zawierają wskazówki mogące przyczynić się do poprawy osiągnięć edukacyjnych przez osoby dorosłe.

Państwa europejskie stoją w obliczu bardzo różnych wyzwań związanych z koniecznością podniesienia poziomu wykształcenia osób dorosłych

Z danych statystycznych dotyczących rozwoju zasobów ludzkich pod względem kształcenia i szkoleń wynika, że w 2009 roku w Unii Europejskiej zamieszkiwało ponad 76 mln osób dorosłych, które nie osiągnęły poziomu szkoły średniej II stopnia – uznawanego za minimalny wymóg nie tylko wejścia na rynek pracy, ale zachowania ciągłości zatrudnienia. Z tej grupy około 23 mln dorosłych nie uzyskało żadnego formalnego wykształcenia ponad poziom szkoły podstawowej. Jednakże w państwach europejskich istnieje wiele różnych wzorców osiągnięć edukacyjnych w odniesieniu do dorosłych. Choć w kilku krajach stosunkowo niewielka liczba osób nie ukończyła szkoły średniej I lub II stopnia, w innych obserwuje się odmienną sytuację, charakteryzującą się istotnym odsetkiem dorosłych o niskich osiągnięciach edukacyjnych. Oznacza to, że państwa europejskie stają w obliczu bardzo różnych wyzwań związanych z tworzeniem możliwości uzupełniającego uczenia się przez całe życie.

Nieukończenie szkoły średniej I stopnia może stanowić znaczącą przeszkodę dla dorosłych podejmujących kursy prowadzące do uzyskania kwalifikacji na poziomie szkoły średniej II stopnia

Z danych statystycznych wynika, że osoby bez formalnych kwalifikacji rzadziej uczestniczą w edukacji formalnej niż osoby, które ukończyły przynajmniej szkołę średnią II stopnia. Fakt ten może być częściowo związany ze strukturalnymi przeszkodami w systemie edukacji formalnej. Analiza pokazuje, że w wielu państwach europejskich osoby, które nie ukończyły szkoły podstawowej lub średniej I stopnia, mają bardzo ograniczone możliwości przejścia przez kształcenie formalne i system szkoleń do kwalifikacji stopni wyższych, zwłaszcza zaś do kwalifikacji na poziomie szkoły średniej II stopnia. W tym kontekście raport wskazał dwa przykłady dobrych praktyk. W niektórych krajach przepisy

zapewniają dorosłym o niskich kwalifikacjach dostęp do edukacji na poziomie podstawowym i średnim I stopnia. Jest to możliwe dzięki wymogowi stawianemu władzom samorządowym, by oferowały odpowiednie zasoby edukacyjne prowadzące do uzyskania kwalifikacji na poziomie szkoły średniej I stopnia zgodnie z potrzebami. W innych państwach wdrożono elastyczne procedury dostępu i nie ma żadnych formalnych wymogów przy wstępie do szkół średnich II stopnia.

Wiele państw daje uczącym się dorosłym możliwość zdobycia formalnych kwalifikacji dzięki elastycznym ścieżkom kształcenia

Niniejsze opracowanie dowodzi, że formalne kwalifikacje do poziomu szkoły średniej II stopnia często można zdobyć na różne sposoby. Po pierwsze, w niektórych krajach istnieją formalne programy kształcenia i szkoleń o strukturze modułowej lub jednostkowej [*unit based*], dające uczniom możliwość monitorowania własnej ścieżki kształcenia i progresywnego akumulowania poszczególnych komponentów kwalifikacji. Spotyka się także inne wzorce organizacyjne, zbliżone do modułów. Po drugie, udział w formalnych programach edukacji i szkoleń nie zawsze jest warunkiem koniecznym zdobycia kwalifikacji formalnych. W kilku państwach europejskich osoby, które nie są już objęte obowiązkiem szkolnym, mogą brać udział w egzaminach częściowych lub końcowych, prowadzących do uzyskania formalnych świadectw i kwalifikacji bez wcześniejszego udziału w programach edukacji i szkoleń. Dzięki temu dorośli powracający do nauki mają szansę przygotować się do egzaminów we własnym tempie i/lub uzyskać poświadczenie wyników nauczania uzyskanych w kontekstach innych niż formalne. W przypadku kwalifikacji zawodowych tradycyjne egzaminy szkolne bywają zastępowane przez inne metody oceniania, takie jak portfolio, obserwacja, demonstracja itp. Wreszcie w kilku państwach dostrzega się istotne inwestycje w nauczanie otwarte i na odległość. Generalnie są to kraje, w których powołano organizacje działające pod auspicjami ministerstwa edukacji, zapewniające dostęp do kształcenia otwartego i na odległość osobom w każdym wieku, w tym dorosłym powracającym do systemu kształcenia.

Systemy szkolnictwa wyższego w bardzo różny sposób traktują powracających do nauki dorosłych

Wyniki niniejszej analizy pokazują, że wyraźne cele strategiczne dotyczące udziału dorosłych w studiach wyższych wyznaczono dotychczas tylko w kilku państwach europejskich. Jednakże w wielu krajach wdrożono różne działania dostosowane do potrzeb niestandardowych kandydatów na studia i niestandardowych studentów, w tym powracających do nauki dorosłych. Na przykład w kilku państwach tradycyjne świadectwo ukończenia ogólnokształcącej lub zawodowej szkoły średniej II stopnia nie jest jedyną drogą dostępu do studiów wyższych. Do ścieżek alternatywnych najczęściej należy przyjmowanie na studia na podstawie uznania wcześniejszego kształcenia pozaformalnego lub nieformalnego, bądź po ukończeniu specjalnych programów przygotowawczych dla kandydatów niestandardowych. Ponadto w kilku krajach dopuszcza się poświadczanie wcześniejszego kształcenia pozaformalnego i nieformalnego z możliwością przejścia na formalne studia wyższe. Daje to dorosłym studentom możliwość uprawomocnienia całej gamy doświadczeń i osiągnięć edukacyjnych, w tym kształcenia związanego z pracą. Wreszcie w niektórych państwach wdrożono środki i działania odpowiadające potrzebom studentów, którzy nie mogą uczestniczyć w tradycyjnych studiach, co często zdarza się osobom dorosłym.

W większości państw europejskich wdrożono pomoc finansową mającą na celu wspieranie udziału w formalnej edukacji i szkoleniach grup społecznych najbardziej podatnych na zagrożenia

W niniejszym raporcie wykazano, że władze państwowe w większości krajów wspierają finansowo grupy społeczne najbardziej podatne na zagrożenia, zwłaszcza osoby o niskich kwalifikacjach i zagrożone wykluczeniem społecznym, uczestniczące w uzupełniającej edukacji formalnej. Na

przykład programy „drugiej szansy” na poziomie szkoły podstawowej lub średniej I stopnia są z reguły bezpłatne dla osób, które nie ukończyły jeszcze tych poziomów. To samo często dotyczy kwalifikacji i programów na poziomie szkoły średniej II stopnia. Jednakże trudno ocenić stopień, w jakim władze państwowe w Europie zapewniają osobom o niskich kwalifikacjach dostęp do odpowiedniego kształcenia. Jeśli chodzi o szkolnictwo wyższe, między poszczególnymi krajami istnieją bardzo duże różnice w sposobie finansowania elastycznych programów kształcenia (np. studia w niepełnym wymiarze godzin), w szczególności sposób dostosowanych do potrzeb dorosłych. Podczas gdy w niektórych państwach tradycyjne programy w pełnym wymiarze godzin i programy elastyczne są traktowane tak samo, w innych metody finansowania zależą od modelu kształcenia. Oznacza to, że elastyczne opcje studiowania często wymagają większego wkładu własnego niż tradycyjne programy w pełnym wymiarze godzin. Podobne rozbieżności dotyczą bezpośredniego lub pośredniego wsparcia finansowego, o jakie mogą ubiegać się uczący się dorośli powracający do systemu edukacji formalnej. Niemniej jednak wszędzie w Europie bezpośrednie lub pośrednie wsparcie finansowe osób uczących się jest skoncentrowane na osobach bezrobotnych i osobach podatnych na wykluczenie z rynku pracy.

*

* *

Konkludując, należy odnotować, że choć świadectwa i dyplomy związane z różnymi kwalifikacjami często są ważne przez całe życie zawodowe danej osoby, wiedza, umiejętności i kompetencje potrzebne na rynku pracy i w społeczeństwie podlegają gwałtownym zmianom. Dlatego formalne świadectwa i kwalifikacje często nie wystarczają do zapewnienia ciągłego zatrudnienia przez całe życie zawodowe. Innymi słowy uzyskanie kwalifikacji formalnych powinno być obecnie postrzegane jako pokonanie szczebla na drabinie uczenia się przez całe życie, a nie jako cel sam w sobie.

BIBLIOGRAFIA

- Boateng, S.K., 2009. *Significant Country Differences in Adult Learning* [Istotne różnice w kształceniu dorosłych w poszczególnych państwach]. Eurostat: Statistics in Focus 44/2009 [pdf]. Luksemburg: Office for Official Publications of the European Communities. Dostępne pod adresem: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-09-044/EN/KS-SF-09-044-EN.PDF> [data dostępu: 6 stycznia 2011].
- CEDEFOP, Komisja Europejska, 2010. *Synthesis of national developments related to the implementation of the EQF – May 2010* [Synteza krajowych postępów we wdrażaniu Europejskich Ram Kwalifikacji – maj 2010]. Dokument wewnętrzny. Bruksela: CEDEFOP, Komisja Europejska.
- CEDEFOP, 2004. *Terminology of vocational training policy. A multilingual glossary of an enlarged Europe* [Terminologia przepisów dotyczących szkoleń zawodowych. Wielojęzyczny glosariusz rozszerzonej Europy]. Luksemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- CEDEFOP, 2008. *Terminology of European education and training policy. A Selection of 100 key terms* [Terminologia europejskich przepisów dotyczących edukacji i szkoleń. Wybór 100 kluczowych terminów]. Luksemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- CEDEFOP, 2010. *Vet in Europe – Country reports* [Weterynarze w Europie – raporty krajowe]. Dostępne pod adresem: <<http://www.CEDEFOP.europa.eu/EN/Information-services/browse-national-vet-systems.aspx>> [data dostępu: listopad 2010].
- EACEA/Eurydice, 2010. *Eurybase – Descriptions of National Education Systems and Policies* [Eurybase – Opisy krajowych systemów i strategii edukacji]. Dostępne pod adresem: <http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/eurybase_en.php> [data dostępu: listopad 2010].
- ECOTEC, 2007. *European Inventory on Validation of informal and non-formal learning* [Europejski wykaz poświadczania kształcenia pozaformalnego i nieformalnego] [pdf]. Birmingham: ECOTEC. Dostępne pod adresem: <<http://www.ecotec.com/europeaninventory/publications/inventory/EuropeanInventory.pdf>> [data dostępu: 6 stycznia 2011].
- Eurostat, 2006. *Classification of learning activities – Manual* [Klasyfikacja zajęć edukacyjnych – podręcznik]. Luksemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Eurostat, 2010. *Statistics: Education and Training* [Statystyki: edukacja i szkolenia] [dokument online]. Dostępne pod adresem: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/education/introduction>> [data dostępu: 6 stycznia 2011].
- Eurostat, Eurostudent, 2009. *The Bologna Process in Higher Education in Europe. Key indicators on the social dimension and mobility* [Proces boloński w szkolnictwie wyższym w Europie. Kluczowe wskaźniki wymiaru społecznego i mobilności]. Luksemburg: Office for the Official Publications of the European Communities.

- Eurostudent, 2008. *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe* [Społeczne i ekonomiczne warunki życia studentów w Europie] [pdf]. Dostępne pod adresem: <http://www.eurostudent.eu/download_files/documents/Synopsis_of_Indicators_EIII.pdf> [data dostępu: 6 stycznia 2011].
- Eurydice, 2007a. *Key Data on Higher Education in Europe* [Kluczowe dane o szkolnictwie wyższym w Europie]. Bruksela: Eurydice.
- Eurydice, 2007b. *Non-vocational adult education in Europe. Executive summary of national information on Eurybase* [Niezawodowe kształcenie dorosłych w Europie. Podsumowanie danych krajowych w Eurybase] [pdf]. Bruksela: Eurydice. Dostępne pod adresem: <http://eacea.ec.europa.eu/eurydice/ressources/eurydice/pdf/0_integral/083EN.pdf> [data dostępu: 6 stycznia 2011].
- Eurydice, 2010. *Focus on Higher Education in Europe. The Impact of the Bologna Process*. [Szkolnictwo wyższe w Europie: wpływ procesu bolońskiego. Seria Focus]. Bruksela: Eurydice.
- Higher Education Academy EvidenceNet, 2010. *Mature students in higher education and issues for widening participation* [Dorośli studenci w szkolnictwie wyższym i problemy z poszerzaniem dostępu] [dokument online]. Dostępne pod adresem: <<http://evidencenet.pbworks.com/w/page/19383511/Mature-students-in-higher-education-and-issues-for-widening-participation>> [data dostępu: 6 stycznia 2011].
- Komisja Europejska, 2006. *Communication from the Commission. Adult learning: It is never too late to learn* [Komunikat Komisji. Kształcenie dorosłych: Nigdy nie jest za późno na naukę]. COM(2006) wersja ostateczna 614.
- Komisja Europejska, 2007. *Communication of the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions – Action Plan on Adult Learning: It is always a good time to learn* [Komunikat Komisji do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomicznego i Społecznego, Komitetu Regionów – Plan działań edukacji dorosłych: Zawsze jest odpowiedni czas na naukę] COM(2007) wersja ostateczna 558.
- Komisja Europejska, 2009. *Progress towards the Lisbon objectives in education and training indicators and benchmarks 2009* [Postępy w realizacji celów lizbońskich w edukacji i szkoleniach – wskaźniki i cele 2009] [dokument online]. Dostępne pod adresem: <http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc1951_en.htm> [data dostępu: 6 stycznia 2011].
- Löfgren, J., Svenning A., 2009. *Paper on the AES Pilot* [Dokument pilotażowy AES]. Statistics Sweden.
- Ministère de l'Enseignement supérieur et de la Recherche [Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego i Badań Naukowych (FR)], 2009. *La validation des acquis dans l'enseignement supérieur* [Uznawanie wcześniejszego kształcenia w szkolnictwie wyższym] [pdf]. Paryż: Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego i Badań Naukowych. Dostępne pod adresem: <http://media.enseignementsuprecherche.gouv.fr/file/2009/44/0/NI0916_61440.pdf> [data dostępu: 6 stycznia 2011].

- NatCen (Narodowy Ośrodek Badań Społecznych (UK)), 2005. *National Adult Learning Survey. Questionnaire* [Krajowe badanie edukacji dorosłych. Kwestionariusz] [pdf]. Dostępne pod adresem: <<http://www.esds.ac.uk/doc/6346/mrdoc/pdf/6346questionnaire.pdf>> [data dostępu: 13 stycznia 2011].
- NRDC (Narodowy Ośrodek Badań i Rozwoju piśmiennictwa i umiejętności liczenia osób dorosłych [UK]), 2010. *Study on European terminology in adult education for a common language and common understanding and monitoring of the sector* [Studium europejskiej terminologii kształcenia dorosłych do celów wspólnego języka, rozumienia i monitorowania sektora] [pdf]. Dostępne pod adresem: <http://ec.europa.eu/education/more-information/doc/2010/adultreport_en.pdf> [data dostępu: 6 stycznia 2011].
- OECD (Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju), 2003. *Beyond Rhetoric: Adult Learning Policies and Practices* [Poza retoryką: strategie i praktyka kształcenia dorosłych]. Paryż: OECD.
- OECD, 2008. *Education at a Glance – OECD Indicators 2008*. [Edukacja w skrócie – wskaźniki OECD 2008]. Paryż: OECD.
- OECD, 2005. *Promoting Adult Learning* [Promowanie kształcenia dorosłych]. Paryż: OECD.
- Quality Assurance Agency for Higher Education (UK), 2006. *Code of practice for the assurance of academic quality and standards in higher education* [Zasady działania na rzecz troski o jakość i standardy szkolnictwa wyższego] [pdf]. Dostępne pod adresem: <<http://www.qaa.ac.uk/academicinfrastructure/codeOfPractice/section10/RecruitmentandAdmissions.pdf>> [data dostępu: 6 stycznia 2011].
- Rosenblatt, B., 2009. *Adult education and training in comparative perspective – understanding differences across countries* [Kształcenie i szkolenie dorosłych w perspektywie porównawczej – rozumienie różnic między państwami]. Monachium: TNS Infratest Sozialforschung.
- The Bologna Process Independent Assessment. The first decade of working on the European Higher Education Area. Volume 2 Case studies and appendices* [Niezależna ocena procesu bolońskiego. Pierwsza dekada funkcjonowania Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego. Tom 2: Studia przypadku i załączniki] [pdf]. Dostępne pod adresem: <http://ec.europa.eu/education/highereducation/doc/bologna_process/independent_assessment_2_cases_appendices.pdf> [data dostępu: 7 stycznia 2011].
- UNESCO/OECD/Eurostat, 2010. *UOE data collection on education systems. Manual. Volume 1* [Badanie UOE na temat systemów edukacji. Podręcznik. Tom 1]. Montreal, Paryż, Luksemburg: UNESCO/OECD/Eurostat.
- UNESCO-UIS (Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury – Instytut Statystyki), 2006. *International Standard Classification of Education. ISCED 1997*. [Międzynarodowa Standardowa Klasyfikacja Wykształcenia. ISCED 1997]. Reedycja. [pdf] s.l: s.n. Dostępne pod adresem: <http://www.uis.unesco.org/TEMPLATE/pdf/isced/ISCED_A.pdf> [data dostępu: 6 stycznia 2011].

GLOSARIUSZ

Kody krajów

EU-27	Unia Europejska
BE	Belgia
BE fr	Belgia – Wspólnota Francuska
BE de	Belgia – Wspólnota Niemieckojęzyczna
BE nl	Belgia – Wspólnota Flamandzka
BG	Bułgaria
CZ	Republika Czeska
DK	Dania
DE	Niemcy
EE	Estonia
IE	Irlandia
EL	Grecja
ES	Hiszpania
FR	Francja
IT	Włochy
CY	Cypr
LV	Łotwa
LT	Litwa
LU	Luksemburg
HU	Węgry
MT	Malta
NL	Holandia

AT	Austria
PL	Polska
PT	Portugalia
RO	Rumunia
SI	Słowenia
SK	Słowacja
FI	Finlandia
SE	Szwecja
UK	Zjednoczone Królestwo
UK-ENG	Anglia
UK-WLS	Walia
UK-NIR	Irlandia Północna
UK-SCT	Szkocja
Kraje EFTA/EOG	Trzy kraje Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu, które należą do Europejskiego Obszaru Gospodarczego
IS	Islandia
LI	Liechtenstein
NO	Norwegia
	Państwo kandydujące do członkostwa w UE
TR	Turcja

Kod statystyczny

: Brak danych

I. Klasyfikacje

Międzynarodowa Standardowa Klasyfikacja Wykształcenia (ISCED 1997)

Międzynarodowa Standardowa Klasyfikacja Wykształcenia (ISCED) jest instrumentem służącym do opracowywania międzynarodowych statystyk w dziedzinie edukacji. Obejmuje ona dwie przekrojowe zmienne: poziomy i dziedzinny kształcenia wraz z uzupełniającym podziałem na nurt ogólny/zawodowy/przedzawodowy i informacjami o możliwościach dalszego kształcenia/przejścia na rynek pracy. W aktualnej wersji, ISCED 97 (http://www.uis.unesco.org/ev.php?ID=3813_201&ID2=DO_TOPIC), wyodrębnia się siedem poziomów kształcenia. Zgodnie z podejściem empirycznym w ISCED przyjęto szereg kryteriów, które ułatwiają przypisywanie programów/cykli kształcenia do odpowiednich poziomów edukacji. Zależnie od poziomu i rodzaju kształcenia należy określić hierarchię ważności kryteriów podstawowych i uzupełniających (kwalifikacje zwykle wymagane w celu przyjęcia na dany poziom, minimalne warunki przyjęć, minimalny wiek, kwalifikacje kadry itp.).

ISCED 0: edukacja przedszkolna

Edukację przedszkolną określa się jako wstępny etap zorganizowanego kształcenia. Jest ona prowadzona w takich placówkach, jak szkoły/przedszkola lub inne ośrodki, i przewidziana dla dzieci w wieku co najmniej trzech lat.

ISCED 1: szkolnictwo podstawowe

Kształcenie na tym poziomie rozpoczyna się w wieku od pięciu do siedmiu lat, jest obowiązkowe we wszystkich krajach i na ogół trwa od pięciu do sześciu lat.

ISCED 2: szkolnictwo średnie I stopnia

Kształcenie na tym poziomie stanowi kontynuację najważniejszych programów ze szkoły podstawowej, ale na ogół jest wyraźniej skoncentrowane na poszczególnych przedmiotach. Ukończenie nauki na tym poziomie zwykle zbiega się w czasie z ukończeniem kształcenia obowiązkowego.

ISCED 3: szkolnictwo średnie II stopnia

Kształcenie na tym poziomie rozpoczyna się na ogół po ukończeniu kształcenia obowiązkowego, tj. zwykle w wieku 15 lub 16 lat. Warunkiem przyjęcia jest zwykle posiadanie odpowiedniego świadectwa (potwierdzającego ukończenie kształcenia obowiązkowego) i spełnienie innych minimalnych wymogów. Kształcenie jest często wyraźniej ukierunkowane na poszczególne przedmioty niż na poziomie ISCED 2. Kształcenie na poziomie ISCED 3 trwa na ogół od dwóch do pięciu lat.

ISCED 4: szkolnictwo policealne niezaliczane do szkolnictwa wyższego

Programy te znajdują się na granicy pomiędzy szkolnictwem średnim II stopnia a szkolnictwem wyższym. Ich celem jest rozszerzenie wiedzy absolwentów szkół na poziomie ISCED 3. Typowym przykładem są programy przygotowujące uczniów do podjęcia studiów na poziomie 5 i programy przygotowujące uczniów do bezpośredniego wejścia na rynek pracy.

ISCED 5: szkolnictwo wyższe (pierwszy etap)

Warunkiem przyjęcia na ten poziom jest na ogół pomyślne ukończenie kształcenia na poziomie ISCED 3 lub 4. Poziom ten obejmuje studia o profilu akademickim (typ A), mające głównie charakter teoretyczny, i studia o profilu zawodowym (typ B), które są zwykle krótsze niż programy typu A i ukierunkowane na wejście na rynek pracy.

ISCED 6: szkolnictwo wyższe (drugi etap)

Poziom ten jest zarezerwowany dla studiów, które prowadzą do kwalifikacji naukowych na zaawansowanym poziomie (stopień doktorski).

SPIS RYSUNKÓW

Rys. 1.1: Osoby dorosłe w Europie z wykształceniem poniżej poziomu szkoły średniej II stopnia (ISCED 3), wiek 25-64 lata (%), 2009	9
Rys. 1.2: Osoby dorosłe w Europie z wykształceniem poniżej poziomu szkoły średniej I stopnia (ISCED 2), wiek 25-64 lata (%), 2009	10
Rys. 1.3: Udział dorosłych w kształceniu w okresie czterech tygodni poprzedzających badanie (EU LFS), wiek 25-64 lata (%), 2009	11
Rys. 1.4: Udział dorosłych w kształceniu w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie (AES), wiek 25-64 lata (%), 2007	12
Rys. 1.5: Udział dorosłych w kształceniu formalnym i pozaformalnym w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie (AES), wiek 25-64 lata (%), 2007	13
Rys. 1.6: Udział dorosłych w kształceniu formalnym w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie (AES) według grup wiekowych, wiek 25-64 lata (%), 2007	14
Rys. 1.7: Udział dorosłych w kształceniu formalnym w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie (AES) według poziomu wykształcenia, wiek 25-64 lata (%), 2007	15
Rys. 1.8: Średnie wydatki uczestników kształcenia formalnego w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie (AES), wiek 25-64 lata (%), 2007	16
Rys. 2.1: Koncepcja kształcenia formalnego, pozaformalnego i nieformalnego zgodnie z glosariuszem <i>Terminologia polityki europejskiej w dziedzinie edukacji i szkoleń</i> (CEDEFOP, 2008)	18
Rys. 2.2: Koncepcja kształcenia formalnego i pozaformalnego, a także kształcenia nieformalnego i incydentalnego, zgodnie z podręcznikiem <i>Klasyfikacja zajęć edukacyjnych</i> (Eurostat, 2006)	18
Rys. 3.1: Ukończenie szkoły średniej I stopnia (ISCED 2) jako warunek dostępu dorosłych do kształcenia na poziomie szkoły średniej II stopnia (ISCED 3), 2009/10	24
Rys. 3.2: Rozwiązania instytucjonalne organizacji zajęć na poziomie szkoły średniej II stopnia dla dorosłych, 2009/10	31
Rys. 4.1: Alternatywne ścieżki dostępu do szkolnictwa wyższego dla kandydatów z grup niestandardowych, 2009/10	45
Rys. 4.2: Ramy prawne i poświadczanie kształcenia pozaformalnego i nieformalnego przez sektor szkolnictwa wyższego, 2009/10	47
Rys. 4.3: Odsetek osób studiujących w niepełnym wymiarze godzin (ISCED 5 i 6), 2008	54
Rys. 4.4: Podział osób studiujących w niepełnym wymiarze godzin ze względu na wiek (ISCED 5 i 6), 2008	55

PODZIĘKOWANIA

AGENCJA WYKONAWCZA DS. EDUKACJI, KULTURY I SEKTORA AUDIOWIZUALNEGO

P9 Eurydice

Avenue du Bourget 1 (BOU2)
B-1140 Bruxelles
(<http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice>)

Redaktor

Arlette Delhaxhe

Autorzy

Daniela Kocanova (koordynacja), Giulia Paolini, Olga Borodankova

Układ graficzny i rysunki

Patrice Brel

Koordinacja prac związanych z drukiem

Gisèle De Lel

KRAJOWE BIURA EURYDICE

BELGIQUE / BELGIË

Unité francophone d'Eurydice
Ministère de la Communauté française
Direction des Relations internationales
Boulevard Léopold II, 44 – Bureau 6A/002
1080 Bruxelles
Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe; ekspert:
Joseph Leonard (inspektor koordynujący, *enseignement de promotion sociale*)

Eurydice Vlaanderen / Afdeling Internationale Relaties
Ministerie Onderwijs
Hendrik Consciencegebouw 7C10
Koning Albert II – laan 15
1210 Brussel
Opracowanie materiału krajowego: grupa ekspertów

Eurydice-Informationsstelle der Deutschsprachigen
Gemeinschaft
Agentur für Europäische Bildungsprogramme VoG
Postfach 72
4700 Eupen
Opracowanie materiału krajowego: Leonhard Schiffers,
Johanna Schröder

BULGARIA

Eurydice Unit
Human Resource Development Centre
15, Graf Ignatiev Str.
1000 Sofia
Opracowanie materiału krajowego: ekspert: Lachezar
Afrikanov

ČESKÁ REPUBLIKA

Eurydice Unit
Institute for Information on Education
Senovážné nám. 26
P.O. Box č.1
110 06 Praha 1
Opracowanie materiału krajowego: Simona Pikálková;
Jan Brůha (ekspert z Ministerstwa Edukacji,
Młodzieży i Sportu)

DANMARK

Eurydice Unit
Danish Agency for International Education
Fiolstræde 44
1171 København K
Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe

DEUTSCHLAND

Eurydice-Informationsstelle des Bundes
EU-Büro des Bundesministeriums für Bildung und
Forschung (BMBF) / PT-DLR
Carnotstr. 5
10587 Berlin

Eurydice-Informationsstelle der Länder im Sekretariat
der Kultusministerkonferenz
Graurheindorfer Straße 157
53117 Bonn
Opracowanie materiału krajowego: Brigitte Lohmar

EESTI

Eurydice Unit
SA Archimedes
Koidula 13A
10125 Tallinn
Opracowanie materiału krajowego: Terje Haidak
(ekspert, Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego i Badań
Naukowych)

ÉIRE / IRELAND

Eurydice Unit
Department of Education & Skills
International Section
Marlborough Street
Dublin 1
Opracowanie materiału krajowego: Séamus
Hempenstall (Dalsza Edukacja, Departament Edukacji
i Umiejętności)

ELLÁDA

Eurydice Unit
Ministry of Education, Lifelong Learning and Religious
Affairs
Directorate for European Union Affairs
Section C 'Eurydice'
37 Andrea Papandreou Str. (Office 2168)
15180 Maroussi (Attiki)
Opracowanie materiału krajowego: Athena Plessa-
Papadaki, Maria Spanou

ESPAÑA

Unidad Española de Eurydice
Instituto de Formación del Profesorado, Investigación
e Innovación Educativa (IFIIE)
Ministerio de Educación
Gobierno de España
c/General Oraa 55
28006 Madrid
Opracowanie materiału krajowego: Flora Gil Traver
(koordynator), Fátima Rodríguez Gómez, Patricia
Vale Vasconcelos Cerveira

FRANCE

Unité française d'Eurydice
Ministère de l'Éducation nationale, de l'Enseignement
supérieur et de la Recherche
Direction de l'évaluation, de la prospective et de la
performance
Mission aux relations européennes et internationales
61-65, rue Dutot
75732 Paris Cedex 15
Opracowanie materiału krajowego: Thierry Damour,
Luisa Lombardi

HRVATSKA

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa
Donje Svetice 38
1000 Zagreb

ÍSLAND

Eurydice Unit
Ministry of Education, Science and Culture
Office of Evaluation and Analysis
Sölvhólgötu 4
150 Reykjavík
Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe

ITALIA

Unità italiana di Eurydice
Agenzia Nazionale per lo Sviluppo dell'Autonomia
Scolastica (ex INDIRE)
Via Buonarroti 10
50122 Firenze
Opracowanie materiału krajowego: Simona Baggiani;
ekspersi: Nicola Malloggi (Anas – d. Indire), Carlo
Finocchietti (*Centro Informazione Mobilità
Equivalenze Accademiche* – CIMEA)

KYPROS

Eurydice Unit
Ministry of Education and Culture
Kimonos and Thoukydidou
1434 Nicosia
Opracowanie materiału krajowego: Christiana Haperi;
ekspersi: Nicoletta Ioannou, Christiana Charilaou,
Alexis Rotsides (Ministerstwo Edukacji i Kultury)

LATVIJA

Eurydice Unit
Valsts izglītības attīstības aģentūra
State Education Development Agency
Valņu street 1
1050 Riga
Opracowanie materiału krajowego: Jeļena Muhina
(Dział Ucznienia się przez Całe Życie, Departament
Koordynacji Strategii Ministerstwa Edukacji i Nauki)

LIECHTENSTEIN

Informationsstelle Eurydice
Schulamt
Austrasse 79
9490 Vaduz
Opracowanie materiału krajowego: Brigitte Haas-Beck
(Dyrektor *Stiftung Erwachsenenbildung* Liechtenstein,
Vaduz); *Informationsstelle Eurydice Liechtenstein,
Schulamt, Vaduz*

LIETUVA

Eurydice Unit
National Agency for School Evaluation
Didlaukio 82
08303 Vilnius
Opracowanie materiału krajowego: Tadas Tamošiūnas
(ekspert)

LUXEMBOURG

Unité d'Eurydice
Ministère de l'Éducation nationale et de la Formation
professionnelle (MENFP)
29, Rue Aldringen
2926 Luxembourg
Opracowanie materiału krajowego: biuro krajowe
Eurydice w Luksemburgu

MAGYARORSZÁG

Eurydice National Unit
Ministry of National Resources
Szalay u. 10-14
1055 Budapest
Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe

MALTA

Eurydice Unit
Directorate for Quality and Standards in Education
Ministry of Education, Culture, Youth and Sport
Great Siege Rd.
Floriana VLT 2000
Opracowanie materiału krajowego: koordynowane;
ekspert: Victor Galea (Kierownik ds. Usług, Wydział
Ucznienia się przez Całe Życie)

NEDERLAND

Eurydice Nederland
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Directie Internationaal Beleid
IPC 2300 / Kamer 08.051
Postbus 16375
2500 BJ Den Haag
Opracowanie materiału krajowego: Raymond van der
Ree

NORGE

Eurydice Unit
Ministry of Education and Research
Department of Policy Analysis, Lifelong Learning and
International Affairs
Akersgaten 44
0032 Oslo
Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe

ÖSTERREICH

Eurydice-Informationsstelle
**Bundesministerium für Unterricht, Kunst und
Kultur**
Abt. IA/1b
Minoritenplatz 5
1014 Wien
Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe

POLSKA

Eurydice Unit
Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji
Mokotowska 43
00-551 Warsaw
Opracowanie materiału krajowego: Elżbieta Drogosz-Zabłocka (ekspert); Beata Kosakowska (koordynacja)

PORTUGAL

Unidade Portuguesa da Rede Eurydice (UPRE)
Ministério da Educação
Gabinete de Estatística e Planeamento da Educação (GEPE)
Av. 24 de Julho, 134 – 4.º
1399-54 Lisboa
Opracowanie materiału krajowego: Teresa Evaristo, Carina Pinto

ROMÂNIA

Eurydice Unit
National Agency for Community Programmes in the Field of Education and Vocational Training
Calea Serban Voda, no. 133, 3rd floor
Sector 4
040205 Bucharest
Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe

SCHWEIZ/SUISSE/SVIZZERA

Foundation for Confederal Collaboration
Dornacherstrasse 28A
Postfach 246
4501 Solothurn

SLOVENIJA

Eurydice Unit
Ministry of Education and Sport
Department for Development of Education (ODE)
Masarykova 16/V
1000 Ljubljana
Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe

SLOVENSKÁ REPUBLIKA

Eurydice Unit
Slovak Academic Association for International Cooperation
Svoradova 1
811 03 Bratislava
Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe; ekspert: Jaroslav Juriga (Ministerstwo Edukacji)

SUOMI / FINLAND

Eurydice Finland
Finnish National Board of Education
P.O. Box 380
00531 Helsinki
Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe

SVERIGE

Eurydice Unit
Vocational Training & Adult Education Unit
International Programme Office for Education and Training
Kungsbrogatan 3A
Box 22007
104 22 Stockholm
Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe

TÜRKIYE

Eurydice Unit Türkiye
MEB, Strateji Geliştirme Başkanlığı (SGB)
Eurydice Türkiye Birimi, Merkez Bina 4. Kat
B-Blok Bakanlıklar
06648 Ankara
Opracowanie materiału krajowego: zbiorowe

UNITED KINGDOM

Eurydice Unit for England, Wales and Northern Ireland
National Foundation for Educational Research (NFER)
The Mere, Upton Park
Slough SL1 2DQ
Opracowanie materiału krajowego: Sigrid Boyd

Eurydice Unit Scotland
International Team
Schools Directorate
Area 2B South
Mailpoint 28
Victoria Quay
Edinburgh
EH6 6QQ
Opracowanie materiału krajowego: szkockie biuro Eurydice, Wydział Nauczania, Rząd Szkocji

EACEA; Eurydice

Dorośli w systemie edukacji formalnej: polityka i praktyka w Europie.

Bruksela: Eurydice

2011 – 88 stron

ISBN 978-92-9201-226-7

DOI: 10.2797/73998

Deskryptory: kształcenie dorosłych, edukacja formalna, uczący się dorośli, dorosły student, kwalifikacje, uznawanie wcześniejszego kształcenia, kursy modułowe, nauczanie korespondencyjne, urlop na naukę, e-nauczanie, czesne, wsparcie finansowe, kształcenie nauczycieli, szkolnictwo średnie II stopnia, szkolnictwo wyższe, analiza porównawcza, EFTA, Unia Europejska

